

**AYLA KUTLU'NUN CADİ AĞACI
ROMANININ SOSYAL DEĞERLER
BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Alper ÇAVUŞOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ
2017
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER VE TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

AYLA KUTLU'NUN CADİ AĞACI ROMANININ SOSYAL
DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

(Examination of Ayla Kutlu's Cadı Ağacı Novel in Terms of Social Values)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper ÇAVUŞOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ

**ERZURUM
KASIM, 2017**

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ danışmanlığında, Alper ÇAVUŞOĞLU tarafından hazırlanan “ Ayla Kutlu’nun Cadı Ağacı Romanının Sosyal Değerler Bakımından İncelenmesi” başlıklı çalışma 16 / 11 / 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından. Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Abdulkerim DİNÇ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. M. Abdullah ARSLAN

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28 Aralık 2017.

Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* Romanının Sosyal Değerler Bakımından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.11.2017
Alper ÇAVUŞOĞLU

ÖN SÖZ

Değer aktarımında kurmaca eserlerin etkin rolünün olduğu düşüncesinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışma son yılların başarılı kadın yazarlarından Ayla Kutlu’nun, *Cadı Ağacı* adlı romanının sosyal değerler bakımından incelenmesiyle oluşturulmuştur.

Birinci bölümde yapılan araştırmanın “problemi”, “amacı”, “önemi” ve “sınırlılıkları” ile birlikte Ayla Kutlu ve değer konusunda yapılan çalışmalardan da bahsedilmiştir.

Kuramsal çerçevenin oluşturulduğu ikinci bölümde ise değer kavramı, değerlerin özellikleri, işlevleri ve nasıl sınıflandırıldıkları gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde Ayla Kutlu’nun hayatı, edebî kişiliği ve eserleri tanıtılırken *Cadı Ağacı* adlı romanla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm, yapılan çalışmanın sağlam temellere oturtulabilmesi için modeli, verilerin toplanması ve analizini belirleyen “Yöntem”den oluşmaktadır.

Bulgular ve yorumlardan oluşan dördüncü bölümde *Cadı Ağacı* adlı romandaki sosyal değerler, bu değerlerin açıklamaları ve eserden örnekleri detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümü sonuç ve öneriler kısmından oluşup burada ulaşılan sonuçlar ve bunlara yönelik önerilerin üzerinde durulurken yararlanılan kaynakların belirtilmesiyle çalışma bitirilmiştir.

Yapılan çalışmanın her aşamasında beni yönlendiren, bana rehberlik eden ve yardımlarını benden bir an olsun esirgemeyen tez danışmanım, kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Osman GÜNDÜZ’e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim sevgili eşim ve çocuklarıma da teşekkür ederim.

Erzurum-2017

Alper ÇAVUŞOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYLA KUTLU’NUN *CADI AĞACI* ROMANININ SOSYAL DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Alper ÇAVUŞOĞLU

2017, 133 sayfa

Ayla Kutlu, Modern Türk Edebiyatı’nın seçkin roman ve hikâye yazarlarından biridir. Onun eserleri farklı açılardan okunacak ve değerlendirilecek kadar zengin metinlerdir. Değer incelemesi bunlardan sadece biridir.

Bu çalışmanın temel amacı, başarılı kadın yazarlardan olan Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* romanındaki sosyal değerleri tespit etmektir. Bunu yaparken alanyazında en fazla kabul gördüğü düşünülen ve bilimsel araştırmalarda sıkça kullanılan Schwartz Değer Ölçeği’nden yararlanılmıştır. Değer kavramı, değerlerin sınıflandırılması, özellikleri ve işlevleri hakkında detaylı bilgiler verilerek kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. İnceleme sırasında eserlerde yer alan değer ifadeleri tespit edilmiş, bunun için nitel veri toplama tekniklerinden “Doküman Analizi” kullanılmıştır. *Cadı Ağacı* romanı bu ölçütlere göre ele alınmış ve romanda var olan değerler; okuma, fişleme ve tasnif işlemlerinden sonra ortaya çıkarılarak belirlenen kuramsal çerçeveye göre metinden örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* adlı eserinin sosyal değerler bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ayla Kutlu, Cadı Ağacı, Modern Türk Edebiyatı, Sosyal Değerler, Schwartz Değer Ölçeği

ABSTRACT

MASTER THESIS

EXAMINATION OF AYLA KUTLU’S CADİ AĞACI NOVEL IN TERMS OF SOCIAL VALUES

Alper ÇAVUŞOĞLU

2017, 133 pages

Ayla Kutlu is one of the most distinguished novelists and story writers in Modern Turkish Literature. Her works are deep and wealthy enough to be read and interpreted in various aspects. The value survey is only one of them.

The main purpose of this study is to determine social values in the novel called “Cadı Ağacı” by Ayla Kutlu, one of the successful female writers. In accordance with this purpose, the study employed Schwartz Value Scale that is mostly accepted in the literature and used in related academic studies. This study established a theoretical framework by giving a vast amount of information about value concept, the classification, nature and functions of values. During the research, value statements that exist in the works were determined and “Document Analysis” one of the qualitative data collection tools, was employed to that end. The novel “Cadı Ağacı” was handled depending on these criteria. The values in the novel were determined after reading, profiling and classification process and the study employed the theoretical frameworks with the aim of explaining these values by giving examples depending on novel . The study results indicated that the novel called “Cadı Ağacı” by Ayla Kutlu is highly wealthy in terms of social values.

Key Words: Ayla Kutlu, Cadı Ağacı, Modern Turkish Literature, Social Values, Schwartz Value Scale

İÇİNDEKİLER

KABUL ve ONAY TUTANAĞI.....	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Problemi	3
1.2.1. Araştırmanın alt problemleri	3
1.3. Araştırmanın Amacı	3
1.4. Araştırmanın Önemi.....	5
1.5. Sınırlılıklar	7
1.6. Konu ile İlgili Araştırmalar	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	12
2.1. Değerin Tanımı	12
2.2. Değerlerin Özellikleri.....	13
2.3. Değerlerin İşlevleri.....	14
2.4. Değer Sınıflandırmaları.....	16
2.4.1. Spranger'ın değer sınıflandırması	17
2.4.2. Rokeach'ın değer sınıflandırması	18
2.4.3. Nelson'ın değer sınıflandırması.....	19
2.4.4. Schwartz'ın değer sınıflandırması	20
2.5. Ayla Kutlu.....	27
2.5.1. Ayla Kutlu'nun hayatı	27

2.5.2. Ayla Kutlu'nun edebî kişiliği	31
2.5.3. Ayla Kutlu hakkında yapılmış eleştiriler	32
2.5.4. Ayla Kutlu'nun eserleri	34
2.5.4.1. Ayla Kutlu'nun romanları	34
2.5.4.2. Ayla Kutlu'nun hikâyeleri	34
2.5.4.3. Ayla Kutlu'nun çocuk kitapları	34
2.5.4.4. Ayla Kutlu'nun aldığı ödüller.....	35
2.5.5. Ayla Kutlu'nun sinema ve tiyatroya uyarlanan eserleri	35
2.5.5.1. Sinemaya uyarlanan eserleri	35
2.5.5.2. Tiyatroya uyarlanan eserleri	36
2.6. Cadı Ağacı.....	37
2.6.1. <i>Cadı Ağacı</i> 'nin özeti	37
2.6.2. <i>Cadı Ağacı</i> 'nin olay örgüsü	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	45
3.1. Araştırmanın Modeli	45
3.2. Verilerin Toplanması	45
3.3. Verilerin Analizi	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR	47
4.1. <i>Cadı Ağacı</i> Romanındaki Değerler	47
4.1.1. Güç değeri.....	47
4.1.1.1. Sosyal güç sahibi olmak	48
4.1.1.2. Otorite sahibi olmak	49
4.1.1.3. Zengin olmak	50
4.1.1.4. Sosyal saygınlık.....	53
4.1.2. Başarı değeri	56
4.1.2.1. Başarılı olmak.....	56
4.1.2.2. Hırslı olmak	59
4.1.2.3. Yetkin olmak	60

4.1.3. Hazcılık değeri.....	61
4.1.3.1. Zevk (Haz).....	62
4.1.3.2. Hayattan tat almak.....	63
4.1.3.3. İsteklerine düşkün olmak.....	64
4.1.4. Uyarılım değeri.....	66
4.1.4.1. Heyecanlı bir yaşam.....	67
4.1.4.2. Değişken bir hayat.....	68
4.1.4.3 Cesur olmak.....	70
4.1.5. Özyönelim değeri.....	70
4.1.5.1. Merak duyabilmek.....	71
4.1.5.2. Özgür olmak.....	72
4.1.5.3. Kendi amaçlarını seçebilmek.....	73
4.1.5.4. Kendine saygısı olmak.....	75
4.1.6. Evrenselcilik.....	77
4.1.6.1. Açık fikirli olmak.....	78
4.1.6.2. Doğayla bütünlük içinde olmak.....	79
4.1.6.3. Çevreyi korumak.....	80
4.1.6.4. İç uyum (Huzur).....	81
4.1.7. İyilikseverlik.....	82
4.1.7.1. Yardımsever olmak.....	82
4.1.7.2. Dürüst olmak.....	84
4.1.7.3. Bağışlayıcı olmak.....	85
4.1.7.4. Sadık olmak.....	85
4.1.7.5. Sorumluluk sahibi olmak.....	87
4.1.7.6. Gerçek arkadaşlık.....	89
4.1.7.7. Olgun sevgi.....	91
4.1.7.8. Anlamli bir hayat.....	92
4.1.8. Gelenekselcilik.....	94
4.1.8.1. Alçak gönüllü olmak.....	95
4.1.8.2. Dindar olmak.....	95
4.1.8.3. Hayatın bana verdiklerini kabullenmek.....	96
4.1.9. Uyma.....	98

4.1.9.1. İtaatkâr olmak	99
4.1.9.2. Anne/Babaya ve yaşlılara değer vermek	100
4.1.9.3. Kendini denetleyebilmek	101
4.1.10. Güvenlik	102
4.1.10.1. Ulusal güvenlik.....	102
4.1.10.2. Toplumsal düzen.....	103
4.1.10.3. Aile güvenliği	105
4.1.10.4. İyiliğe karşılık vermek.....	106
4.1.10.5. Bağlılık duygusu.....	107
4.1.10.6. Sağlıklı olmak.....	109

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	111
5.1. Sonuç.....	111
5.2. Öneriler	113
KAYNAKÇA.....	114
ÖZGEÇMİŞ.....	119

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. <i>Spranger Değer Listesi</i>	17
Tablo 2.2. <i>Rokeach Değer Listesi</i>	18
Tablo 2.3. <i>Nelson'ın Değer Sınıflandırması</i>	20
Tablo 2.4. <i>Schwartz Değer Listesi</i>	24

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Schwartz'ın Çembersel Değer Modeli.....	23
--	----

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
CA	: Cadı Ağacı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
ZE	: Zaman da Eskir

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

İlk çağlardan itibaren bütün toplumların, bir ihtiyacı karşılamak ya da olası problemlerin önüne geçebilmek amacıyla oluşturduğu, aynı zamanda geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi de gören, maddi/manevi birtakım değerleri bulunmaktadır. Bunlar, bir arada yaşamak zorunda olan bireylerin uyması gereken kuralları belirleyip zamana ve çeşitli şartlara göre kendini güncelleyerek önemini korumaya devam etmektedir. Hele yozlaşmanın ve çürümenin toplumları, milletleri veya kültürleri etkisi altına aldığı günümüzde bu değerlerin ne kadar mühim olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Değer, farklı bir yaklaşımla “kutsallığı olan, kutsallık atfedilen” bir kavram olarak da tanımlanabilir. Doğruluk, namuslu olma, iyilikseverlik... Kutsallığı olan, sahip olduğu takdirde insanı yücelten; bunlara sahip olmayanlarla kıyaslığında kendi varlık alanında ona bir ayrıcalık ve erdem kazandıran ilkelerdir (Uysal, 2003, s. 52). Buradan yola çıkıldığında değerlerin neden yaşatılması gerektiği dahi iyi anlaşılacaktır.

Değerler, “bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançları” (Kızılçelik ve Erjem, 1992, s 99 Akt: Barış ve Ece, 2015, s. 344) olduğuna göre bunların muhafaza edilip gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır. Zira geçmişin tecrübe ve birikimlerinden yararlanamayan toplumların gelecekte birçok sorun yaşayacağı aşikârdır. Bu durumun farkında olan toplumlar bir sosyal bilim projesi olan “Dünya Değerler Araştırması” ile çalışma değerleri, aile değerleri, moral değerler, sosyal değerler gibi dinden ekonomiye, siyasetten sosyal hayata kadar geniş bir değerler yelpazesini konu edinerek önemli bir veri tabanı oluşturmaktadır (Bodur, 2012). Türkiye’nin de dâhil olduğu bu topluluk, kültürel değerler haritası oluşturarak birçok değerın korunup geleceğe taşınmasına hizmet etmektedir.

Toplumun huzur ve güvenliği için büyük bir anlam ifade eden değer kavramının bireylere kazandırılması eğitime küçük yaşlardan itibaren başlanmalıdır. Bu süreçte aileler sorumluluk almalı ve çocuklarına neyin iyi neyin kötü olduğunu öğreneceği ortamları hazırlamalıdır. Bunu yaparken onlara örnek olacak tavırları kendilerinin de sergilemesi bu değerlerin davranışa dönüşüp içselleştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Değerlerle ilgili ilk eğitimini aileden alan çocuklara bunun devamı küçük sınıflardan itibaren eğitim kurumları aracılığıyla verilmedir. Zira okul öncesi dönem dışta tutulacak olursa örgün eğitim sürecinin ilk basamağı olan ilköğretim, bireylere karşılaşacakları sorunları çözmede, toplum değerlerine uyum sağlamada, toplum kurallarına uymak için temel yeterlikleri kazandırmada önemli bir yere sahiptir (Gürkan ve Gökçe, 1999, Akt: Erol, 2014, s. 176). Bu eğitim sayesinde bazı sosyal becerileri kazanmaya başlayan çocuklar uygulamada da aile ve sosyal çevre gibi unsurlar tarafından desteklenmelidir. Unutulmamalı ki eğitim ancak bütün paydaşların ortak çabasıyla anlam kazanabilen bir süreçtir.

Değer aktarımında aile, okul ve toplumun faydalanacağı görsel ve işitsel birçok araç bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri de şüphe yok ki edebî eserlerdir. Kavcar bu durumu şöyle açıklar: “Edebiyat eseri, insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başkalarıyla, doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmalarını yansıtır. Edebiyat eserleri hem bireysel hem de toplumsal hayatla ilgili olarak iyiye, güzele, doğruya yönelme ve yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir.” (Kavcar, 1999: 6).

Günümüzde roman, altın çağını yaşadığı 19. yüzyıl kadar olmasa bile yine de edebiyatın gündemini belirleyen ve kamuoyunun beklentilerini karşılayan bir tür olarak kabul görmektedir. Bunun gereği olarak özellikle son yıllarda yayımlanan romanlar Cumhuriyet tarihimize eşi görülmemiş bir hacme ulaştı ve o ölçüde ilgi gördü (Gündüz, 2016. s. 785). “Modern zamanların anlatım türü” (Tekin, 2003. s. 7) olan romanlar bu yönüyle hedef değerlerin aktarılmasında kullanılan belli başlı eserlerden sayılır. İlkokul çağından itibaren çocuklar kurmaca metinlere ilgi duyduğu için seviyelerine uygun romanları okuyabilmektedir. Bu eserlerde verilen değerler de kahramanlarla kendini özdeşleştirebildiğinden çocuklar tarafından kolayca alınır. Burada asıl mühim olan mesele ise eserlerin seçiminde yaşanabilecek olumsuzluklardır.

Yapılacak yanlış bir seçim, değer aktarımı bir tarafa herhangi bir olumsuzluğun bir değermiş gibi algılanmasına yol açabilir. Bunun önüne geçmek için de aile ve öğretmenlerin doğru yönlendirme yapabilmesi gerekmektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Yapılan araştırmanın konusu, “Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* adlı romanındaki sosyal değerler”dir.

1.2. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problemi, “Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* adlı romanında, Schwartz Değer Ölçeği’ne göre hangi sosyal değerler mevcuttur?” olarak belirlenmiştir.

1.2.1. Araştırmanın alt problemleri

Araştırmamızın alt problemi, romanın temel izleklerinin ve derin yapısının tespiti olarak belirlenmiştir. Ayrıca Schwartz Değer Ölçeği’ne göre romanda on değer tipinden hangilerinin bulunduğu alt problemler olarak belirlenmiştir:

- a. *Cadı Ağacı* romanında “Güç” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- b. *Cadı Ağacı* romanında “Başarı” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- c. *Cadı Ağacı* romanında “Hazcılık” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- d. *Cadı Ağacı* romanında “Uyarılım” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- e. *Cadı Ağacı* romanında “Özyönelim” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- f. *Cadı Ağacı* romanında “Evrenselcilik” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- g. *Cadı Ağacı* romanında “İyilikseverlik” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- h. *Cadı Ağacı* romanında “Geleneksellik” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- ı. *Cadı Ağacı* romanında “Uyma” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?
- i. *Cadı Ağacı* romanında “Güvenlik” ile ilgili hangi değerler mevcuttur?

1.3. Araştırmanın Amacı

Değer; bireylerin iyiyi, kötüyü, doğruyu veya yanlış tam olarak anlamalarını sağlayan; parçası oldukları toplumla uyum içerisinde hayatlarını sürdürebilmeleri için

oluşturulmuş normlar olarak tanımlanabilir. Her toplum kendi kültürel yapısına bağlı olarak farklı değer yargılarına sahiptir. Bu yüzden bir toplum için olmazsa olmaz sayılabilecek bir değer başka bir topluma göre sıradan, önemsiz hatta değer kategorisine bile giremeyecek kadar gereksiz görülebilir. Bununla birlikte bazı değerler de vardır ki hemen her toplumda kabul görüp karşılık bulur: Sevgi, saygı, dürüstlük, eşitlik, adalet, yardımseverlik, alçak gönüllülük, kibarlık vb. değerler bu duruma örnek sayılabilir.

Geçmiş yüzyıllarda toplumlar etkileşim içinde oldukları diğer toplulukların sayısının az olmasından dolayı sadece mensubu oldukları grubun belirlediği standartlara göre değerlerini oluşturmaktaydı. Ancak günümüzde, gelişen teknolojinin ve küreselleşmenin de etkisiyle, bireyler birçok topluluk yahut ulusla iletişim kurmaktadır. Bunun sonucunda görülmüştür ki özelde bazı farklılıklar olmasına karşın genelde toplumlar arasında birçok ortak değer bulunmaktadır. Bu yüzden değerler ister ulusal ister evrensel olsun bireylerin manevi yönden gelişimlerine katkı sağlayan, içinde bulundukları toplulukların refahını sağlamak için oluşturulmuş genel kabuller olarak değerlendirilebilir.

Bireylerin huzur, mutluluk ve güvenliğinin sağlanabilmesi için birtakım kuralların olması kaçınılmazdır. Bu kurallar bazen bireylerin yaşantısına göre kendiliğinden bazen de yaşanan olumsuzlukların tekrar etmemesi için toplumun ortak aklı ile oluşturulur. O hâlde değerlerin ortaya çıkışında bireylerin olaylara ortak bir bakış açısıyla yaklaşması ve toplum yaşantısında kargaşayı önlemek amacıyla herkesin belirlenmiş standart ölçütlere göre hareket etmeye çalışması bir öncelik olarak göze çarpmaktadır.

Bir ulusun geleceğe emin adımlarla ilerleyebilmesi için geçmişteki tecrübelerini gelecek nesillere aktarması gerekmektedir. Bu aktarımı gerçekleştirirken toplumlar bazı araçlardan faydalanır. Bu araçların en önemlilerinden birinin de edebî eserler olduğu şüphesizdir.

Gerek sözlü gerek yazılı ürünler değer aktarımında önemli bir yer tutmaktadır. Edebiyat eserleri insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. (Kavcar, 1999, s. 6). O hâlde edebî eserler var olan değerlerin bireyler tarafından içselleştirilebilmesine de katkı sağlamaktadır.

Hiç kuşku yok ki kurmaca metinler değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında en başta gelmektedir. Nitekim bu alanda eser veren hemen tüm yazarlar/şairler eserlerini oluştururken eserlerinin eğitsel ve sosyal değerlere uygun olmasına özellikle dikkat ederler. Bu itibarla değerlerin iletilmesinde başat kaynak olan ders kitapları ve bu kitaplara alınan metinler milli eğitimin temel ilkelerine uygun olarak elendikten, ayıklandıktan ve kimi zaman değerlendirildikten sonra alıcılara yani öğrencilere sunulur.

Çağdaş Türk Edebiyatı'nın son dönemdeki mutena kadın yazarlarından olan Ayla Kutlu'nun roman, hikâye ve çocuk kitapları değerler bakımından oldukça zengindir. Ne var ki yazarın tüm eserlerinin sosyal ve eğitsel değerler açısından incelenmesi bu çalışmanın amacını ve sınırlarını aşacaktır. Bu yüzden çalışma alanımızı, yazarın en ünlü eseri ve bize en fazla malzeme verecek olan *Cadı Ağacı* romanındaki sosyal değerlerin incelenmesi ile sınırlandırdık. Kaldı ki çalışmamızı hazırlarken yazarın birçok eserini gözden geçirdik ve sonuçta söz konusu eserlerin sosyal değerler bakımından tezimizdeki genel yargılarımızı değiştirecek ölçüde *Cadı Ağacı*'ndan pek farklı olmadığını da gördük.

1.4. Araştırmanın Önemi

Dünyanın neresinde olursa olsun her ulusun, topluluğun veyahut bireyin kendi yaşam standartlarına göre meydana getirdiği maddi manevi değerleri bulunmaktadır. Bu değerler bazen bir ihtiyacı karşılamak üzere bazen de toplumda yaşanabilecek bir sorunun önlenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Sosyal bir varlık olan insanın hususiyetle sosyalleşme sürecinde diğer bireylerle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için birtakım kurallara uyması gerekmektedir. Bu kurallar belirlenirken her toplumun kendi özelinde oluşturduğu değerler ortaya çıkmaktadır.

Bireyin ilk eğitimini ailesinden aldığı düşüncesinden yola çıkarak değer öğretiminin çocukluk döneminden itibaren başladığını söyleyebiliriz. Sonraki yıllarda bu süreç okul vasıtasıyla devam etmektedir. Özellikle okul öncesi döneminde çocuklara verilen eğitim çocukların toplum içerisinde kendilerine yer bulabilmeleri ve topluma uyum sağlayabilmeleri açısından çok önemlidir. Her ne kadar bu çağlarda değer, çocuklar için soyut bir kavram olsa da sonraki eğitim kademelerinde sağlam temellere

oturtulabilmesi için değerlerin ilk çocukluk yıllarında öğretilmesi gerekmektedir. Eğitim sadece akademik bilgilerin aktarıldığı bir süreç olmadığına göre topluma ve insanlığa faydalı bireyler olarak yetiştirmeleri için çocuklara bu değerleri aktaran ve kalıcı hâle getiren bir araç olarak görülmelidir.

Son yıllarda millî eğitim programlarında değer kavramı daha fazla yer tutup ön plana çıkmaya başlamıştır. Birkaç yıldır okullarda her ay belirli değerleri öğrencilere kazandırma adına planlamalar yapıp bu planın içerisine velilerin de dahil edilmesiyle birlikte öğrencilerde değer bilinci oluşturmaya çalışılmaktadır. Okullarda ayın değeri/değerlerinin öğrencilere kazandırılmasında çeşitli etkinlikler yapılmakta ve yapılan bu çalışmalarla birlikte öğrencilerde değerlerle ilgili farkındalık oluştuğu görülmektedir.

Değer kavramının son zamanlarda akademik çalışmalarda fazlasıyla yer aldığı görülmektedir. Bunun sebeplerinin başında millet olma sürecindeki toplumların yeni kuşaklarda millî bilinci uyandırma ve bu bilince sahip toplum oluşturma politikaları gelmektedir. Bu politikaların gereği olarak söz konusu çalışmalarda topluma ait değerlerin eğitsel ve sosyal yönleri, sınıflandırmaları, özellikleri, işlevleri ve diğer disiplinlerle ilişkileri gibi konular detaylı bir şekilde incelenmektedir. Edebî eserlerdeki değerleri tespit etmeye yönelik yapılan araştırmalar da bu çalışmaların içinde önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmacılar da bu yönüyle edebî eserleri değer temelinde incelemeye başlamışlardır.

Söz konusu düşünceler doğrultusunda ele aldığımız Ayla Kutlu, Türk edebiyatında Cumhuriyet Dönemi'nin son çeyreğinde yerini alan belli başlı kadın yazarlardan biridir. Eserlerinde toplumun hemen her kesiminden insan tiplerine yer veren yazar özellikle kadınların toplumsal statüleri üzerinde durmuştur. Birçok farklı kültürel ve ekonomik düzeye sahip karakter tiplerine yer verildiğinden Ayla Kutlu'nun eserlerinde fazlaca değer aktarılmıştır.

Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* adlı romanı, kadın bir yazarın toplumdaki farklı statü, kültür, eğitim düzeyi ve hayat tarzına sahip kadınları sahip oldukları değer yargılarıyla sunması bakımından önemlidir. Her ne kadar birbirine zıt gibi görünseler de aslında toplumun yüklediği/yüklemeye çalıştığı sorumlulukların altında ezilen kadınlar tüm bu zorluklarla mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Bu yönüyle bir kadının bakış

açısıyla yazılan *Cadı Ağacı* erkek egemen toplumdaki kadınların mevcut değerlere karşı aslında bir başkaldırı içerisinde olmaları bakımından da kayda değer görülmektedir.

Ayla Kutlu'nun romanları ile ilgili bugüne dek bazı akademik çalışmalar yapılmakla birlikte yazarın eserlerinde aktarılan değerlerle ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmanın söz konusu alanla ilgili mevcut boşluğu dolduracağına inanıyoruz. Öte yandan bu çalışma aynı zamanda romandaki sosyal değerleri tespit etmekle yazarın ve eserin edebî değerinin belirlenmesine de katkı sağlayacaktır.

Eserdeki sosyal değerleri tespit etmekte yararlandığımız Schwartz Değer Ölçeği alanında yapılmış başlıca inceleme metotlarından biridir. Bunu önemli kılan sebeplerin başında değer listesinin zamanın ve toplumların konumlarına göre sürekli güncellenebilir olması gelmektedir. Bu özelliğinden dolayı söz konusu metot, dünyada ve özellikle ülkemizde en fazla kullanılan bir metot olarak araştırma literatürüne girmiş bulunmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma, Ayla Kutlu'nun hayatı, eserleri ve sanatını anlatmak ve yazarın sosyal değerler bakımından önemli bir yere sahip olduğu düşünülen *Cadı Ağacı* adlı romanındaki değerleri Schwartz Değer Ölçeği'ne göre tespit etmekle sınırlıdır.

1.6. Konu ile İlgili Araştırmalar

Ayla Kutlu ile ilgili şimdiye kadar bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunlar yazarın eserlerini genellikle tematik yönden incelemeye dayalıdır. Bu konuda akademik düzeyde yapılmış başlıca çalışmalar şunlardır:

a. Ayla Kutlu'nun eserlerine yönelik çalışmalar

Güven (2007) "*Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri*" adlı yüksek lisans çalışmasında yazarın kullandığı anlatım teknikleri üzerinden sekiz romanını incelemiştir. Ayrıca yazarın romanlarındaki yapı incelenirken zaman, mekân, olay örgüsü, şahıs kadrosu, bakış açısı ve anlatıcı hususlarıyla ilgili de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca Ayla Kutlu'nun; eserlerindeki kurgu, seçilen kahramanlar,

kullanılan dil ve anlatım teknikleri incelendiğinde göz ardı edilemeyecek bir yazar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşar (2007) “*Ayla Kutlu’nun Roman ve Hikâyelerinde Yapı İncelemesi*” adlı yüksek lisans çalışmasında yazarın sekiz romanı ve dört hikâyesini yapı bakımından incelemiştir. Roman ve hikâyelerdeki kutupluluk, zaman, mekân, olay örgüsü, şahıs kadrosu, bakış açısı ve anlatıcı unsurları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu araştırmada; toplumun her kesiminden kadınların tüm yönleriyle anlatıldığı, tarih bilgisi ve bilinciyle tanınan yazarın bunları eserlerine yansıttığı, kullandığı dilin sade, akıcı ve etkileyici olduğu aynı zamanda toplumda çok yaygın olmayan atasözü ve deyimleri başarıyla kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ertuş (2009) “*Ayla Kutlu’nun Öyküleri Üzerine Bir İnceleme*” adlı yüksek lisans çalışmasında yazarın dört hikâye kitabını tematik olarak incelemiştir. Yazarın hikâyelerindeki temalar bireysel ve toplumsal olmak üzere iki grupta tasnif edilmiş olup bu bağlamda incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmacının ulaştığı sonuçlar şöyle sıralanmıştır:

- a. Ayla Kutlu’nun öykülerinde yazarın tarihe olan ilgisinin de etkisiyle başat tema savaştır. Savaşın yıkıcı etkisinin toplumu ve özellikle kadınları nasıl etkilediği, ayrıca savaşın bir sonucu olarak göç ve yoksulluk gibi temel sorunlara yol açtığı görülmektedir.
- b. Yazarın hikâyelerindeki kahramanlardan çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bu kadınlar savaş ve feodalitenin etkisiyle genellikle ezilmiş, ötelenmiş ve istismar edilmiştir.
- c. Ayla Kutlu’nun hikâyelerinde mekân olarak genellikle yazarın çocukluğunun geçtiği yer olan İskenderun seçilmiştir. Buranın kozmopolit yapısının mekân seçiminde etkili olduğu ifade edilmiştir.
- d. Kutlu’nun hikâyelerindeki zaman genellikle cumhuriyetten önceki zaman dilimidir. Özellikle 1915 Ermeni tehciri dönemi, yazarın seçtiği mekânın, İskenderun’un, çok kültürlü yapısıyla alakalı olduğundan tercih edilmiştir.
- e. Hikâyelerinde sade ve akıcı bir dil kullanan Kutlu, anlatıcı olarak genellikle I. ve III. tekil kişi anlatımını tercih etmiştir.

Balcı (2011) “*Feminist Eleştiri Yöntemiyle Ayla Kutlu’nun Öyküleri Üzerine Bir Araştırma*” adlı yüksek lisans çalışmasında Ayla Kutlu’nun hikâyelerini feminist edebiyat eleştirisinin temel kavramları yönünden incelemiştir. Yazarın eserlerinde kullanılan kadınlarla birlikte cinsiyet ve cinsellik konusu ön planda tutulmuştur. Şöyle ki her ne kadar kadınlar toplumun bir kesimi tarafından sadece bir cinsel obje olarak görülse de durum kadınlar açısından aslında öyle değildir. Özellikle ataerkil toplumlarda erkeklerin neredeyse her yaptığı kabul görürken bu durum kadınlar için geçerli olmamaktadır. Araştırmacı da yaptığı bu çalışmada yazarın aslında kendisini feminist biri olarak görmemesine rağmen kadınların yaşadığı tüm sorunları cesaretle anlatarak topyekûn bir toplum eleştirisi yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Meral (2014) “*Ayla Kutlu’nun ‘Cadı Ağacı ve Asi... Asi’ Romanları ile Doris Lessing’in ‘The Summer Before The Dark ve The Sweetest Dream’ Romanlarının Kadın Karakterler ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi*” adlı yüksek lisans tezinde belirtilen romanlardaki kadın kahramanlar ve bu kadınların sorunlarının benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. İki farklı kültür ve toplumdan olan kadın yazarlar incelenirken kadınların yaşadığı sorunların bu farklılıklara rağmen aslında birçok yönden ortak olduğunu belirten araştırmacı bu sorunların toplum ya da ulus özelinde değil evrensel olarak ele alınıp bu yönüyle çözülmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

b. Değerlerle ilgili yapılmış çalışmalar

Ayla Kutlu’nun eserleri ile ilgili yapılmış değer bazlı bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak farklı yazar ve şairlerle ilgili bu yazar ve şairlerin eserlerinin sosyal ve eğitsel değerler bakımından incelendiği görülmüştür. Araştırmacılar çalışmalarında genellikle değerlerin tanımları, nitelikleri, işlevleri ve sınıflandırmaları; ayrıca değer felsefesi, değer sosyolojisi ve değerlerin diğer disiplinlerle ilişkileri üzerinde durmuş olup inceledikleri eserlerdeki bulguları bu kavramlar üzerinden açıklamaya çalışmışlardır.

Literatürde değer ile ilgili yapılan araştırmalardan bahsedilecekse bu konuda yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Psikoloji Profesörü Erol Güngör’e değinmek gerekir. Güngör (1993), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* adlı profesörlük tezinde ahlaki değerler, ahlak psikolojisi, ahlaki gelişme ve değerler psikolojisi konularında

teorik bilgiler verip bunlarla ilgili görüşlerini paylaşmıştır. İki bölümden oluşan bu araştırmanın birinci kısmında ahlaki değerler üzerinde çalışma yapmış felsefeci ve ilim adamlarının görüşleri ve bunlar arasındaki farklılıklar örnekleriyle birlikte ortaya konarken ikinci kısımda ise başlangıçta verilen bilgilerle bağlantı kurularak belirtilen problemlerin tahkiki amaçlanmıştır.

Değer konusundaki önemli çalışmalardan biri de Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) tarafından yapılmıştır. Schwartz tarafından geliştirilmiş ve kültürlerarası geçerliği saptanmış değer listesinin, Türk kültürüne ait yeni değerlerin de eklenmesi suretiyle, 183 Türk öğretmene uygulanmasını içeren bu çalışmayla öğretmenlerin aile tanımları ve dinsel yönelimlerinin değerlerle olan ilişkileri incelenmiştir. Bunun sonucunda Schwartz Değer Ölçeği'nin Türk kültürüne uygun olduğu ve bu ölçeğe yeni değerlerin de eklenebileceği tespit edilmiştir.

Yılmaz (2013), “*Fatih Erdoğan’ın Eserlerinin Eğitsel Değerler Açısından İncelenmesi*” adlı doktora çalışmasında çocuk edebiyatının başarılı kalemlerinden olmasına rağmen akademik çevrelerce görmezden gelinen yazarın çocuk edebiyatı hakkındaki görüşlerini ve eserlerindeki eğitsel değerleri ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Araştırmacı, yazarın değer aktarımında sadece olumlu değerlerden faydalanmadığını belirttiği çalışmasında olumsuz değerler üzerinden de istendik davranışların kazandırılabilceği sonucuna ulaşmıştır.

Turna (2011) “*1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi*” adlı yüksek lisans çalışmasında 1980 yılında yazılmış otuz beş adet romanı değerler bakımından incelenmiştir. Bu değerler dokuz başlık altında toplanmış olup bunlar şu şekilde sınıflandırılmıştır: Ahlâkî değerler, sosyal değerler, siyasî değerler, dinî değerler, iktisadî değerler, estetik değerler, hukukî değerler, millî değerler ve ilmî değerler. Turna (2011) bu araştırmasında belirlediği değerlere örnek olabilecek bölümleri ilgili romanlardan tespit edip bahsi geçen dönemle ilgili toplumdaki değişen değer yargılarının toplumu ana hatlarıyla gözler önüne serdiği sonucuna ulaşmıştır.

Yardimciel (2015) “*Bir çocuk Edebiyatı Yazarı Olarak Aysel Gürmen’in Eserleri Üzerinde İlettiği Değerler Bakımından İncelemeler*” adlı yüksek lisans tezinde Aysel Gürmen’in otuz kitabındaki değerleri çocuk eğitimi yönünden saptamaya çalışmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi modeli

kullanılmış olup yazarın eserlerindeki değerler tespit edilerek bu eserler belirtilen yönetime göre sınıflandırılmıştır. Aysel Gürmen'in bahsi geçen eserlerinde yirmi bir değer tespit eden araştırmacı yazarın çocuk edebiyatı ve çocuk eğitime katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Çevik (2014) *“Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi”* adlı yüksek lisans tezinde Türkçe Dersi Öğretim Programındaki değerlerin neler olduğu ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin değerler eğitimi açısından önemini tespit etmeye çalışmıştır. Belirlenen, “aile kurumuna ve birliğine önem verme, alçak gönüllülük, cesaret, cömertlik, dayanışma, fedakârlık, hoşgörü, iyi dilekte bulunma, kanaatkârlık, merhamet, misafirperverlik, saygı, sevgi vefa, sadakat ve yardımseverlik” değerlerinin tamamının Dede Korkut Hikâyeleri'nde bulunduğu ancak bu değerlerin bir kısmının Türkçe Öğretim Programında yer almadığı sonucuna ulaşmıştır.

Eryeşil (2015) *“Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çocuk Şiirlerinde Evrensel Değerler”* adlı yüksek lisans tezinde şairin yirmi iki şiirini “sevgi, saygı, çalışkanlık, arkadaşlık, yardımseverlik, eğitim, sorumluluk, eşitlik, birlik-beraberlik, özgürlük, uygarlık ve barış” gibi evrensel değerler bakımından incelemiştir. Nitel araştırma yöntemi ve tarama modeli ile elde ettiği bulgulardaki evrensel değerleri şairin çocuk şiirlerinde bulmaya çalışan araştırmacı sonuç olarak Dağlarca'nın şiirlerinin çocuklar üzerinde iyiye ve güzele ilişkin bir duyarlık oluşturmada önemli bir rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Değerin Tanımı

İnsanoğlu, yaradılışından itibaren maddi manevi birçok birikimini gerek sözlü gerekse yazılı olarak günümüze taşımıştır. Bu birikimlerin en önemlilerinden biri de kuşkusuz, değerlerdir. Her insanlık çağı daha sonraki çağlar için yeni bir değerler alanını keşfetmek ya da icat etmek eğilimine sahip olduğundan, değerler sürekli olarak insanların ortak bilincine doğarlar. (Mounier 1962'den Akt. Urhan, 2004, s. 148).

Değer sözcüğü ile ilgili geçmişten bugüne birçok farklı tanım yapılmıştır. TDK, değeri “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, değdiği karşılık, kıymet; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (2011, s. 607) olarak; Doğan ise “bir şeyin sahip olduğu yüksek vasıf; kişiyi toplum içinde insan olarak yaşatan, toplulukla ve diğer insanlarla uyumunu sağlayan, paylaşılmış, yaygınlaşmış ve netice olarak çoğunlukça benimsenmiş tutum ” (2011, s. 355) şeklinde tanımlamıştır.

Değer sözcüğü birçok alanda kullanıldığından tanımları ve kökeni ile ilgili bilgiler de farklılık gösterebilmektedir. Önceki dönemlerde, felsefenin değerlere yönelik ilgisini devralan ilk sosyal bilimciler “değerler”den, genellikle, terimin Latince etimolojisine bağlı kalacak şekilde söz etmişlerdir (Case, 1944, s. 36). Hint-Avrupa dil grubunda “güç” anlamındaki “wal” kökünden türetilmiştir. İlk türetme şekli güçlü olmak anlamında Latince “valere” sözcüğü iken, daha sonraları değer anlamında “valor” deyimini türetilmiş ve yerleşmiştir. Batı dillerine de esas itibarıyla bu kökten geçmiş olup Fransızca “valeur”, İtalyanca “valore”, İngilizce “value”, “worth”, Almancada “wert” deyimini ile ifade olunmaktadır (Bilgin, 1995'ten Akt: Albayrak, 2017, s. 14).

Türkçede ise “teğmek” sözcüğünden gelen, “dokunmak”, “değmek” anlamındaki değer sözcüğü, anlam genişlemesiyle bir nesnenin dengi, karşılığı, ederi anlamına gelmektedir. (Eyuboğlu, 1998’den Akt: Soykan, 2004)

Değer kavramının sosyolojik olarak ilk tanımının Thomas ve Znaniecki tarafından The Polish Peasant’a yazdıkları “Metodolojik Not”ta yaptıkları söylenebilir. Bir değer, “bazı sosyal grupların üyelerinde bulunan deneysel bir içeriğe sahip herhangi bir referans noktası ve eylemin amacına ilişkin bir anlamdır. Dolayısıyla, bir gıda maddesi, bir enstrüman, bir madeni para, bir şiir parçası, bir üniversite, bir efsane, bilimsel bir teori” bir toplumsal değer olabilir (Korkmaz, 2013, s. 53).

2.2. Değerlerin Özellikleri

Değerlerin tanımı yapılırken bunların içinde aynı zamanda özelliklerini de bulmak mümkündür. Ancak tanımlar daha yüzeysel yapıldığından değerlerin özellikleri ayrıca incelenmelidir.

Değerlerin oluşumunda sadece tek bir bireyin tecrübeleri, istekleri ve doğruları değil o bireyin içinde bulunduğu topluluğun da katkısı ve etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir. Değer; özel eylemleri ve amaçları yargılamadan temel bir standart sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut genelleştirilmiş davranış prensipleridir (Theodorson 1979’dan Akt.:Özensel, 2004). Bir değer ortaya çıkışında her ne kadar bireyin içinde bulunduğu topluluğun normları etkili olsa da değerleri ortaya çıkaran bireyi de göz ardı etmemek gerekir. Değer; ister bilgi, ister teknik, isterse sanat değerleri olsun, onu meydana getiren ‘kişi’den bağımsız olarak ele alınamaz (Poyraz, 2004).

Ortaya çıkışı itibarıyla birey temelli olduğundan değer kavramının öznel bir yapısı olduğu söylenebilir. Her ne kadar toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görse de her bireyin farklı bir kültür, yetişme tarzı, sosyal statü ve dünya görüşüne sahip olduğu düşünüldüğünde değerlerin sadece toplum odaklı ele alınamayacağı görülmektedir. Bu yönüyle değerlerin öznel bir nitelik taşıdığı aşîkârdır. Öznel olan değer duygusu, doğuştan değildir; sonradan toplumsal yaşayışla kazanılır (Soykan, 2004).

Değerlerin diğer bir özelliği de değişken bir yapıya sahip olmasıdır. Bu değişkenlik değer genellikle zaman içerisinde toplum yaşantısına ayak uydurması sonucunda gerçekleşir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl, değişimlerin çok hızlı gerçekleştiği ve insanların da bu değişime eninde sonunda ayak uydurmak zorunda kaldıkları bir devir olarak göze çarpmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte toplumlar eski alışkanlıklarını zaman içerisinde kaybederken bu alışkanlıkların yerine yenilerini yerleştirmeye başlamışlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak da kimi değerler ihtiyaçlara karşılık veremeyecek duruma geldiğinden veya işlevini kaybettiğinden tamamen yok olurken kimileri ise toplum tarafından güncellenip zamanın şartlarına uyum sağlayarak varlığını sürdürmektedir.

Değerlerin değişkenliğinde zamanın etkisinden bahsetmişken diğer faktörlere de değinmek gerekir. Bu değişimde “yaş” önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bireylerin olaylara veya durumlara bakışları ilerleyen yıllarda değişebilmekte bunları farklı perspektiflerden yorumlayabilmektedirler. Çocukluktan itibaren, değişen ve gelişen dünyada bireyler de her dönem için kendisini farklı rollerin içinde bulabilirken bu roller kişinin yaşamıyla birlikte sahip olduğu değer yargılarını da etkilemektedir. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi değerlendirmeler farklı yaş gruplarında birbirinden farklı yorumlanabilmekte ve bunun sonucunda bireylerin ihtiyaçlarına göre yeni değerler ortaya çıkabilmektedir. Yaş kavramının yanı sıra eğitim, sosyal statü, gelir düzeyi ve inançlar da değer değişiminde önemli birer etkidir.

Değerlerin önemli özelliklerinden biri de bunların kalıtsal olmayıp sonradan öğrenilen bir yapıya sahip olmasıdır. Sosyal bir varlık olan insan, doğumuyla birlikte hayatının her döneminde mensubu olduğu ulus, toplum veya daha küçük gruplarla etkileşim içinde olmaktadır. Bunun sayesinde toplumla sağlıklı ilişkiler kurabilmekte ve o toplumda kendisine bir yer edinebilmektedir.

2.3. Değerlerin İşlevleri

Sözlükte (TDK) işlev, “*bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon*” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 1227). Değer kavramının da nitelikleri bakımından belirli işlevleri olduğu söylenebilir. Bu işlevler Fitcher’a göre aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında, hazır birer araç olarak kullanılırlar. Tabakalaşma sistemini olanaklaştırırlar. Bireyin çevresindekilerin gözünde “nerede durduğunu” bilmesine yardım ederler.
2. Değerler kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklaştırırlar. Çok değerli bir nesne her zaman birey veya grup için “en iyi” olmayabilir. Fakat o nesnenin sosyal olarak değerli görülmesinin, o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.
3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın âdeta şemasını çizer. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini “en iyi” hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.
4. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik eder, ilgi yaratır, cesaret verir. Böylelikle kişiler de çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin birtakım değer içeren hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.
5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, “doğru” şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.
6. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir. (Fichter,2006: 156-157’den Akt: Albayrak, 2017, s. 33).

Burada dikkat çeken önemli hususlardan biri şudur: Özellikle değerler sadece iyi, güzel ve doğruyu bulma amacıyla oluşturulmayıp aynı zamanda bir önleyici unsur olarak da kullanılmaktadır. Şöyle ki bir yanlışın düzeltilmesi için toplum, değerleri bir baskı unsuru olarak kullanabilmelidir. Bunun sonucunda kurallara uymayan bireyler denetim altına alınıp yaptıklarının yanlış olduğunu anlamaları için de cezalandırılabilir. Bu yaptırımlar sayesinde toplumdaki huzuru sağlamak ve dayanışmayı tesis etmek daha kolay olacaktır.

Bireylerin kişiliğinin oluşmasında birçok faktör ön plana çıkmaktadır. Bunlardan kalıtsal olanlarına belki müdahale edilemeyebilir ancak çevresel faktörlerin kontrolünü sağlamak mümkündür. Değerler de kalıtsal olmayıp sonradan öğrenildiği için aile, sosyal çevre, kültür vb etkenler istenildiği takdirde değer aktarımı için elverişli birer araç olarak kullanılabilir. Karakter eğitiminin verilmesine küçük yaşlardan itibaren başlandığına göre bir çocuk için bu eğitimle birlikte değer yargılarının da öğretilmesine o yaşlarda başlanmalıdır. Bu sayede hem sağlam temellere oturtulmuş bir kişilik yapısı hem de bu yapıyı destekleyecek değer birikimine sahip bireyler yetiştirilebilir.

Değerlerin önemli işlevlerinden biri de sosyalleşme sürecine yaptığı katkıdır. Bir birey, toplumda kabul gören normlara uyabildiği ölçüde o toplumda kendisine yer edinebilmektedir. Aksi takdirde toplumla çatışma yaşanacak ve hem birey hem de toplum bu çatışmadan zarar görecektir. O hâlde değerler, bireyle toplum arasındaki uyumu sağlayan araçlar olarak da önemli bir fonksiyona sahiptir.

Bunların dışında değerler kültür aktarımında da etkin rol oynamaktadır. Nasıl ki kültür, bir ulusu diğerlerinden ayıran ve o ulusun şahsiyeti sayılabilecek maddi/manevi birikimler ise değerler de kültürün devamlılığına hizmet eden araçlar olarak ön plana çıkmaktadır.

2.4. Değer Sınıflandırmaları

Değer kavramı birçok alanda kullanıldığından bu konuda yapılan araştırmalarda da genellikle farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Araştırmacıların bir kısmı değerlerin bireysel yönünü ön plana çıkarıp buna göre sınıflandırma yaparken bir kısmı da değerlerin toplum içinde kazandığı anlamdan yola çıkarak toplumsal boyutuna göre sınıflandırmışlardır. Ancak değerler, özü bakımından hem bireysel hem de toplumsal etkileri ile ele alınmalıdır. Çünkü herhangi bir bireyin kendi yaşam standartlarına göre kabul ettiği bir değer toplum normlarına aykırı ise o değer toplum üyeleri tarafından benimsenmesi beklenemez. Aynı zamanda toplum da herhangi bir değeri tüm bireylerin kayıtsız bir şekilde kabulleneceği öngörüsünde bulunamaz.

Değerlerle ilgili yapılan sınıflandırmalarda dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri de değerlerin ulusal ve evrensel olarak ele alınabilecek olmasıdır. Bazı değerler sadece içinde olduğu toplum için bir anlam ifade ederken kimileri de zamanla evrensel

bir boyuta ulaşmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle geçmişe göre birçok evrensel değer ortaya çıktığından uluslar kendi değerlerini koruyup gelecek kuşaklara aktarmaya çalışırken aynı zamanda tüm insanlık için geçerli olabilecek evrensel değerlere de ulaşmaya çaba göstermektedir.

Değer üzerinde çalışma yapan araştırmacıların bir kısmı da değerleri nitelik ve işlevlerine göre sınıflandırmayı tercih etmişlerdir. Buna göre bir değer ortaya çıkmasından ziyade kalıcı olması, kabul görmesi ve insanların yaşamlarına etki edebilmesi önemlidir. Özellikle bir değer işlevsel olarak toplumda kendisine yer bulabilmiş ve toplumdaki bireylerin birçoğu tarafından içselleştirilmişse ancak o zaman anlamlı hâle gelmektedir.

Bilimsel olarak birçok değer sınıflandırması yapılmasına rağmen bunların içinde en fazla rağbet görenler; Schwartz, Spranger ve Rokeach'a ait olan değer sınıflandırmalarıdır.

2.4.1. Spranger'in değer sınıflandırması

Değer testini psikolojide ilk olarak 1928 yılında Spranger kullanmıştır. Spranger, değer sınıflandırmasını altı başlıkta toplamıştır. Bu değerler aşağıda açıklamaları ile birlikte sıralanmıştır (Ünal, 1981, s. 20-21'den Akt: Albayrak, 2017, s.23):

Tablo 2.1.

Spranger Değer Listesi

Estetik Değer	Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
Bilimsel Değer	Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan, deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
Ekonomik Değer	Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
Siyasi Değer	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.

Sosyal Değer	Başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır. Bencil değildir.
Dinî Değer	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

2.4.2. Rokeach'ın değer sınıflandırması

Değer konusunda yapılan sınıflandırmaların en önemlilerinden biri şüphesiz, Rokeach'a ait olan sınıflandırmadır. Değerleri öncelikle sosyal boyutta ele alıp bunları tutum ve davranışlarla ilişkilendiren Rokeach, 1967 yılında bu çalışmasını envantere dönüştürmüştür:

Tablo 2.2.

Rokeach Değer Listesi

Amaç değerler	Araç değerler	Amaç değerler	Araç değerler
Aile Güvenliği	Bağımsızlık	İç Huzur	Kendini Kontrol Etme
Barış İçinde Bir Dünya	Bağışlayıcılık	Kendine Saygı	Kibar Olma
Başarılı Olma	Cesaretli Olma	Mutlu Olma	Mantıklı Olma
Bilgelik	Dürüstlük	Olgun Sevgi	Muktedir Olma
Dini olgunluk	Entelektüel Olma	Özgür Olma	Neşeli Olma
Eşitlik	Geniş Görüşlü Olma	Rahat Bir Yaşam	Sevecen Olma
Gerçek Dostluk	Hırslı Olma	Sosyal Onay	Sorumluluk Sahibi Olma
Güzellikler Dünyası	İtaatkar Olma	Ulusal Güvenlik	Temizlik
Heyecan verici bir yaşam	Kendini Kontrol Etme	Zevk	Yardımseverlik

Değerleri, “toplumsal eylem, tutum, ideoloji, ahlaksal yargı, kendini ve diğerlerini haklı çıkarma, benliğin diğerleriyle karşılaştırılması, benliğin sunumu ve diğerlerini etkileme girişimleri gibi pek çok toplumsal davranışın belirleyicisi”

(Rokeach 1973'ten akt. Aydın, 2005, s. 6) olarak tanımlayan Rokeach, bunları amaç ve araç değerler olmak üzere iki başlıkta toplamıştır. Amaç değerler; aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecanlı bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, mutluluk, olgun sevgi, özgür olma, rahat bir yaşam, sosyal onay, ulusal güvenlik ve zevk olarak sıralanırken bunlara ulaşılacak için gerekli araç değerler de şu şekilde sıralanmıştır: Bağımsızlık, bağışlayıcılık, cesaretli olma, dürüstlük, entelektüel olma, geniş görüşlü olma, hırslı olma, itaatkâr olma, kendini kontrol etme, kibar olma, kendine hâkim olma, mantıklı olma, muktedir olma, neşeli olma, sevecen olma, sorumluluk sahibi olma, temizlik ve yardımseverlik.

Yukarıda da belirtildiği üzere Rokeach'ın Değer Envanteri'nde amaç ve araç değerlerden oluşan on sekizer adet değer bulunmaktadır. Amaç değerler birey veya toplumların temel ihtiyaçlarına göre şekillenmişken araç değerler ise bu amaçların gerçekleşebilmesi için gerekli vasıtaları ifade etmektedir. Bunlar her ne kadar farklı kategorilerde sıralanmışsa da aslında birbirlerini tamamlar niteliktedir. Şöyle ki, “başarılı olma” her ne kadar birey için bir amaç olsa da bunun gerçekleşebilmesi için birtakım şartların olgunlaşması gerekmektedir. O hâlde amaç değerlerden “başarılı olmak” için araç değerlerden “hırslı olmak” değerine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde “barış içinde bir dünya, rahat bir yaşam ve güzellikler dünyası” gibi amaçların gerçekleşmesi için “yardımseverlik, bağışlayıcılık ve sorumluluk sahibi olma” gibi araçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Rokeach'ın değer sınıflandırmasının dikkat çeken yönlerinden biri de bu değerlerin bazılarının bireyin iç dünyası ile ilgili olmasıdır. Diğerlerinin ise toplumun huzur ve düzenini sağlamaya yönelik olmasıdır. “Dini olgunluk, başarı hissi, iç huzur, kendine saygı, entelektüel olma, hırslı olma ve kendini kontrol etme” gibi değerler daha çok bireyin kendi hayatı ile ilgiliyken “barış içinde bir dünya, güzellikler dünyası ve ulusal güvenlik” gibi değerler daha ziyade toplum hayatını ilgilendirmektedir.

2.4.3. Nelson'ın değer sınıflandırması

Değer sınıflandırması üzerine çalışmalar yapan önemli araştırmacılardan Nelson ise değerleri üç grupta incelemiştir (Naylor ve Diem, 1987: 347; Akbaş, 2004: 32–

33'ten Akt: Yazıcı, 2006, s. 501-502). Bunlar; Bireysel Değerler, Grup Değerleri ve Sosyal Değerlerdir:

Tablo 2.3.

Nelson'ın Değer Sınıflandırması

Bireysel Değerler	Bireysel değerler seçim yapmada ve satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi diğer kişisel tercihlerimizle ilişkilidir (Michaelis, 1988:361).
Grup Değerleri	Grup değerleri, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilir (Naylor ve Diem, 1987: 350).
Sosyal Değerler	Sosyal değerler ise adalet, saygı, farklılık, eşitlik gibi değerlerdir ve bireyin mevcut toplumsal yapı içerisinde varlığını devam ettirmesine yarar (Michaelis, 1988:361). Sosyal değerlerin tanımlanmasında sosyalleşme, sosyal bilinç, norm ve grup ruhu gibi kavramlar kullanılmaktadır (Akbaş, 2004: 19).

2.4.4. Schwartz'ın değer sınıflandırması

Değer ile ilgili yapılan araştırma ve sınıflandırma çalışmalarında Schwartz'ın kuramı ve değer sınıflandırması önemli bir yere sahiptir. Çoğunlukla psikoloji ile ilgili araştırmalarda kullanılan Schwartz Değer Ölçeği son zamanlarda diğer alanlarda da sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Özellikle edebî eserlerdeki değerlerin tespitine yönelik yapılan araştırmalarda hemen her araştırmacı, kuramsal çerçevesini oluştururken Schwartz Değer Ölçeği'nden faydalanmaktadır.

Schwartz, önceki yıllarda değerlerin birçok kuramcı tarafından üzerinde uzlaştığı özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Değerler, inançlardır. Ancak, tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
2. Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik gibi) ilişkilidirler.

3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkârlık değeri, işte ya da okulda, aileyle, arkadaşlarla ya da tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.
4. Değerler; davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
5. Değerler, taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kùltürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler. Bu noktalara ek olarak, değerlerin değişime açık yapılar olduklarını belirtmek gerekir; özellikle de, zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000 s. 60).

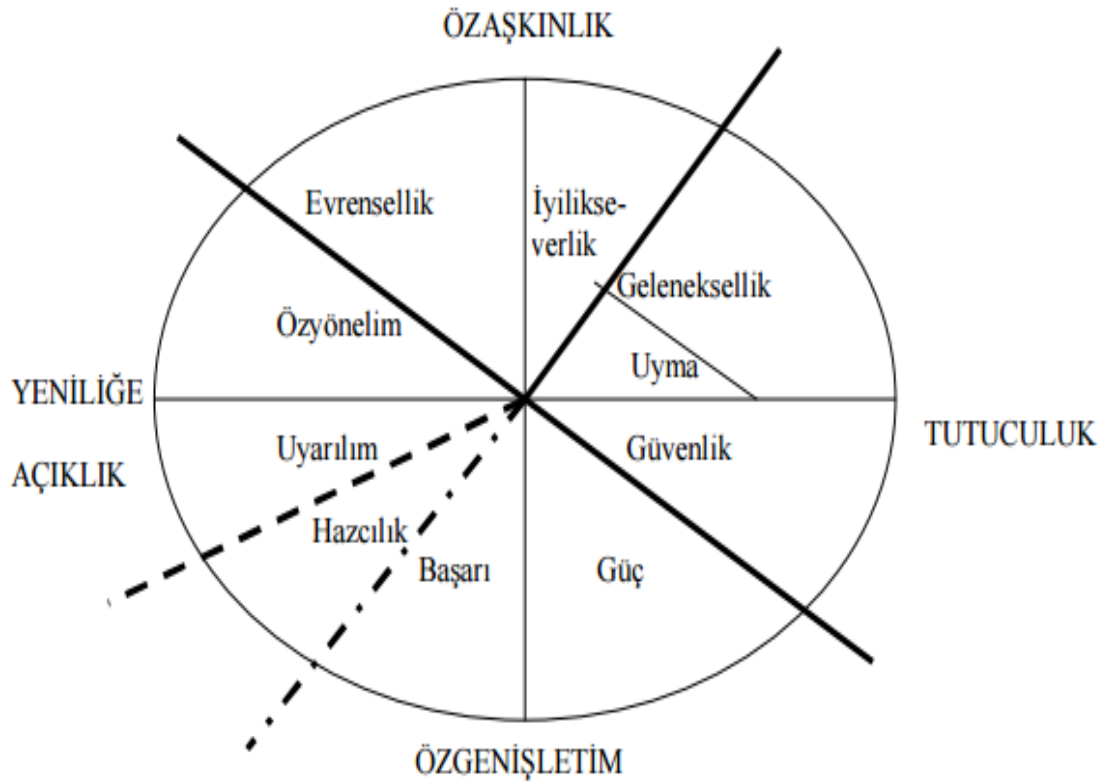
Schwartz'ın (1992) kuramındaki temel varsayıma göre değerleri birbirlerinden ayıran en önemli özellik, ifade ettikleri güdüsel amaç tipidir; dolayısıyla, tüm kùltürlerde rastlanma olasılığı en yüksek olan değerler, insan doğasının evrensel gerekliliklerini (biyolojik gereksinimler, uyumlu bir toplumsal etkileşim için gerekli olan koşullar gibi) bilinçli amaçlar biçiminde simgeleyen değerler olmalıdır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 61).

Schwartz ve Bilsky (Schwartz, 1992; Schwartz & Bilsky, 1990) Rokeach'ın 1973 yılında hazırladığı değer listesini temel almakla birlikte farklı bir kuramsal yaklaşım ve yöntemle yaptıkları araştırmalarda elli altı değer, ilerleyen yıllarda bunlara isteklerine düşkün olmak değeri eklenerek sayı elli yediye çıkarılmış, tespit etmişlerdir. Daha sonra bu değerleri baz alarak 54 ülkeden, bu ülkelerden biri de Türkiye'dir, çoğunluğu öğretmen ve üniversite öğrencisi olan yaklaşık 44000 kişiden veri toplamışlardır. Öğretmenler toplumsallaşma süreci içerisinde temel kültürel değerlerin aktarıcıları oldukları varsayımıyla, araştırmanın hedef kitlesi olarak seçilmişlerdir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, s.60). Araştırmanın 54 ülkede yapılması, geliştirilen değer ölçeğinin kùltürler arası geçerliliğinin saptanmasına olanak sağlamıştır (Albayrak, 2017, s. 120). Aynı zamanda bu özellik, Schwartz Değer Ölçeği'nin birçok kùltürde kabul gören ortak değerlerden oluştuğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Schwartz, toplanan verileri bireysel ve kültürel yönden olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını

yönlendirmedeki önemlerine göre ele alınırken değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Bu iki düzey arasındaki ayrımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.60-61).

Schwartz, değerleri bireylerin temel ihtiyaçlarına göre sınıflandırmıştır. Bunlar; biyolojik ihtiyaçlar, bireyin sosyal etkileşimlerini düzenlemeyle ilgili ihtiyaçları ve grup ve toplumsal gereklilikleri yerine getirmeyle ilgili ihtiyaçlardır. Her birey ve grup davranışlarını açıklamak, aralarındaki eşgüdümü sağlamak ve bu davranışlarını gerekçelendirmek amacıyla, ilgili ihtiyaçların bilişsel temsilleri olan değerleri kullanır (Demirutku ve Sümer, 2010). Bu üç evrensel ihtiyaçtan yola çıkan Schwartz değerleri on başlıkta toplamıştır. Bu on değer tipi aşağıdaki çembersel modelde gösterilmiştir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.62):

Şekil 2.1. Schwartz'ın Çembersel Değer Modeli

Yukarıdaki şekilde belirtilen 10 değer tipi birbirine yakınlık ve zıtlıklarına göre dizilmiştir. Temelde iki çatışma eksenini bulanan şekilde, Yeniliğe Açıklık ile Tutuculuk; Özaşkınlık ile de Özgenişletim boyutları ve bunlarla ilgili değerlerin birbirleriyle çatıştığı görülmektedir. Aynı zamanda birbirine yakın olarak konumlandırılmış değerler de birbirleriyle yakınlık kurmaktadır. Örneğin Başarı ile Güç kendi arasında uyumlu iken Evrensellik ve İyi-kse-verlik ile çatışmaktadır. Yine Geleneksellik, Uyma ve Güvenlik birbirleriyle uyum içerisindeyken bunların çatışma alanında Özyönelim ve Uyarılım bulunmaktadır.

Şekilde, üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise dört dış değişkenin değer tipleriyle kurduğu ilişkilerdir. Schwartz (1992), kuramındaki değer tiplerinin güdüselsel açıdan bir süreklilik sergilediklerini; dolayısıyla da, yapı içerisinde birbirine yakın konumdaki değer tiplerinin herhangi bir dış değişkenle (tutumlar, davranışlar gibi) gösterdikleri ilişkilerin de benzer olacağını ileri sürmektedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 62). Bu durumu örneklendirecek olursak, dış değişkenlerden olan Özaşkınlık; Evrensellik ve İyi-kse-verlik değerleriyle yüksek ilişkiler kurarken bu

değişkene en uzak konumda bulunan Başarı ve Güç değerleriyle kurulan ilişkiler en düşük düzeyde kalmaktadır. Yine Tutuculuk, en fazla Geleneksellik, Uyuma ve Güvenlik değerlerini bir değişken olarak etkilemekteyken bunun; Özyönelim, Uyarılım ve Hazcılık ile kurulan etkileşimi asgari seviyede kalmıştır.

Schwartz Değer Ölçeği'ndeki değer tipleri ve bu kapsamdaki değerler ile kaynakları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.4.

Schwartz Değer Listesi

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (Power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerine denetim gücü.	Sosyal Güç Sahibi Olmak, Otorite Sahibi Olmak, Zengin Olmak, Toplumdaki Görünümü Koruyabilmek, Sosyal Saygınlık	Etkileşim Grup
Başarı (Achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi.	Başarılı Olmak, Yetkin Olmak, Hırslı Olmak, Sözü Geçen Biri Olmak [Zeki Olmak].	Etkileşim Grup
Hazcılık (Hedonism): Bireysel zevke, hazzıya yönelim.	Zevk, Hayattan Tat Almak, İsteklerine Düşkün Olmak.	Organizma
Uyarılım (Stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı.	Heyecanlı Bir Yaşam, Değişken Bir Hayat, Cesur Olmak	Organizma
Özyönelim (Self-Direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı Olmak, Merak Duyabilmek, Özgür Olmak, Kendi Amaçlarını Seçebilmek, Bağımsız Olmak [Kendine Saygısı Olmak].	Organizma Etkileşim Grup
Evrenselcilik (Universalism): Anlayışçılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık Fikirli Olmak, Erdemli Olmak, Toplumsal Adalet, Eşitlik, Dünyada Barış İstemek, Güzelliklerle Dolu Bir Dünya, Doğayla Bütünlük İçinde Olmak, Çevreyi Korumak [İç Uyum].	Etkileşim Grup Organizma
İyilikseverlik (Benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme.	Yardımsever Olmak, Dürüst Olmak, Bağışlayıcı Olmak, Sadık Olmak, Sorumluluk Sahibi Olmak, [Gerçek Arkadaşlık, Olgun Sevgi, Manevi Bir Hayat, Anlamli Bir Hayat].	Organizma Etkileşim Grup

Tablo 2.2. (Devamı)

Geleneksellik (Tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık.	Alçak Gönüllü Olmak, Dindar Olmak, Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek, Geleneklere Saygılı Olmak, Ilımlı Olmak [Dünyevi İşlerden Elayak Çekmek].	Grup
Uyma (Conformity): Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması.	Kibarlık, İtaatkâr Olmak, Anne/Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek, Kendini Denetleyebilmek.	Etkileşim Grup
Güvenlik (Security): Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzur ve sürekliliği.	Ulusal Güvenlik, Toplumsal Düzen, Temiz Olmak, Aile Güvenliği, İyiliğe Karşılık Vermek [Bağlılık Duygusu, Sağlıklı Olmak].	Organizma Etkileşim Grup

Not. Organizma: biyolojik organizmalar olarak bireylerin evrensel gereksinimleri;

Etkileşim: uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları;

Grup; grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler.

- Kültürlerarası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler köşeli parantez içinde belirtilmiştir.
- İnsanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır (Svhwrtz 1994'ten akt. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s. 61).

Tabloda yer verilen değerlerin tanımlayıcı hedefleri ve içerdiği alt değerlerin açıklaması ise şu şekildedir (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6'dan Akt. Göldağ, 2015, s. 113):

- Özyönelim: Bu değer tipinin tanımlayıcı hedefi, bağımsız düşünce ve eylemdir (seçme, oluşturma ve araştırma). Özyönelim kontrol ve üstünlük (ustalık) için organizmayla ilgili ihtiyaçlardan, özerklik ve bağımsızlığın iç etkileşim gereksinimlerinden türetilmiştir.
- Uyarılma: Uyarılma değerleri optimum seviyede hareketliliği muhafaza etmek için değişiklik ve uyarım için olduğu varsayılan organizmayla ilgili ihtiyaçtan

türetilmiştir. Bu ihtiyaç muhtemelen özyönelim değerlerinin altında yatan ihtiyaçlarla ilgilidir. Uyarılma değerlerinin motivasyonel hedefi, heyecan, yenilik ve hayata meydan okumadır.

3. Hazcılık: Organizmik ihtiyaçlardan ve onları tatmin etmekle ilgili zevklerden türemiştir. Bu değer tipinin motivasyonel hedefi, bireyin kendi kendini memnun etmesi ve duygusal olarak yüceltmesi olarak tanımlanabilir.
4. Başarı: Bu tip değer tanımlayıcı hedefi, sosyal standartlara göre yeteneğin gösterilmesi vasıtası ile kişisel başarıdır. Başarı değerleri baskın kültürel standartlar dolayısıyla da sosyal onayın elde edilmesi açısından kabiliyetlerin gösterilmesini vurgular.
5. Güç: Güç değerleri, evrensel gereksinimlerin birden fazla tipinden kaynaklanmaktadır. Sosyal kurumların fonksiyonu görünürde bir derece statü farklılaşmasını gerektirir. Güç değerlerinin ana hedefi, sosyal statü ve prestijin elde edilmesi, insanlar ve kaynaklar üzerine hâkimiyet ve kontroldür (Otorite, zenginlik, sosyal güç, kamu imajının muhafazası, sosyal kabul).
6. Güvenlik: Bu tip değer motivasyonel hedefi, toplumun, ilişkilerin, kendinin güvenliği, uyumu ve tutarlılığıdır. Güvenlik temel birey ve grup gereksinimlerinden türer. Güvenlik birey ve grup güvenliği olarak ikiye ayrılabilir. Bu ayrım güvenliğin, sağlık gibi bireysel bir çıkara mı yoksa ulusal güvenlik gibi kolektif bir çıkara mı hizmet etmesine bağlıdır.
7. Uyma: Bu tip değer tanımlayıcı hedefi, diğerlerini üzecek, zarar verecek ve beklentilerini veya normlarını ihlal edecek eylem, eğilim ve dürtülerini kısıtlamaktır. Bu değer, eğer etkileşim ve grup fonksiyonu uyumlu bir şekilde işleyecekse sosyal olarak tahripkâr olacak eğilimleri bireylerin engelleme gereksiniminden türer. Uyma değerleri, yakındaki diğer kişilerle etkileşimde kısıtlamayı vurgular (İtaat, öz disiplin, kibarlık, büyüklere ve ebeveynlere saygı).
8. Gelenekselcilik: Bu tip değer tanımlayıcı hedefi, bireyin kültür ve dininin sağladığı fikir ve gelenekleri kabul etme, uygulama, saygı göstermedir. Bu değerler, grup üyeleri tarafından değer verilen gelenek ve görenek olarak kutsallaşırlar. Geleneksel davranış modları grup bütünlüğünün tek varlık olarak ifadesinin ve onun hayatta kalmasının varsayılan garantörleri olurlar.

9. İyilikseverlik: Bu tip değerin motivasyonel hedefi, bir kişinin sıklıkla kişisel ilişkilerde olduğu kişilerin refah ve huzurunu geliştirmesi ve korumasıdır (Yardımcı, sadık, affedici, adil, sorumlu, gerçek arkadaş, olgun biri). Uyuma ve iyilikseverlik değerlerinin her ikisi de iş birliği ve destekleyici sosyal ilişkileri desteklemektedir. Fakat iyilikseverlik değerleri içselleşmiş bir motivasyonel temel sağlarken, uyuma değerleri, negatif çıktılarından kaçınmak için iş birliğini destekler.
10. Evrenselcilik: Evrenselciliğin motivasyonel hedefi, bütün insanlar ve doğanın refahı için, anlayış, takdir, hoşgörü ve korumadır. İnsanlar ana grubun dışındakilerle irtibata geçtiklerinde ve doğal kaynakların kıtlığı ile yüz yüze kalındığında grup ve bireylerin hayatta kalma ihtiyaçlarından ortaya çıkar. İnsanlar farklı olanları kabul etmeme veya onlara adil davranmamanın hayatı tehdit edici bir mücadeleye, doğal çevreyi korumamanın da kendi hayatının bağlı olduğu kaynakların tahribine yol açtığını fark ederler.

2.5. Ayla Kutlu

2.5.1. Ayla Kutlu'nun hayatı

Yazarın çocukluk ve gençlik yıllarını tüm detaylarıyla anlattığı kitabı olan Zaman da Eskir adlı eserden faydalanmak yazarı daha iyi tanımamıza olanak sağlayacaktır.

Modern Türk Edebiyatı'nın son dönemlerdeki başarılı kadın yazarlarından olan Ayla Kutlu 14 Ağustos 1938'de Antakya'da doğar. Bu durumu yazar, “...ağustos ayının 14'ünde, Antakya'da, Saray Caddesi'ndeki kapıdan girdikten sonra, Ortodoks kilisesinin avlusunu geçerek arka kapının açıldığı sokağa girince hemen baştaki evde doğdum.” (Zaman da Eskir, s. 8) şeklinde anlatmıştır.

Yazarın babası Selahattin Kutlu, Çapa Öğretmen Okulu'nu bitirince babası Sait Bey'in malmüdürlüğü görevinde bulunduğu Gaziantep'teki okullardan birine öğretmen olarak atanır. Sait Bey, oğlunun evlilik yaşı geldiği gerekçesiyle onu evlendirmek ister: “Yıl 1932... Sait Bey; ikinci oğlu Selahattin'e, onu, çok genç yaşta ölen ve ardında üçü erkek ikisi kız beş çocuk bırakan kardeşi Mevlüt Efendi'nin büyük kızı Sabriye ile

evlendirmek istediğini söylüyor.” (ZE, s. 16). Bu isteği Selahattin Kutlu tepkisiz kalarak bir nevi kabul etmiştir. Sivas doğumlu olup orada bir köy ilkokulunu bitirmiş olan Sabriye Hanım ise henüz on dört yaşında olmasına rağmen okuma şansı yakalayacağını ve köyden kurtulacağını düşünerek bu haberi sevinçle karşılamıştır. Ailelerin kökeninin Kafkasya’ya dayanıp kültürlerinin ise akraba evliliğine izin vermeyişi bu evliliğin önündeki bir engel gibi görünse de bu engel şöyle aşılmıştır:

“Bir mizansen yaratılıyor. Suç gençlere yüklenecek: ‘Sabriye Selahattin’e kaçtı.’ diye dedikodu çıkarılıyor. Babam bunu duyduğunda köy kahvesinde iskambil oynuyor.” (ZE, s. 155).

Yazarın babası Selahattin Kutlu; çevresince saygı duyulan, kültürlü, çalışkan biriyken evde ise disiplinli ve titiz biridir. Babasının bu özellikleri Ayla Kutlu tarafından, *“Babam titiz bir insandı. Hatta huysuz bile denebilir. Kâğıtlarına, sürekli karmakarışık tuttuğu yazı ve kitaplarına dokunulmazdı. Yemeğin içinde bir soğan parçası bile ağzına gelmemeliydi. Ev yemek kokmamalıydı. Çamaşır günlerinin o nem, sabun ve yorgunluk kokan havasını ne yapıp edip solutmamalıydı annem. Babamın neye kızacağı, önceden kestirilmezdi”* cümleleriyle anlatılmıştır (ZE, s. 21).

Ayla Kutlu’nun annesi Sabriye Hanım ise bütün imkânsızlıklara rağmen ilkokulu bitirilebilmiş ve okuma hevesini, ki bunda ailesinin eğitilmiş olmasının rolü büyüktür, hiçbir zaman kaybetmemiştir. Ayrıca bir ev hanımı olarak da başarılı bir kadındır: *“Annem ev temizliğine çok düşkündü. Nerede, hangi koşullarda yaşıyor olsa, evi, her gün temizlenmesi gereken bir mekân olmuştur.”* (ZE, s. 53).

Ayla Kutlu evin ikinci çocuğu ve tek kızıdır. Altan, ağabeyi; Alsan ile Zafer ise yazarın küçük kardeşleridir. Yazarın kardeşleriyle arası her dönemde iyi olmasına karşılık ağabeyi Altan ile gençlik yıllarında birtakım sorunlar yaşamıştır.

Daha okula gitmeden okumayı öğrenen yazar beş yıllık ilkokul eğitimini üç farklı okulda almıştır. Önce, babasının öğretmenlik yaptığı Kurtuluş İlkokulunda eğitim hayatına başlayan Ayla Kutlu buraya pek alışamayınca kısa bir süre sonra okulu bırakır. Ertesi sene yani 1945 yılında İskenderun’daki İnönü İlkokulunun birinci sınıfına kaydolar. Zaten okumayı bildiğinden okula alışmakta zorluk çekmeyen Kutlu kısa sürede en gözde öğrencilerden biri olur. Üçüncü sınıfa gelince diğer okulu gibi yine İskenderun’daki Namık Kemal İlkokuluna kaydolar. Babası da aynı okulda üçüncü

sınıfı okutmasına rağmen yazar Nadire Gökoğlu adlı öğretmenin sınıfına yazılır. O ana kadarki öğretmenlerinden en çok Nadire Öğretmen'i sevmiştir: *“Ben üçüncü yılımda doğru dürüst bir öğretmen görüyordum ve sürekli olarak şaşıırıyordum. Nadire Hanım hiç saçmalamıyordu. Konuşması düzgündü. Çocuklara verecek cevabı her zaman vardı.”* (ZE, s. 135). Beşinci sınıfa gelindiğinde ise Ayla ile babasının yolu kesişir. İkisi de istememesine rağmen yazarı, babası Selahattin Kutlu okutacaktır. Bu sıkıcı dönemleri Ayla Kutlu şu şekilde anlatmıştır:

“Hoşuma gitmiyordu babamın öğretmen olması (...) Bana söz vermiyordu. Hastalıkları işlerken, annemin ağzından bir sabah kan geldiğini söylemek istiyordum. O zaman da söz vermiyordu. Cevabını bildiğim soruların cevaplarını benden almak istemiyor gibiydi” (ZE, s. 173).

Başarılı geçen ilkokul yıllarından sonra Ayla Kutlu İskenderun Ortaokuluna kaydolduğunda takvimler 1950 yılını göstermektedir. Okulda işler yolunda gitmekle birlikte evde en küçük kardeşi Zafer'in sorumluluğu Ayla Kutlu'yu zorlamaktadır. Buna rağmen yazar ortaöğrenimini tamamlayıp liseye adımını atacaktır. O yıllarda, 1953, İskenderun'da lise olmadığından bu eğitimini almak üzere Gaziantep'teki halası Leman Ural ile kendisi gibi öğretmen olan eniştesinin yanına gider. Lise birinci sınıfı ve ikinci sınıfın yarısını burada okuyan Kutlu geçen süre içerisinde hem derslerde hem de sosyal ve sportif faaliyetlerdeki başarılarıyla da sivrilen bir öğrenci olur. Daha sonra Antakya'daki ailesinin yanına giderek öğrenimine Antakya Lisesinde devam eder. Yolun yarısındayken yapılan bu değişikliğe anlam veremese de kısa sürede yeni okuluna alışır ve okulunu birincilikle bitirir. Yazarlığının ilk temellerinin atıldığı yerlerden birisi de burasıdır:

“Ortalık kararana kadar kitap okurdum. Roman da olurdu içlerinde ama daha çok filozofları, sosyologları okumaktan hoşlanırdım. Onlar beni sonsuz özgürlüklerde dolaşan aklın, geniş dünyasına çekiyorlardı.” (ZE, s. 276).

Ayla Kutlu'nun çocukluğu ve okul yılları yokluk içinde geçmiştir. Babası geçimlerini sağlamak için öğretmenlik dışında birçok farklı işle daha uğraşmak zorunda kalmıştır. Halkevinde öğretmenlik, gazetede köşe yazarlığı ve çevirmenlik bunlardan birkaçıdır. Ailesinin bu durumunu bilen Ayla Kutlu üniversite okumasının tek yolunun burslu bir üniversiteye yerleşmekten geçtiğinin farkındadır. Ancak bu bile sorunları

çözmeye yetmez. Sabriye Hanım, kızının üniversiteye gidebilmesiyle ilgili ortanca oğlu Alsan ile yaptığı konuşmayı aktarırken olayın vahameti gözler önüne daha iyi serilmiştir:

“Bacısı nasılsa istediği yere burslu olarak girecekmiş; ama genç kız üniversiteye önlükle yahut tek giysiyle gidecek değil ya... Ona birkaç elbise yaptırmak istiyormuş. Üç ay çalışırsa, bu armağanı ablasına verebilecekmış.” (ZE, s. 304).

Ayla Kutlu, yüksek öğrenimi için ilk olarak İstanbul’da Yüksek Öğretmen Okulu Felsefe Bölümünü kazanır. Fakat 1956 yılı Ekim ayının ortalarında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini burslu olarak kazanınca tercihini buradan yana kullanır:

“Siyasal Bilgiler Fakültesi”ni kazanan öğrencilerden ilk kırkına devlet burs verirdi. Matematik sorularını pek yanıtlamama rağmen, 35”inci olarak kazanmıştım. On bir yılın emeği, parlak sonuca bağlanmıştı. Yeni bir serüvendi. Ankara. En az dört yıl yaşamam gereken başkent” (ZE, s. 315).

Ankara’da edebiyat öğretmeni amcası Şemsettin Kutlu’nun gözetiminde, hafta sonları onların evinde kalmak suretiyle, okuyacak olan Ayla Kutlu, amcasının baskıcı tavırlarından rahatsızlık duysa da babasının onu geri çağırma riskini düşünerek bu duruma katlanmak zorunda kalır. İlk yılında zorlansa da ikinci sınıfa geçmeyi başaran Kutlu ilerleyen yıllarda gösterdiği azim sayesinde okulunu zamanında bitirebilmiştir.

Üniversiteyi İç İşleri Bakanlığından aldığı bursla okuyan Ayla Kutlu zorunlu hizmete tabi olarak burada işe başlar. Yirmi yıllık memuriyeti; İçişleri Bakanlığı Merkez Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü gibi çeşitli devlet kademelerinde çalıştıktan sonra 1980’de ayrıldığı emeklikle son bulur.

Ayla Kutlu 1964 yılında kendisiyle aynı üniversiteden mezun olmuş Sahir Behlülgil ile ilk ve tek evliliğini yapar ve bundan Ahmet Kemal adında bir erkek çocuğa sahip olur. Ayla Kutlu ile eşi bu evliliği on üç yıl sürdürdükten sonra 1977 yılında boşanırlar.

2.5.2. Ayla Kutlu'nun edebî kişiliği

Ayla Kutlu'nun, yazın hayatı 1975 yılında Özgür İnsan dergisi ile başlamıştır. Bu dergide kitap tanıtımları yapan ve öyküler yazan Kutlu, bunları Aygen Berel ismiyle yayınlamıştır. Yazarlığa nasıl başladığı ise kendisi tarafından şu cümlelerle anlatılmıştır: *“Bir zaman geldi ki, artık yazmasam yaşayamam gibi gelmeye başladı. O tarihlerde henüz 32-33 yaşlarını sürüyordum... Yazdım ama yayınlamadım. Sonra birden bire -beni çok hızlı yazmakla onurlandıran insanlar vardır ama çok hızlı yazamadım- 32 yaşında ilk eserim yayınlandı; 39 yaşına kadar sürekli yazdım ama kamuoyunun karşısına fazla çıkmadım. Aslında işe şiirle başladım... Yani şiir yazmadım ama şiir söyleyerek başladım. Belki karaladığım birtakım dizeler de olmuştur... Olmaz olur mu? Elbette olabilir, ama bitmiş bir şiir yazmadım. İkincisi; ben insanın çok şeye yönelmesinin -burada kastım kendim olsa gerek- asıl yaptığı işlerde çok fazla bölünmelere yol açtığını düşünüyorum. En azından kendimde böyle algılıyorum. Ben, kendimi sadece romancı sayıyorum. Ama roman yazarken; ortaya çıkan bazı insansal durumlar, çok etkilendiğim olaylar birtakım öyküleri oluşturuyor. O yüzden benim öykülerim biraz yaşama fazlaca yakın ve ona bağlı öykülerdir. Diğer şeyleri yapamıyorum. Evet, yapmıyorum ve yapmak gerektiğini de düşünmüyorum.”* (Karaca 2006'dan Akt: Balcı, 2011, s. 94).

Ayla Kutlu, 1979 yılında ilk romanı Kaçış'ı yazar ve emeklilik döneminin gelmesiyle birlikte birçok eser meydana getirmeye başlar. Bu eserlerinde, hususiyetle romanlarında, erkek egemen toplumlarda ezilmiş, hor görülmüş, aldatılmış, dışlanmış, yalnızlaştırılmış yahut değersizleştirilmiş kadınlar ve bunların var oluş mücadelesinin üzerinde durmuştur. Bu kadınlar hiçbirimize yabancı değildir. “Onun kadınları hemen her yerde rastlayabileceğimiz kadınlardır. Özyaşamsal bir esinle değil tümüyle düş gücüyle çizilmiş olmalarına karşın şiddetle sahicidirler. Sıra dışılıkları gündelik hayatın izin verdiği ya da bastırıp saklayabildiği ölçüdedir. Karakterleri hem alışılmışlık hem özgünlükle örülmüş, unutulmaz kadınlardır bunlar. Sahicidirler, çünkü yazar onların tüm kişilik özelliklerini coğrafyanın ve tarihin içine sağlamca köklendirebilmiştir. Karakterlerin gerçek yaşamı başarıyla yansıttmasının sırrı ve yazarın ustalığı buradadır.” (Atasü, 2000 s. 78).

Ayla Kutlu'nun eserlerinde yetiştiği çevrelerin de etkisini görmek mümkündür. Çocukluğunun geçtiği Hatay'ın işgal yıllarındaki yapısı ve Türkiye'ye bağlandıktan sonra orada oluşan farklı etnik köken ve dini grupları barındırması eserlerindeki çeşitliliği arttırmıştır. Bu durum yazar tarafından şu şekilde anlatılır:

“Yazarlığımda, yetiştiğim çevrenin doğası, insanları ve benim algılama yetim kadar, yörenin bir süre Fransız işgalinde kalmış olmasının da etkisi var. Ayrılığı yaşamış topraklarda yetiştim. O kadar da değil, kültürel bakımdan da farklı bir yeri Hatay, insanların birbirlerinin inançlarına ve haklarına saygılı oldukları, birbirlerini anladıkları, birbirlerinin iyi yanlarına açık oldukları yerlerde büyüdüm. Irklar, dinler, uluslar, diller, kültürler burada karmakarışık olmuştu.” (Lekesiz 2001 s. 188).

Ayla Kutlu, sahip olduğu tarih bilincini ve tutkusunu da eserlerine ustalıkla yansıtabilmiştir. Onun birçok hikâye ve romanında tarih bir fon olarak kullanılmakta ve bilhassa yakın tarihin izlerini görmek mümkün olmaktadır. Bununla birlikte çok eski zamanlardan tutun Osmanlı dönemine kadar geniş bir yelpazeden bahsedildiği de olmuştur. Bu durumu yazarımız Kadın Destanı'nda şu sözlerle ifade etmiştir:

“... her romanımda, tarihsel bir fon var ve tarihsel akısı; insanların yasadıkları acıların, duyguların ve umutların etkeni olarak görüyorum. Kaçış'ta, Demokrat Partinin sona yaklaştığı sırada giderek artırdığı baskı dönemi, Islak Güneş'te, çok parti döneminin başlaması ve Amerika'nın etkinliğinin giderek artması, Cadı Ağacı'nda, 1971 rejimi öncesi, Tutsaklar'da, 1971 rejimi ve mahkemeler, Bir Göçmen Kustu O... 'da, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yılları, Hoşça Kal Umut'ta, 1980'e doğru giden zamanı kullandım ve irdeledim. Kadın Destanı'nda, çok eskiye gidiyorum. Bu kez, yönetici-yetke sahipleri ve ezilenleri anlatırken, Milattan Önce 3000 yıllarını fon olarak alıyorum.” (Kadın Destanı, s. 9-10).

2.5.3. Ayla Kutlu hakkında yapılmış eleştiriler

İlk kitabını 1979 yılında çıkaran Ayla Kutlu, bu tarihten sonra kitaplarının art arda çıkmasıyla birlikte edebiyat çevrelerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Kutlu ve onun eserleri hakkında çeşitli zamanlarda şunlar söylenmiştir:

Edebiyat araştırmacısı Rauf Mutluay, Ayla Kutlu'nun *Kaçış* adlı romanını *“Kaçış, yılın beklenmez başarılarından birini getiriyor... Sanırım şu anda hepimiz onu*

beğenmekte, olumlu ölçülerle değerlendirmekte birleşiyoruz.” (Mutluay, 1980) sözleriyle değerlendirmiştir.

Eleştirmen ve aynı zamanda yazar olan Fethi Naci de Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme adlı eleştiri kitabında *“Kaçış, Türkiye’nin belirli bir anındaki gerçekliğini, küçük burjuva aydınlar açısından başarıyla anlatan bir roman. Bireyselle toplumsalın böylesine uyumlu bir birleşimini çok az romanda bulabiliyoruz.”* (Naci, 1981) diyerek yazarın ilk romanı Kaçış’a olan beğenisini dile getirmiştir.

Yine yazarın o yıllarda çıkardığı *Islak Güneş* adlı romanı ile ilgili Cumhuriyet gazetesindeki, ‘1980 Yılında Edebiyatımız’ adlı köşe yazısında şu yorum yapılmıştır: *“Ayla Kutlu’nun Islak Güneş’i, yalın anlatımıyla, çekici konusuyla rahatça okunan bir roman niteliği kazanıyordu”* (Cumhuriyet, 01.01.1981, s. 5).

Türk Edebiyatı tarihçisi ve yazar olan Atilla Özkırmıllı ise Ayla Kutlu’nun tezimize konu olan *Cadı Ağacı* adlı romanına yönelik şu çarpıcı ifadeleri kullanmıştır:

“Bir hesaplaşmanın romanı Cadı Ağacı. Çürümüş, bütün değerlerini yitirmiş, sevgisiz, yalnız bir insanın kendisini sorguya çekmesinin; onu tükenme noktasına getiren, içini kurutan nedenleri arayışının öyküsü. Ama salt bir özeleştiri değil. Yaşanılan durumların, toplumsal olayların, kurulan ilişkilerinde de irdelenmesi bir bakıma.

...

Sorular üreten, kişiyi düşünmeye çağıran bir roman Cadı Ağacı. Okunmalı. Kuşkusuz düşünmekten korkmuyorsanız” (Özkırmıllı, 1983 s. 4).

Hukukçu, yazar ve eleştirmen olan Doğan Hızlan (1983) da *Cadı Ağacı* romanıyla ilgili düşüncelerini belirtirken romanın başkahramanı Nilüfer’in yüklendiği rollere değindiği yazısında Ayla Kutlu’nun romancılığının olgunlaşıp sağlam bir temele oturduğunu anlatmaktadır: *“... romanın kahramanı Nilüfer ile Cadı Ağacı arasında tam bir paralellik kuruyor. Kimdir Nilüfer? Doktor bir kadın. Evliliği yürümemiş bir mutsuz... Kızı Suna’nın acısını yüreğinde taşıyan bir ana... Yoksul mahallelerde doktorluk yapıp belli bir ideale bağlanmış kadın... Sevgiyi yalnızca hocası Halil’in yanında bulmuş, evli bir erkeğin kaçamak sevgisiyle yetinmiş bir aydın... Doğum hastalıkları uzmanı Nilüfer, bir arayışın simgesi... Kaçış’tan sonra... Ayla Kutlu, başarı yolunda sağlam bir adım daha atmış oluyor.”.*

Eğitmen, yazar ve Türkiye'nin ilk haber spikerlerinden Jülide Gülizar, gazetede ki köşesinde Ayla Kutlu'nun *Bir Göçmen Kuştı O* adlı romanıyla ilgili, “eskiye dönüşün fon olarak kullanıldığı (...) yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin sancılılarıyla, kavgalarıyla, hilesi hurdası, doğruları ve daha çeşitli yanlarıyla yer aldığı bir dönemin öyküsü...” (Gülizar, 1985, s. 4) şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.5.4. Ayla Kutlu’nun eserleri

2.5.4.1. Ayla Kutlu’nun romanları

Yedinci Bayrak Urumeli’den İzmir’e (2016)

Asi... Asi (2010)

Zaman da Eskir (2007)

Ateş Üstünde Yürümek (2004)

Emir Bey’in Kızlar (1998)

Kadın Destanı (1994)

Hoşça Kal Umut (1987)

Bir Göçmen Kuştı O (1985)

Cadı Ağacı (1983)

Islak Güneş (1980)

Kaçış (1979)

Tutsaklar (1983)

2.5.4.2. Ayla Kutlu’nun hikâyeleri

Zehir Zıkkım Hikâyeler (2001)

Mekruh Kadınlar Mezarlığı (1995)

Sen de Gitme Triyandafilis (1994)

Hüsnüyusuf Güzellemesi (1984)

2.5.4.3. Ayla Kutlu’nun çocuk kitapları

Huvava İlk Çevre Koruyucusu (2009)

Melek ve Dostları (2013)
Eyyvah Kardeşimi Sevmeye Başladım (2015)
Mavi Saçlar Pembe Gözler (2014)
Minik Sultan ile Deniz Kızı (2000)
Minik Sultan Beceriksiz Palyaço (2000)
Minik Sultan Sihirbaz (2000)
Zavallı Mideler (2011)
Artık Çok Oldunuz (2011)
İkizlerin Sırrı (2013)
Kendini Köpek Sanan Ayakkabılar (2011)
Mavi Küçük Tren (2013)
Çiçek Elli Robot (2014)
Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı (2014)
Beceriksizler Sirki (2008)
Başı Kuşlu Çocuk (2015)
Yıldız Yavrusu (2012)
Merhaba Sevgi (2015)

2.5.4.4. Ayla Kutlu'nun aldığı ödüller

1986 Madaralı Roman Ödülü: *Bir Göçmen Kuştı O*
 1988 M.B. Rüştü Koray Roman Ödülü: *Hoşçakal Umut.*
 1990 Sait Faik Hikâye Armağanı: *Sen de Gitme Triyandafilis*
 1996 Yunus Nadi Öykü Ödülü: *Mekruh Kadınlar Mezarlığı*
 1976 13. Antalya Film Şenliği Film Öykü Ödülü: *Babaya Çiçek Götürmek*
 1996 Altın Koza En İyi Senaryo Ödülü: *Sen De Gitme*
 1996 Altın Portakal En İyi 2. Film Ödülü: *Sen De Gitme*

2.5.5. Ayla Kutlu'nun sinema ve tiyatroya uyarlanan eserleri

2.5.5.1. Sinemaya uyarlanan eserleri

İzinli

Hüsnüyusuf Güzellemesi kitabındaki öykü 1980 yılında TRT tarafından sinemaya uyarlanırken başrolünü Sema Poyraz'ın oynadığı filmin yönetmenliği Okan Uysaler tarafında yapılmıştır.

Hoşça Kal Umut

Hoşça Kal Umut romanından sinemaya uyarlanan film 1993 yılında TRT tarafından ekranlara taşınmıştır. Yönetmenliğini Canan Evcimen İçöz'ün yaptığı filmin başrollerini ise Şerif Sezer ve Kürşat Alınacı paylaşmıştır.

Cadı Ağacı

Fide Montan tarafından 1995 yılında çekilen ve aynı yıl TRT'de yayınlanan filmde Gönen Bozbey, Füsun Demirel, Ahmet Uz ve Avni Yalçın gibi oyuncular rol almıştır.

Sen de Gitme

Sen de Gitme adıyla 1996 yılında sinemaya uyarlanan ve yönetmenliğini Tunç Başaran'ın yaptığı filmin başrollerini Işık Yenersu ve Oliva Bonami paylaşmışlardır. Tunç Başaran ise bu filmiyle 33. Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde 'En İyi Yönetmen' ödülünü almıştır.

Solgun Bir Sarı Gül

Mekruh Kadınlar Mezarlığı eserindeki öykülerden olan "Solgun Bir Sarı Gül", 1998 yılında TRT tarafından ekranlara taşınmıştır. Yönetmenliğini Canan Evcimen İçöz'ün yaptığı filmin başrollerinde ise Ege Aydan ve Zuhal Gencer birlikte rol almışlardır.

2.5.5.2. Tiyatroya uyarlanan eserleri

Mekruh Kadınlar Mezarlığı adlı öykü, Zeynep Kaçar tarafından tiyatroya uyarlanmış ve rejisörlüğünü Zafer Kayaokay'ın yaptığı eser, Erzurum Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir.

Sen de Gitme Triyandafilis adlı öykü ise, Seyfettin Babat tarafından tiyatroya uyarlanmış ve Serhat Nalbantoğlu rejisörlüğünde Ankara Devlet Tiyatrosu'na sahnelenmiştir.

2.6. Cadı Ağacı

2.6.1. *Cadı Ağacı*'nın özeti

Romanın başkahramanı olan Nilüfer, babasını kaybettikten sonra annesi ve kardeşi ile birlikte büyümüş, yoksul bir ailenin çocuğudur. Önüne çıkan tüm zorluklara rağmen kazandığı tıp fakültesini bitirerek doktor olmayı başarmıştır. Çoğu arkadaşı fakültede asistan olarak kalırken Nilüfer sahada doktorluk yapma isteği ile Ankara'nın yoksul mahallelerinden birinde özel bir muayenehane açar.

Daha sonra Vedat ile evlenen Nilüfer'in bu evlilikten Suna adında bir kızı dünyaya gelir. Vedat, evliliklerinin ilk yıllarında tabiri caizse gecesini gündüzüne katarak çalıştıktan sonra işlerini yoluna koymuş başarılı biridir. Nilüfer'in hamileliğini öğrendiğinde böyle bir sorumluluğu alamayacağı gerekçesiyle çocuğu aldırması için eşine baskı yapan Vedat, kızının dünyaya gelmesiyle birlikte bütün söylediklerini unutup ona hastalık derecesinde bir düşkünlükle bağlanmıştır. Vedat'ın bu aşırı hâlleri Nilüfer'i rahatsız etmekte bununla da kalmayıp kızından istemeyerek de olsa uzaklaştırmaktadır. Suna; Vedat ve Nilüfer'in annesi arasında âdeta bir güç gösterisine yahut bir çekişme nedenine dönüşmüştür. Olayın bu noktaya gelmesinden Nilüfer'i sorumlu tutan annesi çocuğuyla daha fazla vakit geçirmesi konusunda kızına baskı yapmaya başlar. Bir gün Nilüfer işe giderken camdan annesine bakan Suna, anneannesinin kucağından düşerek hayatını oracıkta kaybeder. Kızının gözleri önünde ölmesinin ardından cansız bedenini kucağına alıp kendini kaybetse de bu olay daha büyük acıları yaşayacak Nilüfer için henüz başlangıç olmuştur.

Suna'nın ölümünden annesini sorumlu tutan Nilüfer ona karşı tepkisiz kalsa da ikisi de aralarının bir daha düzelmeyeceğini bildiğinden annesi o evden ayrılarak memleketi Samsun'a dönmek zorunda kalır. Nilüfer ve Vedat ise kızlarının ölümünden önce de zaten sağlıklı bir şekilde yürütemedikleri evliliklerini bu olayla birlikte tamamen sonlandırırlar.

Yaşadığı bu elim olayın etkilerini üzerinden atmaya çalışırken mezunu olduğu fakülteye asistan olarak girme şansı yakalayan Nilüfer bunu hayatına yeni bir sayfa açma fırsatı olarak görür. Burada, evli ve çocuğu olan hocası Halil'e âşık olup onunla yasak bir aşk yaşamaya başlar. Bu ilişki tepki çekerken hiç kimse Halil'e kızmayıp

bütün suçlu Nilüfer’miş gibi herkes ona yüklenmiştir. Çevrelerinden aldıkları tepkilere aldırış etmeden ilişkilerinin tadını çıkarmaya çalışan âşıkları Halil’in apansız gelen ölümü ayırmıştır. Bu ölüm Suna’dan sonra henüz kendine gelebilmiş Nilüfer’i ikinci kez yalnızlığa mahkûm ederken aynı zamanda geri dönülmez bir yola sokmuştur.

Fakülteden ayrılarak yeniden muayenehane açan Nilüfer, ilk girişimindeki bütün gayesi insanlara yardım etmek olan idealist doktor kimliğinden uzaklaşarak gözünü para bürümüş bir kürtaççı yani “Kasap” olmuştur. Bu arada sahip olduğu tüm değer yargılarından bir bir uzaklaşarak alkolik bir kadına dönüşüp maddiyata dayalı, seviyesiz ve bayağı ilişkilerle hayatını sürdürmeye çalışmaktadır.

O sene tatil için gittiği Antalya’da tanıştığı Hüseyin, Ankara’ya dönüşünde Nilüfer’den siyasi suçlardan aranan kardeşi Nahit’i saklaması için yardım ister. Başlangıçta hiç düşünmeden bunu kabul etse de sonra yaşadığı pişmanlığın etkisiyle Nahit’e verdiği sözü tutamayan Nilüfer onun polisten kaçıp vurulmasına sebep olmuştur. Bu olay onun toplumun gözünde zaten azalmış olan itibarını iyice zedelemiş, en yakın bildiği kişiler bile, sosyalist olmasına rağmen bir devrimciye sahip çıkamadığı gerekçesiyle, ona cephe almaya başlamıştır.

Nilüfer, yaşanan bu olumsuzluklardan kurtulma adına son çare olarak fakülteden arkadaşı Tahsin’le bir ilişki yaşamaya başlar. Mazisi çok eskilere dayanan samimi iki arkadaşın bu ilişkisi çok uzun sürmez. Nilüfer’in cinsel açlığı, Tahsin’in ise iktidarsız oluşu bu kısa vadeli ilişkinin sonunu getiren asıl sebep olsa da Tahsin bütün suçu Nilüfer’e yüklemeye çalışarak onu bir çıkmazın içine doğru sürüklemiştir. Tutunduğu son dal da elinde kalan Nilüfer dengesini büsbütün kaybederek hayatına son verir.

2.6.2. *Cadı Ağacı’nın* olay örgüsü

Roman 11 farklı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden her biri değişik kişi, olay, mekân veya zamandan bahsederek farklı bir önem arz etmektedir.

Birinci bölüm, roman kahramanı Nilüfer’in kendi hayatını sorgulaması ile başlamaktadır. Nilüfer, Halil ve Tahsin ile yaşadığı ilişkileri hatırlayarak nerede yanlış yaptığını, bu ilişkilerden ne bekleyip bunun karşılığında ne bulduğunu sorgulamaktadır. Ayrıca Halil’in mezarını ziyaret ettiği günleri anımsaması onun ölmüş olduğunu;

Tahsin’le yaşadığı kavgaları anımsaması da Tahsin’le beklediği gibi bir ilişki yaşayamadığını vermesi bakımından önemlidir.

Bu bölümdeki diğer bir önemli nokta da Nilüfer’in ilk muayenehanesini açtığı yer olan Ulucanlar’daki insanların yaşantıları hakkında verdiği bilgilerdir. Buradaki insanlar eğitim düzeyi düşük ve yoksul kişilerden oluşmaktadır. Ancak bu çaresiz insanları sömüren kişilerin onlara yaklaşımı, içinde bulundukları durumdan daha vahimdir. Sokağın fotoğrafçısının söyledikleri, bu insanlara bakışın nasıl olduğunu göstermektedir:

“ Ah benim saf kızım, demişti. Bütün bunlar, bu tabanı toprak dükkân, bu pis pencereler, dahası benim şu pis kılığım bile müşteriye artıran şeyler. Benim fiyatlarımı Kızılay’ın en lüks stüdyosuyla karşılaştı, daha ucuz olmadığını görürsün. Aynı fiyata yaparım ben işi. Ankara’nın köylüsü buraya gelir. Ona göre Ankara hâlâ babasından, dedesinden duyduğu eski Ankara’dır. Yenişehir ona göre değildir. O buralara gelir... Hiç boş kalmaz bu dükkân. Çünkü köylü gelir, gecekondu oturan gelir. Çokturlar onlar be kızım. Üstelik öyle ince eleyip sık dokumazlar. Ne verirsen ellerine, sevinir giderler.” (Cadı Ağacı, s. 20).

Birinci bölüm, Nilüfer’in sürekli gittiği restoranın yeni sahibi olan aynı zamanda da eski komşusu Şaziment Hanım’ın oğlu olduğunu öğrendiği Nevzat’la karşılaşmasıyla bitirilir.

İkinci bölüm Nilüfer’in fakülteyi bitirdikten ve evlendikten sonraki birkaç yılını anlatmaktadır. Bu bölümde Vedat’la nasıl ve nerede tanışıp ve ne zaman evlendiklerine dair bilgiler verilmemesine karşın evliliklerinde yaşadıkları sorunlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Vedat, yoğun bir iş temposuyla çalışmakta ve Nilüfer’e yeteri kadar ilgi göstermemektedir. Başlangıçta istememesine rağmen kızları Suna dünyaya gelince ona karşı aşırı bir bağımlılık gösteren Vedat bu tavırlarıyla Nilüfer’den iyice uzaklaşır:

“Kocası, çocuğu ve annesiyle yaşadığı evde duyduğu yalnızlığa kimseyi inandıramazdı Nilüfer. Çocuğun doğumundan sonra Vedat, kızına olağanüstü düşkün bir baba oluvermişti.” (CA, s. 44).

Romanın ikinci bölümündeki diğer önemli karakter de Şaziment Hanım’dır. Şaziment Hanım, Nilüfer’in Ulucanlar’daki belki de tek arkadaşısıdır. Çevresindeki birçok kadından farklı bir dünya görüşüne ve yaşam tarzına sahip olan Şaziment Hanım

bu yönleriyle Nilüfer’e kısmen de olsa benzemektedir. Ayrıca toplumdaki birçok kadın kendini ifade bile edemezken Şaziment Hanım, kocasıyla yaşadığı cinsel problemleri dahi açık bir şekilde Nilüfer’le paylaşmaktan imtina etmemektedir:

“Otun ardına takılmış öküz bu benimki. Bazı bazı kızdırayım, iki tokat patlatsın diye istediğim bile oluyor. Nasıl bir erkek bu doktor hanım? Sanki canını almaya gelmişim gibi pısıveriyor o zaman. Bir de üstüne üstlük erkekliğine de bir şeyler olmuyor mu? Zaten evvel eski matah bir şey değildi ya, şimdiler de artık çekilmez oldu? Hadım mı olur insan durduk yerde yahu? Dün gece, başka şeyden değil, sırf bu yüzden, açtım ağzımı, yumdum gözüümü. Ne dedim biliyor musun? Senin bu hâllerini herkese anlatacağım, dedim. Ne yapacaksan yap, doktora git, hocaya okun, ilaç al, macun yaptırt...” (CA, s 53).

Bu bölüm, Şaziment Hanım’ın büyük oğlunun ölmesi ve buna benzer bir olayın kızı Suna’yı kaybedecek olan Nilüfer’in de başına geleceği belirtilerek bitirilmiştir.

Üçüncü bölümde Şaziment Hanım’ın oğlu Nevzat hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Bu bölümün diğer bir önemli noktası da Şaziment Hanım’ın kocası İsmail Efendi ile Nilüfer’in ilk kez karşılaşmasıdır. İsmail Efendi, Şaziment Hanım tarafından sürekli aşağılanan ve hakaretlere uğrayan bir kişiliktir:

“Uzaktan uzağa hor görülen bir koca, demiryollarında yahut havagazı tesislerinin Üreğil atölyelerinde bir şeydi. İnsan bile değildi, varlığı düşünülmemiş, duyguları düşünülmemiş bir ezik yaratık.” (CA, s. 61).

Şaziment Hanım’ın oğlunu kaybettikten sonra yaşadığı ruhsal bunalımların İsmail Efendi tarafından Nilüfer’e anlatılması bu bölümün diğer önemli bir noktasıdır.

Romanın dördüncü bölümü Nilüfer’in artık yoksul mahallelerde çalışmayı bırakıp daha zengin muhitlere gitmek istemesinden bahsederek başlamıştır. Önceki yaptıklarının ne kadar anlamsız ve insanlar için ne kadar değersiz olduğunu fark eden Nilüfer aynı zamanda yeni yaşamının ona ne getireceğinden de emin değildir:

“Düşünmeyecekti: Muayenehane değiştirmekle, yoksul bir mahalleden çıkıp varlıklıların bulunduğu bir yere gitmekle nasıl kurtulacağını. Kuşkusuz, aç yoksul insanlardan kurtuluyordu. O tozlu, çirkin, zevksiz, iyi ısınmayan, yazları sıcağına dayanılmayan yerden de kurtuluyordu... Peki ama niçin kurtulmak istiyordu? Neyi getirip koymak istiyordu önüne inanç diye? Bir ikon karşısında mı diz çökecekti?

Kendisinin yarattığı, eksikliğini, anlamsızlığını, gösterişe dayalı olduğunu bildiği ikonlar karşısında tapınacak mıydı kendisinden geçerek?” (CA, s. 68).

Dördüncü bölüm Nilüfer’in iç hesaplaşmalarının doruğa çıktığı bölümlerden biri olarak çok önemlidir. Nilüfer geçmişiyile, geçmişte yaptığı hatalarla ve tanıdıklarıyla yüzleşmektedir. Bu yüzleşme sonucunda intihar etmek bile aklına gelmiştir.

Beşinci bölümde başlangıçta Vedat ve Nilüfer’in evliliğinden, Vedat’ın kızı Suna’ya olan düşkünlüğünden bahsedilmiş; daha sonra Suna’nın pencereden düşerek öldüğünün bilgisi verilmiş ve bu olaydan sonra Vedat’tan ayrılmayı düşünen Nilüfer’in Vedat’ın zorlamasıyla fakülteye asistan olarak girmesi ve Halil Hoca ile tanışmalarının üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölüm Nilüfer’in cadı ağacının nasıl bir şey olduğunu ilk kez okuyucuya tanıtmalarıyla başlar:

“İlk cadı ağacını Halil’le birlikte İzmir’den Çanakkale’ye gittikleri gün, yemek yedikleri bir lokantanın önünde görmüştü. Halil de görmüş müydü bilmiyordu. Daha sonra, başka cadı ağaçları görmeseydi, unutup giderdi. Yaz sonlarında ağaçlar, dalları, yaprakları, meyveleri çıldırması bir sevinçle olgunluklarını sürdürürken, yaşam tohumu biriktirdiği filizi gelecek bahara saklama hazırlığı içindeyken, yalnızca o ağaçta durgunluk sürüyordu. Doğanın ilkyazı nasıl değişmemişse dalına, yazın arı ve kelebekleri, sonbaharın delice çalışkanlığı da değmemişti. Kollarını dört bir yana, hayır dört bir yana değil, çevresini kuşatan boşluk boyunca her yana rastgele uzanıp, birbirlerini kesmeden dört dolana daha uzağa erişmeye çalışan güdük, irkiltici; ama yine de çekici bir görünümü vardı ağacın. Neye benzeyeceği bilinmeden çizilmişse, sonra da boyutlandırılmışa benziyordu. Her yana titreşimli acılar gönderiyor gibiydi. Cadı ağacı diye bir ağaç var mıydı gerçekten, varsa neye benzerdi, bilmiyordu o zamanlar.” (CA, s. 113).

Yedinci bölüm Halil ile Nilüfer’in bir haftalık kaçamaklarının anlatıldığı romanın en kısa bölümüdür. Sevgililer, ilk kez bu kadar uzun bir süre baş başa kalacakları için her anı doyusıyla yaşamaya karar verirler:

“Sorumlulukların ve başka insanların düşünülmeceği bir boyutta hep bugün yaşanacaktı. Ertesi gün beklenmeyecekti. Ertesi gün geldiğinde o yarın değil, yine

bugündü. Dün olan günün anılarını anımsatmayacak kadar kıskanç ve güzel bir gün olacaktı o da.” (CA, s. 117).

Sekizinci bölüme Nilüfer ile Halil’in ilişkilerinin nasıl başladığı hakkında bilgiler verilerek giriş yapılmıştır:

“Ne zaman, nasıl olduğunu, kaçınıcı buluşmada değiştiğini bilmeden Halil kendini sevginin içinde bulduğunda ağlamaklı bir ses tonuyla haber vermişti Nilüfer’e: ‘Olmaz sandığım şey oldu, sevdalandım sana...’ Olmaz bir şey olmuş da, bu yaşında bir çocuk hastalığına yakalanmış gibi bakıyordu yüzüne.” (CA, s. 121).

Bu bölümde aynı zamanda Halil’in ölümünden bahsedilir. Halil yakalandığı amansız hastalıktan kurtulabilmek için eşiyle birlikte yurt dışına tedavi olmaya gitmiştir. Ancak sonuç, hastalığı bilenler tarafından beklendiği gibi olmuş ve Halil hayatını kaybetmiştir.

Sekizinci bölümün dikkat çeken diğer bir yanı da Tahsin ve karısı Canöz’ün ilişkileridir. Tahsin iyi bir aile ortamında yetişmiş ve hekimlik gibi saygın bir mesleğe ve mutlu bir yuvaya sahip olmuştur. Tahsin’in dışarıdan özenilen bir hayatı olmasına rağmen evliliği görüldüğü gibi değildir. Eşi Canöz cinsel istekleri aşırı olan bir kadıncan Tahsin eşinin bu isteğine karşılık verememektedir. Bu yüzden sık sık evi terk eden Canöz geri dönmek istediğinde kocası tarafından hiçbir şey olmamış gibi karşılanmaktadır. Bunda Tahsin’in yetersizliğinin de payı vardır:

“Önceleri Tahsin’in karısının nemphoman olduğunu kimse bilmiyordu. Canöz açık yürekli, şen bir kızdı. Tahsin’in ‘öyle fazla istekli bir kadın da değil...’ sözünün altında Tahsin’den gelen yetersizliğin olduğu Nilüfer’in aklına bile gelmemiştir.” (CA, s. 133).

Dokuzuncu bölüm, Nilüfer’in yaşadığı büyük yıkımlardan ikisinin bir arada verilmesiyle öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, tatile çıktığı Kaş’ta tanıştığı Hüseyin’in siyasi suçlara karışmış ve kaçak durumdaki kardeşi Nahit’i evine almayarak onun polisten kaçmasına ve bu esnada vurulmasına sebep olmasıdır. Bu olaydan sonra Nahit sakat kalırken Nilüfer ise ilgili ilgisiz herkesin ondan hesap sormaya çalıştığı bir süreç girer:

“Bu haksızlıktı; bu ne büyük haksızlıktı. Neler çektiğini kim bilebilirdi? Herkes söz verebilir, verdiği sözü tutacak kadar güçlü olmadığını anlayınca kaçabilir. Kimin yaşamadığı bir durumdur bu?” (CA, s. 153).

Nilüfer’in yaşadığı ikinci yıkım ise Nahit olayını bir nebze olsun unutabilmek için çareyi Tahsin’de görmesidir. Bu düşüncelerle Tahsin’le yakınlaşan Nilüfer, sıkıntılardan uzaklaşmak bir yana Tahsin’in tavırları yüzünden daha büyük bir çıkmazın içine girer:

“Yorgundu. Tahsin gözündeki tek kurtuluştı. Ama yanlış hareket etmişti. Önce her şeyi konuşmalıydılar Tahsin’le. Bunu yapmamıştı, çünkü doğal akış içinde olmuşsun istemişti ilişkileri. Yanıldığı çok kötü biçimde anlamıştı. Keşke, yaşadıklarını anlatmış olsaydı, ona nasıl bir çıkmaz noktaya geldiğini, bu noktanın bir duvar değil, en azından bir uçurumun başı olduğunu, yardım beklediğini, yardım gelmezse her an başının döneceğini ve kendiliğinden uçurumun dibine gideceğinin söyleseydi” (CA, s. 161).

Onuncu bölüm Nilüfer’in yaşadıklarından sonra girdiği iç hesaplaşmayla başlar. Bu olaylarda kendi sorumluluğunu kabul etse de karşısına çıkanların da onun kadar suçlu olduğuna inanırken tüm bedelleri ödeyen yine Nilüfer olmuştur:

“Toplumun kendisine verdikleri için adına bir fatura çıkarılmamıştı. Ama buna karşılık doğa, almadıklarının bile faturasını ödetmek istiyordu. Ödetmişti de... Dengeyi yitirmesinin gerçek nedeni burada saklıydı galiba.” (CA, s. 180).

Bu bölümde öne çıkan diğer husus ise kocasıyla yaşadığı bir tartışmanın ardından sığındığı Nilüfer’in beklemediği yüzüyle karşılaşan Rumeysa’nın yaşadıklarıdır. Kocasının dayağa varan şiddetinden sonra evini terk eden Rumeysa, Nilüfer’in yaşadığı; seviyesiz, hiçbir ahlaki kural ve sınır tanımayan ilişkilerini gördükten ve kendisinin de bunlara alet edilebileceğini anladıktan sonra yaptığının bir hata olduğunu düşünerek kocasına geri döner:

“‘Kötü niyetli değilmiş...’ Tizleşmişti sesi. “Sana ne nereye gittiğinden? Nereye gidersem gideyim, senin gibi bir çaçanın evi değil orası. Evime döneceğim, kocama. Haklıymış meğerse Rıza. En güvendiğin kişiler hazır beklerler dürüst insanları kendi boğulduğu bataklığa çekmek için, demişti.” (CA, s. 186).

Romanın on birinci ve son bölümü, Nilüfer'in o ana kadar yaşadıklarını gözden geçirmesinin ardından bunların yükünü kaldırmayarak intihara kalkışmasıyla bitirilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Araştırmamız, Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* adlı romanındaki değerleri kapsamaktadır. Bu değerler tespit edilirken Schwartz Değer Ölçeği temel alınıp bu ölçeğe göre romanda hangi değerlerin olduğu araştırılmıştır.

Bu bölümde, “araştırmanın modeli, verilerin toplanması ve verilerin analizi” bilgileri yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Cadı Ağacı romanındaki sosyal değerleri tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımını benimsedik. Strauss ve Corbin (1990) nitel araştırmayı, “insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biri” olarak tanımlamaktadır (Özdemir, 2010, s. 325).

Nitel araştırma yaklaşımını esas alarak yaptığımız bu çalışmada araştırma problemimiz ile ilgili yazılı kaynakların çözümlenmesinde doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2002, s.140-143'ten Akt: Karadağ, 2014, s. 4).

3.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmanın araştırma alanı, Ayla Kutlu'nun sosyal değerler bakımından zengin olduğu düşünülen *Cadı Ağacı* adlı romanıdır. Bu kapsamda öncelikle araştırma problemi, tezin amacı ve hangi değerlerin tespit edileceği belirlenmiştir. Değer ölçeği olarak akademik çalışmalarda çokça tercih edilen Schwartz ölçeği seçilmiştir. Kuramsal

çerçeveyi oluşturmak adına konuyla ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Bu taramayla birlikte hangi kaynaklara ihtiyaç duyulabileceği belirlenmiş ve bunların bir kısmı temin edilmiştir. Ayrıca özellikle akademik çalışmalar, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezlerine; internet ortamından, kütüphanelerden ve Yüksek Öğretim Kurulunun internet sayfasındaki Tez Merkezi bölümünden ulaşılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* adlı romanı temin edildikten sonra romandaki sosyal değerlerden Schwartz Değer Ölçeği'nde bulunanlar tespit ve tasnif edilerek fişlenmiştir. Bu fişlemeler sonucunda romanda kırk bir adet sosyal değer olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen değerler şunlardır:

1. *Güç Değer Tipi*: Sosyal Güç Sahibi Olmak, Otorite Sahibi Olmak ve Zengin Olmak.
2. *Başarı Değer Tipi*: Başarılı Olmak, Hırslı Olmak, Yetkin Olmak.
3. *Hazcılık Değer Tipi*: Zevk, Hayattan Tat Almak, İsteklerine Düşkün Olmak.
4. *Uyarılım Değer Tipi*: Heyecanlı Bir Yaşam, Değişken Bir Hayat, Cesur Olmak.
5. *Özyönelim Değer Tipi*: Merak Duyabilmek, Özgür Olmak, Kendi Amaçlarını Seçebilmek, Kendine Saygısı Olmak.
6. *Evrenselcilik Değer Tipi*: Açık Fikirli Olmak, Doğayla Bütünlük İçinde Olmak, Çevreyi Korumak, İç Uyum(Huzur).
7. *İyilikseverlik Değer Tipi*: Yardımsever Olmak, Dürüst Olmak, Bağışlayıcı Olmak, Sadık Olmak, Sorumluluk Sahibi Olmak, Gerçek Arkadaşlık, Olgun Sevgi, Anlamlı Bir Hayat.
8. *Gelenekselcilik Değer Tipi*: Alçak Gönüllü Olmak, Dindar Olmak, Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek.
9. *Uyma Değer Tipi*: İtaatkar Olmak, Anne/Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek, Kendini Denetleyebilmek.
10. *Güvenlik Değer Tipi*: Ulusal Güvenlik, Toplumsal Düzen, Aile Güvenliği, İyiliğe Karşılık Vermek, Bağlılık Duygusu, Sağlıklı Olmak.

Bu değerler hakkında gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra bunlarla ilgili mesajların romanda nasıl verildiği bulgular bölümünde örneklerle açıklanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. *Cadı Ağacı* Romanındaki Değerler

Ayla Kutlu, *Cadı Ağacı* adlı romanında okuyucuya birçok değer aktarmıştır. Bu değerler bazen romanın bütünlüğü içerisinde kendisine yer bulurken bazen de roman kahramanlarının yaşamlarından ve birbirleriyle olan ilişkilerinden çıkarılmaktadır. Yazar, özellikle romanın başkahramanı Nilüfer üzerinden birçok değeri sunmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Nilüfer'in hayatında önemli bir yere sahip olan Şaziment Hanım, Tahsin, Halil Hoca, Perizat Hanım, Vedat, Nevzat, Nahit, Hüseyin, Canöz, İsmet ve Nilüfer'in annesi gibi kahramanlar vasıtasıyla da çokça değer aktarılmıştır. Bu değerlerden bazıları olay örgüsü içerisinde sınırlı sayıda kullanılmışken bir kısmı ise farklı kahramanlar üzerinden veya aynı kahramanın farklı zamanlarındaki anlatımı sonucu değişik ifadelerle ve defaatle aktarılmaya çalışılmıştır.

Ayla Kutlu'nun incelediğimiz romanındaki değerler, Schwartz Değer Ölçeği'ndeki on değer tipine ve bu değerlerin boyutunun içerdiği maddelere göre tespit edilmiş olup bunlarla ilgili açıklamalar ve metinden örnekler aşağıya sıralanmıştır.

4.1.1. Güç değeri

Bu değer tipi, bireyin temel gereksinimlerinden olan kendini bulunduğu topluluğa kabul ettirme güdüsüne hizmet eden araçları kapsamaktadır. Bu araçlar sayesinde birey, sosyal statüsünü oluşturup bunu devam ettirmeye çalışırken diğer bireylerin saygısını kazanabilmek ve bu bireylere karşı hâkimiyet kurma çabası içinde de bulunabilir.

Güç, toplumun refahının ve ihtiyaçlarının karşılanması için ve bazı durumlarda düzenli sosyal münasebetlerin sürdürülmesi için arzu edilebilir olduğu gibi; organizmanın etkinlik ve kontrol isteğinin dönüşmüş şekli de olabilir (Kaymakcan ve Meydan, 2012, s.1577). Bu değer tipini ölçen alt değerler ise şunlardır: Sosyal Güç

Sahibi Olmak, Otorite Sahibi Olmak, Zengin Olmak, Toplumdaki Görünümü Korumak ve Sosyal Saygınlık.

Romanda tespit edilen Güç değeriyle ilgili alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.1.1. Sosyal güç sahibi olmak

Bazı bireyler topluluk içerisinde farklı bir konumda bulunmayı veya diğerlerine göre daha baskın durumda olmayı ister. Bunun sonucunda sosyal olarak daha güçlü olan bireyler grubun diğer üyelerini yönetmeye veya onları denetlemeye çalışır. Bu durum zaman zaman çatışmaları beraberinde getirir de genellikle rolleri belli olan grup üyelerinin uyum içerisinde olması için bir zorunluluk hâline gelebilmektedir.

Cadı Ağacı romanında sosyal yönden en güçlü kahraman Nilüfer'dir. Nilüfer hekimliğe başladığı ilk yıllarda bulunduğu çevrede maddi/manevi en güçlü kişi olarak göze çarpmaktadır. Çocukluğundan itibaren kendi ayakları üstünde durmayı başarabilen Nilüfer, ilerleyen zamanlarda da tüm zorluklara karşı direnmeye çalışmıştır. Nilüfer, Halil'i kaybettikten sonra onun boşluğunu doldurabilmek ve bu acısını untabilmek için hayatına değişik çevrelerden kişileri dâhil etmeye başlamıştır. Bu insanları da etrafına toplayabilmek için güçlü yönlerini kullanmaya çalışmıştır:

"O dönemleri atlatmak için bir de bakıyordu ki evini hiç tanımadığı insanlara açmış, bir sürü sömürgeci çevresine toplamış, onları eğlendirmek, doyurmak, sevindirmek en önemli şeymiş gibi, bu işe büyük bir hırsla sarılmış. Armağanlar almış onlara, akla gelmez incelikler yapmak için kafasını yormuş durmuş." (Cadı Ağacı, s. 31).

Nilüfer, sahibi olduğu sosyal gücün etkisiyle girdiği hemen her ortamda saygı görmektedir. Sarhoş olduğu zamanlarda bile Nilüfer'in bir tür dokunulmazlığı bulunmaktadır:

"Başka biri yalnız kalsa burada, garsonlar gelip uyandırıyorlardı. Nilüfer'e dokunmak kimin haddine düşmüş..." (CA, s 33).

Romanın diğer güçlü kahramanlarından biri de Nilüfer'in dönem arkadaşı Tahsin'dir. Tahsin, öğrencilik ve asistanlık yıllarında fakültenin gözdelelerinden biri olmayı başarabilmiştir. Her ne kadar evliğinde eşine karşı yetersizlikleri bulunsun da

Tahsin, sosyal yönden geniş bir çevreye sahip olmakla birlikte aynı zamanda bu çevrede sözü geçen biri olarak dikkat çekmektedir:

“Tahsin’in çevresinde her zaman çok insan vardı, hep aranırdı o. Dergiler, tiyatro üstüne yazdığı yazıları, eleştirileri hiç geciktirmez, hemen basar, seçici kurullarda onun adını görmek yarışmacılara güven verirdi. Oysa kötü ilişkileri, kötü bir özel yaşamı vardı. Ama bunları kimse önemsemez, kimse ona akıl vermeye, eleştirmeye kalkışmazdı. Onun zayıflığını bilmiyormuş gibi davranır, belki de Tahsin söz konusu olduğu için, bu durumu zayıflık olarak görmezlerdi. Kendisi de öyleydi: Yüzeysel bulduğu yazılarını bile beğenirdi, öyle söylerdi. Çirkinliklerini, incelikten uzak, hatta küçültücü bazı hâllerini görmezden gelmişti yıllardır.” (CA, s. 21).

Halil Hoca da romanın sosyal yönden güçlü kahramanlarından biridir. Genç yaşında elde ettiği başarılar onu fakültenin gözde hocalarından biri hâline getirmiştir. Öğrencileri ve asistanları arasında seçkin bir yere sahip olan Halil Hoca, bu konumunun verdiği gücün de etkisiyle, evli olmasına karşın fakülteadaki birçok asistanla evlilik dışı ilişki yaşamıştır.

4.1.1.2. Otorite sahibi olmak

Dilimize Fransızcadan geçen otorite kelimesi TDK sözlüğüne göre “*yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet; siyasi veya idari güç ve çalışmalarıyla kendini kabul ettirmiş başarılı kimse*” (2011, s. 1823) anlamlarına gelmektedir. Bu tanımdan da yola çıkarak otorite sahibi olmak değerinin özellikle iki yönü üzerinde durmayı gerekli görüyoruz. Birincisi, otorite sahibi kişiler ellerindeki yetki ve imkânları diğer kişileri yönetmek ve kontrol altında tutmak için kullanmaktadır. Özellikle bu tutumun, kurumsal yapı içerisinde çoğu zaman gerekli görülmesine rağmen bu dengenin tam olarak sağlanamadığı durumlarda birtakım sorunlara yol açması muhtemeldir. Diğer bir yöne gelinecek olursa; otorite sahibi kişiler bulunduğu konumda yetkin ve kendini kanıtlamış kişiler olduğunda sosyal ilişkilerde diğer bireylere göre daha güçlü olabilmektedir.

Cadı Ağacı romanında otorite sahibi olma değeri daha ziyade, kocası üzerindeki baskıcı gücüyle onu kendisine itaat ettirebilen Şaziment Hanım ve bulunduğu konum itibarı ile yetkesini kabul ettirebilmiş Halil Hoca üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

Şaziment Hanım, gerek kocasına göre fiziksel olarak üstünlüğünün gerekse kocasının cinsel yönden yetersizliğinin etkisiyle onun üstünde bir otorite kurmuştur:

“Çok konuşuyordu Şaziment Hanım. Nedense, bitmez bir öykü olarak görünüyordu kendi gözüne yaşamı. Gerçekte, daha ilk gün anlattıklarıyla öyküsü bitmişti ama o farkında değildi. Kocasını zavallının biriydi. Karısının sözünden çıkmayan ufak tefek sessiz bir adam. Çok az karşılaşmışlardı. Onun Şaziment Hanımın kocası olduğunu öğrendiğinde şaşırılmıştı Nilüfer. Adam karısının omzunu az aşıyordu. Bu sokakta tüm erkeklerin dediği dedik bile olsa, bu adamın böyle bir şansı olmazdı.” (CA, s. 53).

Halil Hoca ise sahibi olduğu otoritesine kendi çabalarıyla ulaşmış ve bu otoriteyi çalışma ortamında tavizsiz bir biçimde kullanmakta, bu hususta kimseye müsamaha göstermemektedir. Hatta sonraları sevgili olmalarına rağmen Nilüfer’e bile iş ile ilgili konularda diğer asistanlardan farklı davranmamıştır. Başlangıçta ürkütücü gibi görünen bu durum zamanla herkes tarafından takdirle karşılanıp disiplinin ve düzenin sağlanması için gerekli görülmeğe başlanmıştır. Halil Hoca’nın fakülteadaki asistanları ve çalışanlar üzerindeki otoritesini başlarda yadırgayan Nilüfer, bu durumun kendisi için çok zor olacağını düşünmüştür:

“Çok pişmandı Halil Hoca’nın kürsüsünü seçtiği için. Herkesi çok yoruyordu Halil Hoca. Asistanlarının birbirleriyle yarıştıklarını, bunun bir anlamda doktorluktan, doktor yemininden başka bir şey olduğunun farkında değil gibiydi. Hemen, çatılmaya hazır iki kaş, kasılıveren köşeli bir çeneydi. Hiçbir yardımcısının özel sorunlarına ilgi duymuyordu. Onun için yataklar vardı. Yatakları dolduran hastalar, her gün özenle yapılması gereken temizlik, uyulması zorunlu muayene saatleri, ilaç zamanı, pansuman ve ameliyatlar... Nöbetler ve yakınmaya neden olmama çabaları bunların dışındaydı üstelik.” (CA, s. 91)

4.1.1.3. Zengin olmak

İcat edildiği günden itibaren insanın önemli gereksinimlerinden olan “para” zenginliğe dönüşmesi hâlinde ciddi bir güç simgesi olarak öne çıkmaktadır. Zengin diye adlandırılan kişiler hemen her toplumda gücü elinde bulunduranların arasında yer alır. Her ne kadar bu durum, sahibine tek başına bir mutluluk vermese de onun güçlü bir birey olarak görünmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca zenginlik, yaşamsal ihtiyaçlarını

bile karşılamakta zorluk yaşayan milyonlarca insanın varlığı düşünüldüğünde hemen herkesin ulaşmaya çalıştığı bir değer olarak göze çarpmaktadır.

Cadı Ağacı romanının şahıs kadrosu farklı ekonomik düzeydeki kişilerden oluşmakla birlikte bunlardan bazıları zengin sayılabilecek düzeyde maddi imkânlarla sahiptir. Yoksul bir aileden gelmesine rağmen Nilüfer, evlendikten sonra kocası Vedat sayesinde; Vedat’la boşandıktan sonra ise kendi çabalarıyla ekonomik olarak iyi bir konuma yükselmiştir. Yine yoksulluktan gelip zenginliğe ulaşan Şaziment Hanım’ın oğlu Nevzat ve Nilüfer’in otobüste tanıştığı adamın eşi de romanın zengin sayılabilecek kahramanlarından. Bunların hepsinin ortak yönü paralı bir hayata sonradan kavuşmaları ve bunun etkisiyle ciddi değişim geçirip zenginliklerinin verdiği gücü çevresindeki kişilere karşı kullanmaya çalışmalarıdır.

Nilüfer’i, Vedat ile evlendikten sonra sahip olduğu zenginlik, evliliklerinde de işlerin yolunda gitmemesi sebebiyle, pek mutlu etmemiştir. Tıp fakültesini bitiren biri olarak evde oturup zenginliğin tadını çıkarmaya çalışması onun yaşam felsefesine aykırı bir durum teşkil etmiştir:

“Fakülteyi bitirir bitirmez evlendiği için, doktorluğu unuttuyordu, sıkıntıdan patlıyordu. Vedat’ın işleri hızla geliyordu ve çok yolculuk yapıyordu. Nilüfer varlıklı olmanın işsiz ve amaçsız kalınca işlev yoksulluğuna dönüştüğünü görüyor, pek o kadar da özenilecek bir şey olmadığını ilk kez, şaşkınlıkla öğreniyordu. Tek yaptığı, o odadan bu odaya hüznünü ve yalnızlığını taşıyarak dolaşmaktı.” (CA, s. 48).

Vedat’tan boşandıktan sonra Nilüfer açtığı muayenehane sayesinde hatırı sayılır miktarda para kazanmaya başlar. Başlangıçta amacı zengin olmaktan ziyade çevresindeki insanlara fayda sağlamak olsa da zamanla bu durum daha fazla kazanma hırsına dönüşmüştür. Ailesini ve maddiyat temelli oluşmamış ilişkilerini birer birer kaybedince yalnız kalmamak için parayla satın alınabilecek arkadaşlıklar kurmaya çalışan Nilüfer tüm bunlara rağmen ihtiyaç sahiplerine de asla yüz çevirmemiştir:

“Para göndermişti. İnsanlarla ilişkilerinde kolayca sapmasının başlangıcı o günlere dayanıyordu. Yapması gerekenleri yapmıyor, onun yerine para veriyordu. Bir şey söylemese de, bir şeyler söylediği izlenimi uyandırdığını düşünüyordu paranın. Sevgi yoktu içinde. Bağışlama yoktu ama kötülük etmiş olanların bile aç kalmasına razı değildi.” (CA, s. 98).

Fakülteyi bitirdikten sonra kendi çabalarıyla muayenehane açan Nilüfer kendi çocukluğunun geçtiği yerlerden bildiği yoksul insanlara yardım etmeyi ve onları bilinçlendirmeyi amaçlar. Ancak bu amacının gerçekleşmediğini görmesiyle birlikte yaptığı işi zamanla ticarete dönüştürür. Özellikle korunmayı bilmeyen ve öğrenmemekte ısrarcı olan “müşteriler”, eşleri gebe kalınca soluğu Nilüfer’in yanında alır. Nilüfer de bu beklentilere karşılık veren bir “kasap” olmuştur. Bu sayede kazandığı paraları da gününbirlik ilişkiler uğruna harcamaya başlamıştır:

“Yaptıkları, parayla sağlanan şeylerdi. Çinçin Bağlarındaki kadınların uteruslarındaki şimdilik biçimsiz et parçalarından başka şey olmayan, canlı doku yığınının kazımakla geçirdiği saatlerin sonucu kazandığı paranın aptalcasına saçılmasıydı. Eli açıktı evet ama yaptığı eli açıklık değildi. Çünkü et parçacıklarını temizlemek için istediği paradan üç beş kuruş kesmek için handiyse ağlaşan erkeklere ve kadınlara karşı hiç de eli açık değildi. Neden onlara bu kadar kızgındı da, yarın öbür gün adlarını bile anımsamayacağı insanlara dünyanın parasını, emeğini ve zamanını harcıyordu?” (CA, s. 31).

Sonradan elde edilen zenginliğin aile içerisinde bile sorunlara yol açtığının bir örneği de Nilüfer’in otobüste tanıştığı adamın hayat hikâyesiyle anlatılmıştır. Kore Harbi başladığında binbaşı olarak görev yapan adam Kore’ye gönderilecekler arasında olmasına rağmen ölümü göze alamadığından oraya gitmemiş ve bunun sonucunda emekliye sevk edilmiştir. Toplum tarafından da bu olay yüzünden dışlanan adam zorluklar içerisinde yaşamını devam ettirmeye çalışırken sonraları karısına büyük bir miras kalınca her şeyin yoluna gireceğini düşünür. Ancak sonuç beklenildiği gibi olmamıştır:

“Şimdi çocuklar büyümüştü. Hepsi evliydi, torunları vardı. Beş, altı yıl önce karısı büyük bir mirasa konmuştu. Her şey o günden başlayarak bozulmuştu. Kendisi aynı kalmış, karısı değişmişti. Karısının bahçeli dubleks evinde bir sığıntı gibiydi. Yazlık evlerinde de öyle. Çünkü kadın ayaklarını uzatıp oturmasına, kendine bir hıyar, bir domatesle bir rakı sofracığı hazırlamasına bile dayanamıyordu. Karısından beklemiyordu artık böylesi bir inceliği. Kendi işini kendisinin yapmasına bile dayanamıyorlardı.” (CA, s. 172).

Zenginlik bazen de kişilerin heves duyduğu hayata ulaşmaları için seçtikleri kestirme yollardan biri olmuştur. Bu sayede bazı değerlerden ödün verilse de kısa

yoldan sahip olunan zenginlik için bunlar göze görünmeyebilmektedir. Çünkü temel amaca ulaşılmıştır. Evlendiği kişi sayesinde zengin olan Nilüfer'in arkadaşlarından Rıza bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Doğan; yaşlı, zengin bir kadınla evlenmiş, kadın üç ay sonra ölmüştü. Bu, aralarında daima şaka konusu olurdu. Doğan'ın evi mutfağına varıncaya kadar kitapla doluydu. Hiçbir iş tutmamıştı bugüne kadar. Sol kolu çolaktı. Satranç oynar, kitap okur, sonra da bol bol gülerdi. Onun için insanında değer yargılarının da bir önemi yoktu. Zenginliğin tadını çıkarmasını bilen bir nihilistti o. Belki bu yüzden Nilüfer'le hep arkadaşlık etmişti.” (CA, s. 184).

4.1.1.4. Sosyal saygınlık

Saygınlık sözcüğü TD tarafından “saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu, itibar, prestij” (2011, s. 2048) şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre sosyal saygınlık toplum içerisinde bir bireyin hangi konumda olduğu ve nasıl görüldüğü şeklinde ifade edilebilir. Burada üzerinde durulması gereken iki kritik nokta bulunmaktadır. Birincisi, sosyal saygınlığın oluşabilmesi için bireyin nasıl davranıp neler yapacağı; ikincisi ise bu davranışların toplum tarafından nasıl karşılanacağıdır. Bireyler beklenti, hedef ve isteklerine göre kendilerine uygun roller seçerken toplum ise bu durumda bir nevi denetmen konumundadır. Yani bireyin sahip olduğu statüyü nasıl temsil ettiği toplumun denetimi sonucu ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal saygınlık genellikle bireylerin ve toplumun ortak çabası sonucu oluşurken bazen de bireyler bu itibarı doğuştan gelen özellikleriyle kazanır. Zengin bir ailede dünyaya gelmek doğuştan gelen bir statü iken bu zenginliğe bireyin kendi çabasıyla ulaşması sonradan kazanılan ve o bireye toplum tarafından verilen bir konumdur. İster bireysel ister toplumsal olsun; ister doğuştan ister sonradan kazanılsın ‘sosyal saygınlık’ hemen herkesin arzuladığı bir değer olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca sosyal saygınlığı kazanmak kadar önemli bir husus da bu saygınlığı devam ettirebilmektir. Zaman zaman yaptığı işler ve kazandığı başarılar sayesinde toplum tarafından saygı duyulan bireyler bunları devam ettiremediği veya eskisi kadar başarılı olamadığı zaman eleştirilerin odağına konulabilmektedir. Özellikle, beğenileri gününbirlik değişebilen toplumlar için bugün özel bir yere sahip bireyler çok kısa bir zaman dilimi içerisinde bu değerini kaybedebilmektedir. Bir takıma transfer olurken

havaalanında binlerce taraftarla ve sevgi gösterileriyle karşılanan futbolcuların yapılan birkaç hata sonucu önceden yaptığı olumlu işlerin de unutulurak yuhalandığı hatta bununla da kalmayıp apar topar takımdan gönderildiği çokça karşılaştığımız durumlardandır.

Sosyal saygınlık, incelediğimiz romanda karşımıza sıkça çıkan değerlerden biridir. Romandaki birçok kahraman yukarıda da bahsedildiği üzere toplumdaki itibarı için çaba sarf etmektedir. Bu itibarı sağlamak için para, kariyer, makam, yetenek gibi araçlar kullanılmaktadır.

Nilüfer, romanda sosyal saygınlık değerinin aktarılmasında kullanılan en önemli karakterdir. Bu saygınlık onun mesleği ve sonradan kazandığı servetiyle oluşmaya başlamıştır. Çevresindeki insanlar Nilüfer'e biraz da kıskançlıkla karışık bir saygıyla yaklaşmaktadırlar. Bu durum, Nilüfer'in hoşuna gitmekle beraber onun için aynı zamanda bir güç gösterisine de dönüşmektedir. Sahip olduğu her şeyi, hiç düşünmeden, tanıdık tanımadık herkesle paylaşan Nilüfer bu sayede çevresindekilerin gözünde değerinin arttığına inanmaktadır:

“Başka kadınlar kıskanırlardı. Kıskançlıklarını şaka ediyormuşçasına belli ederlerdi: Böyle çok para getiren, saygın bir işi olmasından, genç görünmesinden, çok arkadaşı olmasından, bağımsızlığından, yaşamın renkliliğinden rahatsızlık duyduklarını söylerlerdi. O zaman Nilüfer bunu söyleyenlere çok pahalı, çok cici bir armağan alırdı. Çok iyi, eli açık ve ince beğenili olduğunu da kanıtlatırdı.

İki evine de gelenler güzel resimlerini, müzik setlerini, plaklarını, videosunu, ünlü orkestraların konserlerinin alınmış olduğu videobantlarını, erkeklere yaklaşmaktaki korkusuzluğunu, onlarinkini andıran çalınmış yürüyüşünü, kalın sesini, halılarını, kilimlerini, kristallerini, cin porselenlerini, oyalarını, yazmalarını, gümüşlerini, bakırlarını, sedef ve tahta işlemelerini, bir müzedeymişçesine sessizce inceliyor, beğenilerini saklayamıyor ama rahatsız oluyorlardı.” (CA, s. 27).

Romandaki sosyal yönden saygın konumda olan kahramanlardan biri de Halil Hoca'dır. Başarılı bir kariyere sahip olan, özellikle öğrencileri ve arkadaşları tarafından örnek alınan Halil, hemen her yaptığıyla da takdir toplayan bir kişiliktir. Nilüfer ve diğerleriyle yaşadığı evlilik dışı ilişkilerine rağmen hiç kimse tarafından eleştirilemeyecek kadar saygın bir konumda bulunmaktadır:

“Yine de erkek asistanlar ona benzemeye çalışırlardı. Onun giysileri, onun önlüklerinin kumaşı ve kesimi, göğsünün üstündeki adının nakışlanmasındaki güzellik, pipoları, pipolarını tutuşundaki incelik, mendilleri, çorapları, kitapları, üç dili rahatlıkla konuşması, evi, karısı, çocukları, hastalığın tanımındaki ve ilaç seçimindeki ustalığı, çok okuması, yenilikleri izlemesi, yönetimdeki tarafsız soğukluğu, imrenilen nitelikleriydi.” (CA, s. 91).

Cadı Ağacı romanında sosyal saygınlık değerini taşıyan ve bu yönüyle dikkat çeken kahramanlardan biri de Tahsin’dir. Tahsin, öğrencilik ve asistanlık yıllarını başarıyla bitirmiş ve fakültede kalarak kariyerine burada devam etmiştir. Ancak Tahsin bu saygınlığı sadece kendi yaptıklarıyla kazanmamıştır. Kariyerli bir ailede dünyaya gelmesinin de bu başarılarda katkısı bulunmaktadır:

“Tahsin, Nilüfer’in yaşadığı şeyleri yaşamamıştı oysa. Ne çocuğunu yitirmişti ne de yokluğundan etkileneceği bir yakını. Annesi, babası sağdı. Babası Yargıtay üyesiydi. Tahsin, hiçbir zaman, hiçbir şeyin sıkıntısını çekmemiş yakışıklı ve paralı bir genç doktordur. Sevdiği bir karısı vardı. Gerçi karısıyla sürtüşmeleri vardı ama bunun öyle pek ciddiye alınacak şeyler olmadığını sanıyordu. Öyle olmasa, Tahsin gelir, Nilüfer’in yardımını isterdi.” (CA, s. 133).

Cadı Ağacı’nın sosyal saygınlık yönünden önemli kahramanlarından biri de Şaziment Hanım’dır. Nilüfer’in ilk muayenehanesini açtığı Ulucanlar’daki tek dostu sayılabilecek Şaziment Hanım, eşiyle yaşadığı sorunlardan olsa gerek hemen her ortamda ilgiyi üzerine çekmeye çalışan bir karakter olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca doktor olan Nilüfer’e karşı kendisini farklı göstermeye çalışması, aslında en ez onun kadar saygın biri olduğunu, onun da isterse birçok şeyi başarabileceğini, elindeki imkânlar çerçevesinde sosyal saygınlık kazanma isteğini belli etme çabası olarak göze çarpmaktadır:

“Zavallı Şaziment Hanım, Nilüfer’in yalnızca o güzel, o yıllardan beri kullanmaya kıyamadığı örtüleri gördüğünü sanıyor, ardındaki günlük giysileri sakladığına inanıyordu ama mazot lekeleri iyice içilmiş ve yayılmış eski pantolonlar, ağırları çok bol tutulmuş, ağartılmaya çalışılmış ama ağarması olanağını çoktan yitirmiş uzun ahret donları, koltuk altları morarmış, kol ve yaka yerleri eprimiş çizgili mintanlar saklanmıyordu. Şaziment Hanım bunu bilmediği için hemen kuruyan incecik şeyleri, onların ardındaki kaba ve fakirliğini belli eden giyecekler görünmesin diye

toplamiyordu. Daha sonra ovalayıp ıslatarak sertleşmiş buruşukluklarını gidermek için ayrıca uğraşıyor olmalıydı.” (CA, s. 51).

4.1.2. Başarı değeri

Başarı sözcüğü TDK sözlüğünde, “kişinin yetenek ve yetismeye bağlı olarak gösterdiği ansal ya da eylemsel etkinliklerinin olumlu ürünü, bir işi istenilen biçimde bitirmek, elde etmek, istediğini bulmak” (<http://www.pisikonet.com>) şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkılarak başarının ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bireyin ailesi, sosyoekonomik ve kültürel yapısı, zekâ düzeyi, cinsiyeti ve yaşı gibi etkenler başarının ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. O hâlde birçok değişkene bağlı olarak ortaya çıkan başarı, bireyin kendi standartları ölçüsünde değerlendirilmelidir. Başarı; bir öğretmen için topluma yararlı bireyler yetiştirebilmek iken, bir terzi için dikebileceği bir takım elbise olabilir. Yine, bir çiftçi için harcadığı emek sonucunda elde ettiği mahsul başarı sayılabilecek iken, bir öğrencinin sınavlardan yüksek notlar alması onun başarılı olduğunu gösterebilir.

Schwartz, Başarı değerinin tanımlayıcı hedefini “sosyal standartlara göre yeteneğin gösterilmesi vasıtası ile kişisel başarıdır. Başarı değerleri baskın kültürel standartlar dolayısıyla da sosyal onayın elde edilmesi açısından kabiliyetlerin gösterilmesini vurgular” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt. Göldağ, 2015, s. 113) şeklinde açıklamıştır. Bu açıklamaya göre bir değer olarak ele alındığında başarının toplumsal yönlerinden ziyade bireyselliğinden bahsedilmelidir. Ancak bu bireysel başarının toplumdaki karşılığını da göz ardı etmemek gerekir.

Başarı değerini ölçen alt değerler şunlardır: Başarılı Olmak, Yetkin Olmak, Hırslı Olmak, Sözü Geçen Biri Olmak ve Zeki Olmak. Romanda tespit edilen Başarı değeriyle ilgili alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.2.1. Başarılı olmak

Cadı Ağacı’nda bireysel başarılarıyla ön plana çıkmış kahramanlar üzerinden başarılı olmak değeri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu değere bazı kahramanlar ekonomik başarılarıyla, bazıları kariyerleriyle, bir kısmı da toplumdaki rolleriyle ulaşabilmiştir.

Nilüfer'in, Ulucanlar'da tanıştığı fotoğrafçının yaptıkları ve söyledikleri bir esnafın işinde kazanabileceği başarıya iyi bir örnek teşkil etmektedir. İlk bakışta çok bakımsız görünen fotoğrafçı dükkânının aslında bu yönüyle sahip olduğu müşteri kitlesine uygun bir yapı taşıdığı söylenebilir. Yoksul ve genellikle köyden kente göç etmiş kişilerden oluşan bu mahallede fotoğrafçının onların yaşamlarına uygun bir mekân seçimi yapmış olması ciddi bir başarı öyküsü olarak göze çarpmaktadır. İstense çok daha özenle seçilmiş bir işyeri oluşturabilecekken, müşterinin kendisini daha rahat hissedebileceği şekilde bilerek özensiz bırakılmış bir dükkânla hem daha çok para kazanıp hem de her ayrılan müşterinin bir sonraki sefer için tereddüt etmeden tercih edebileceği durumda olmayı sağlamak, şark kurnazlığı sayılsa da, bir esnaf için önemli bir başarıdır:

“‘Ah benim saf kızım.’” demişti. “Bütün bunlar, bu tabanı toprak dükkân, bu pis pencereler, dahası, benim şu pis kılığım bile, müşteriye artıran şeyler. Benim fiyatlarımı Kızılay'ın en lüks stüdyosuyla karşılaştı, daha ucuz olmadığını görürsün. Aynı fiyata yaparım ben işi. Ankara'nın köylüsü gelir buraya gelir. Ona göre Ankara hâlâ babasından, dedesinden duyduğu eski Ankara'dır. Yenişehir onun yeri değildir. O buralara gelir. Benim dükkânımı görünce, böyle bir yerde hele yaşlı başlı bir adamın kendisine kazık atmayacağına inanır. Buraya, kovulmayacağından emin, rahat rahat girer. Beş on kuruş tenzilat yapmamı isterse hatırını kırmayacağımı, 'peki, şimdi öyle olsun da ayağın alışsın.' diyeceğimi bilir. Hiç boş kalmaz bu dükkân. Çünkü, köylü gelir, gecekondu oturan gelir. Çocukturlar onlar be kızım. Üstelik öyle ince eleyip sık dokumazlar. Ne verirsene ellerine, sevinir giderler. Benim büyük oğlum, buralara burun kıvırdı, gitti, Kızılay'ın göbeğinde bir stüdyo açtı. Benim yarım kadar bile kazanamaz. Hâlbuki benim dükkânımın adı bile yok. FOTO ... Bu kadarı bana yetiyor. Yetiyor metiyor da değil, Tanrı'ya bin kez şükür, rahat doyuruyor, artıyor. Şimdi ben buraya para harcasam, eski müşteriler bile, ayağımızı silip mi girsek yoksa pabuçları mı çıkarsak, belki de en iyisi başka bir uygununu arasak, diye tedirgin olurlar. Tedirgin müşteri dersene, bir gelse, bir daha gelmez, komşusunu hiç yollamaz.

Nilüfer adama inanmak istememişti. Sonra bir gün karısını ve küçük kızını görünce, onların giyimlerindeki, davranışlarındaki inceliği fark edince, adamın burada gerçekten de doğruya özgü bir tür reklam uyguladığını ve bu kurnazlığın kendisine hatırı sayılır para kazandırdığını anlamıştı.” (CA, s. 19/20)

Hayatın hemen her alanında, özellikle iş hayatında, başarılı olmanın en önemli şartı çalışmaktır. İnsanlar birtakım güçlüklerle karşılaşsa bile başarı uğruna gösterdikleri çabadan vazgeçmemelidir. Romanda başarı değerinin aktarılmasında kullanılan kahramanlardan biri olan Vedat da başlangıçta birçok zorluk çekmesine rağmen bu zorluklara çalışarak göğüs germiş ve kısa zaman içerisinde bütün işlerini yoluna koyabilmiş bir kişidir. Nilüfer ile evliliklerinde işler ilk günden itibaren yolunda gitmese de iş hayatında Vedat başarılı sayılabilecek adımlar atmıştır. Bu durum evliliği için bir sorun oluştursa da işlerinde başarıyı yakalaması Vedat için önemli bir kazanım olmuştur:

“O günlerde, atölye olarak kurduğu işyerini laboratuvara dönüştürmeye çabalıyordu Vedat. Çoğu zaman sabaha karşı, ölü gibi yorgun geliyordu eve. Çocuğu tartışacakları zamanları yoktu. Vedat makineler, yetiştirilecek ustalar, liberasyon listeleri, bankalar, kredi işlemleri, borçlar ve satılacak malı mülküyle uğraşıyor, eve geldiğinde bir bardağı tutacak gücü olmuyordu.” (CA, s. 45)

Şaziment Hanım da başarı değerinin aktarılmasında kullanılan figürlerden biridir. Bir ev hanımı olan Şaziment Hanım, ev işlerine bitmez tükenmez bir enerjiyle sarılmaktadır. Toplumsal rolünün ev ile ilgili kısmında, bilhassa temizlik işlerinde, yeterince başarılıdır:

“Bu uzak dostluk geliştikçe, kadının çalışkanlığına Nilüfer’in duyduğu şaşkınlık büyüyordu. Şaziment Hanım perşembe ve Cuma günleri dışında her gün evinin tüm yaygılarını toplayarak, her köşeyi bin özenle süpürüyor, siliyordu.” (CA, s. 51)

Bahsedilen kişilerin dışında Başarı değeri; Nilüfer, Halil Hoca, Tahsin ve Nevzat aracılığıyla da aktarılmaya çalışılmıştır. Nilüfer, imkânların kısıtlı olduğu ve yoksul bir aile ve çevreden gelmesine rağmen okuma azmi sayesinde tıp fakültesini kazanabilmiştir. Halil Hoca, çok genç yaşta kürsü başkanı olmuş başarılı bir bilim adamı ve yöneticidir. Tahsin, ailesinin ona sunduğu imkânları değerlendirerek Nilüfer gibi tıp fakültesini kazanmış, öğrencilik hayatından sonra fakültede kalmış başarılı bir akademisyendir. Nevzat ise yukarıda bahsedilen kişiler gibi başarıyı eğitim sayesinde değil yoksulluğuna ve imkânsızlıklara rağmen bir yolunu bulup zengin olarak yakalamıştır.

4.1.2.2. Hırslı olmak

Başarıya ulaşmak için çalışmanın öneminden bahsetmiştik. Hırslı olmak da elbette başarıyı getiren yollardan birisidir. Başarı bir netice olduğuna göre karşılaşılan güçlükler karşısında yılmadan ve azmini kaybetmeden ilerlemek de belirlenen hedeflere erişebilmenin ön şartıdır. Bireyler bu hedeflere ulaşabilmek için öncelikle onu ne kadar istediğine karar vermelidir, daha sonra da bu kararlarının arkasında durup ona göre adımlar atmalıdır.

Hırslı olmanın bir değere dönüşebilmesi için onun yerinde, zamanında ve belirli bir ölçüde kullanılması gerekmektedir. Aksi hâlde bu hırs başarıyı getirmek bir tarafa aşırılıktan dolayı hedeflerden sapma sonucunu da doğurabilir. Çok istediği bir sınavı yeterince çalışmasına rağmen kazanamayan bir öğrenci, rakip sporcunun tahriklerine kapılıp hırsına yenik düşen ve basit bir hatayla maçı kaybeden bir güreşçi ve öndeki aracın kendisini geçmesini kabullenemeyip trafik kurallarını ihlal eden bir sürücü bu duruma örnek gösterilebilir.

Romanda hırslarıyla çeşitli başarılar elde etmiş birçok kahraman bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Vedat, belirlediği hedefler uğrunda gerekli çalışmaları yapmış ve bu gösterdiği çabaların neticesinde istediğini elde edebilmiş bir kişidir. Zaman zaman sıkıntılar yaşasa da iş hayatındaki hırslı yapısından dolayı Vedat kısa sürede zorlukların üstesinden gelmeyi başarabilmiştir.

“Suna doğduğunda, çok duyarlı elektronik araç yedek parçaları üreten, büyük kısmını da dışalım ile karşılayan laboratuvar ve işyeri düzene girmiş gibiydi. Yatırdığı para dönmeye başlıyordu Vedat’ın. Başaramayacağı, batacağı korkusundan sıyrılmıştı artık. Çok çalışıyordu. Yine sabahlara kadar işindeydi. En çok dört saat uyuyordu aylardan beri. Zayıflamış, tanınmaz olmuştu. Nilüfer’in onu ilk gördüğünde dikkatini çeken o, görünümüne ve sağlığına özenen o erkek hâli yitmişti. Giysileri buruş buruş ve lekeliydi. Saçları dağınık, gözlüğünün camları çoğu kez kir ve leke içindeydi.” (CA, s. 45)

Romanın başkahramanı Nilüfer de hırsıyla dikkat çekmektedir. Çocukluktan itibaren bütün imkânsızlıkları yenebilmiş olan Nilüfer fakülteyi bitirdikten sonra açtığı muayenehanede başlangıçta insanlara hizmet etmeyi amaçlar. Ancak hayatındaki kişileri birer birer kaybedince yaşama başka araçlarla tutunma isteği, Nilüfer’in sahip

olduğu hırsın ölçüsünü kaçırmamasına ve bunun sonucunda mesleğinin amacını unutup para kazanma odaklı bir yola girmesine sebep olur:

“Çinçin’de muayenehane açarken, fotoğrafçının sözlerini hatırlamış olabilir. Yine de, amacı çok para kazanmak değildi. Çevre insanların rahatlıkla girip çıkabileceği türden bir yeri olsun istemişti. Bunda art niyet olamaz, yoktu. Sonradan değişmiş olabilir, değişmişti. Herkes değişebilir. Yaş ilerledikçe, yalnızlık korkusu büyümeye başladıkça parasal güvence arama güdüsü de büyüyebilir. İnsanlara özgü duygular ve değerlerdi bunlar. Herkes başlangıçta, başkalarına mutluluk vermeyi amaçladığını söylüyor, buna inanıyordu ama o uzak ve soyut olan; o, kaşı, gözü, çirkinliği ve akılsızlığı ve cahilliği olmayan herkes somutlaştığında, başkaları için kendini adamak giderek anlamını yitiriyor, saçma ve gülünç bir sav olmaya başlıyordu.” (CA, s. 20)

4.1.2.3. Yetkin olmak

Yetkinlik sözcüğü, TDK tarafından “yetkin olma durumu, olgunluk, kemal, mükemmeliyet” (2011, s. 2587) şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre yetkinliği, herhangi bir görevi veya sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirebilme yetisi olarak açıklamak mümkündür.

Yetkinlik, çalışma hayatının olmazsa olmaz değerlerinden birisidir. Gerek yönetici gerek çalışan konumunda bulunan kişiler, alanlarında ne kadar yetkin olursa başarının ortaya çıkmasına da o kadar fazla katkı sağlar. Aksi durumlarda ulaşılmak istenen hedeflerden anbean uzaklaşılır. Bilhassa yönetici seçimlerinde yetkinlik kriteri göz ardı edilirse çalışanlar arasında huzursuzluk hatta çatışmalar baş gösterebilir.

Halil Hoca, incelediğimiz romanda mesleğindeki yetkinliğiyle öne çıkan en önemli kahramandır. Yaşı genç olmasına rağmen kürsü başkanı seçilmiş, zaman zaman baskıcı tavırlarından şikâyet etmeye yeltenenler olsa da Halil’in yetkinliğinden kimsenin şüphesi yoktur:

“Kürsü Başkanı Halil Hoca’ydı. Elini Nilüfer’in sırtına koymuştu. Beyaz gömleğin bu kadar çok yakıştığı ikinci bir insan daha olur muydu dünyada? Asistanlarına karşı niçin çok sert davranırdı acaba?

O da diğer asistanlar gibi en çok Halil Hocadan korkuyordu. Öğrenciyken de böyleydi bu. Kızların tümü hem âşıktı ona hem de ondan, erkek öğrencilerden çok çekinirlerdi.

Kaç kez asistanlarını değil, doçentlerini azarlamıştı öğrencilerin önünde. Genç yaşında kürsü başkanı olmuştu. Ama onun başkanlığa layık olmadığını kimse söyleyemezdi.”
(CA, s. 90)

4.1.3. Hazcılık değeri

Hedonizm veya Türkçeye geçmiş şekliyle Hazcılık, “ Eski Yunancada ‘hedone’ yani ‘haz, zevk’ anlamında olan ve eski Yunan düşünürlerinden Aristippos (İ.Ö. 3 yy) ve çağdaşı Epikuros (Epikür) tarafından geliştirilmiş olan bir felsefi akımdır. Temel öğretisi, ‘Hayattaki en yüksek değerin haz yani bedensel zevkler olduğu, ideal yaşama bu yolla ulaşılabileceği’ ana fikrini içermektedir.” (<http://blog.milliyet.com.tr/psikoterapist>). Bu görüşe göre haz ile ilgili yapılan her şey mutluluğa ulaşmak içindir. Eğer bir insan bir davranışın sonucunda bireysel bir mutluluğa veya doyuma ulaşabiliyorsa bu ondan haz aldığı anlamına gelir. Haz alınan her şey de o birey için mutlak iyi sayılır. O hâlde bireyler yaşamlarını buna göre planlamalı ve her yaptığında öncelikli kazancının haz olması gerektiğine özen göstermelidir.

Hazcılıkta bedensel ihtiyaçların tatmini ön planda olsa da insanların ruhsal hazzı da gereksinim duyduklarını söylemek mümkündür. Aksi takdirde bedensel ihtiyaçların eninde sonunda doyuma ulaşabileceği veya manasını yitireceği, bunun sonucunda hayatın anlamının kalmayacağı bir sürece girilme tehlikesi baş gösterebilmektedir. İntihar olaylarının, bedensel ihtiyaçlarının neredeyse tamamını karşılayabilen kişilerde de fazlasıyla görülmesi buna örnek olabilir. Öyleyse hazcılığın bir değer olarak kabul edilebilmesi için insanların bedensel ihtiyaçlarıyla mutluluğu yakalamaya çalışırken ruhsal olarak da kendilerini doyuma ulaştıracak eylemlerde bulunması gerekmektedir.

Hazcılığın motivasyonel hedefini Schwartz (1992), “bireyin kendi kendini memnun etmesi ve duygusal olarak yüceltmesi” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt: Göldağ, 2015, s. 113) şeklinde tanımlamıştır. Hazcılık değer tipini ölçen alt değerler ise; Hayattan Tat Almak, Zevk (Haz) ve İsteklerine Düşkün Olmaktır. Bu ölçütlere göre romanda Hazcılıkla ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.3.1. Zevk (Haz)

Cadı Ağacı'nda haz değeri genellikle Nilüfer üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Tıp fakültesini bitirdikten sonra Nilüfer'in yaptıklarına ve yapmaya çalışıklarına bakacak olursak mutluluğu daha ziyade duygusal hazlarda aradığını söylemek mümkündür. Ancak kızı Suna'yı ve ardından da sevgilisi Halil'i kaybettikten sonra ruhsal hazlardan uzaklaşarak bedeninin doyumunu sağlamaya çalışan Nilüfer özellikle cinsel zevklerinin peşinden koşan duygusuz bir kadına dönüşmüştür. Oysa Halil ölmeden önce çevresindeki kişiler, evli biriyle kurduğu ilişkiye inanmamalarından olsa gerek, bu ilişkiyi eleştirirken Nilüfer'i bu konuda anlayışla karşılayan tek kişi Tahsin olmuştur:

“Ama bak... Belki yanıliyorum da senin duyguların gelip geçici bir hevesten başka bir şey değil. O zaman da seninle konuşmadım say. Önünde sonunda gövdemizin de birtakım gereksinimleri var. Bunu ikimiz de en iyi bilenlerdeniz.” (CA, s. 13)

Halil'den sonra bir süreliğine de olsa hayata tutunmaya çalışan Nilüfer bu konuda başarılı olamayarak kendini tümünden kaybeder. Tamamen maddiyata dayalı ilişkilerden haz almaya çalışmasına karşın bir türlü mutluluğu elde edemez. Sadece kısa süreliğine bedeninin ihtiyaçlarını gidermeye çalışan duygusuz bir kadına dönüşür:

“Cinselliğe ilişkin hiçbir değerin anlamı yoktu. Zaten cinselliğe karıştırılan duygu, on sekizinci yüzyıla kadar aristokratların, burjuvaların yaşamın yavaşlığını unutmak için yarattıkları bir oyundu. İnsanlar, insanlığın yüzyıllar içinde geçirdiği evrimi birkaç yaş içinde geçiriyorlardı. Nilüfer de öyle yapmıştı. Halil'le birlikte olduğu yerde kalmamış, cinselliğe gerçekte hak ettiği yeri vermişti. Kadının kullanabileceği duyarlı bir organı, erkeğin de onun karşıtı olan duyarlı organı vardı. Beş duyuya eklenen organlar: Tümünün karışımı olan, ayrıca değişik bir tat daha oluşturan şeydi, cinsellik.” (CA, s. 159).

Nilüfer, yaşadıklarının etkisinden kurtulmak üzere yaptığı işlerde başarısızlığa uğradıkça kurtuluşu daha fazla kişiyi hayatına sokmakta görmektedir. Paylaşıldığında dertlerinin azalacağını düşündüğünden hemen her ortamda gününbirlik de olsa arkadaşlıklar edinmeye çalışmaktadır. Bunlardan bazıları Nilüfer'in amacını bildiğinden ona sırf menfaatleri gereği yakınlık gösterse de bir kısmı hâlen daha arkadaş canlısı olduğuna inanmaktadır. Kocasıyla sürekli kavga eden Rumeyza da bunlardan biridir.

Nilüfer'in arkadaşlarından Rıza'nın karısı olan Rumeyza eşiyle olan kavgasından sonra sığındığı Nilüfer'in evinde hiç beklemediği bir durumla karşılaşır. Hazza yönelimi bir keresinde neredeyse sapıklık boyutuna ulaşan Nilüfer, evli olmasına rağmen Rumeyza'yı da kendi bataklığına çekmeye çalışmıştır:

“Giderek, içerdeki odada yatağına uzanmış, düşünme yetisinin olup olmadığı bile kuşkulu o kadına, çocuklarının sağlam ve sağlıklı olmasının sevincini duymayan, kocasını bağışlamaya hazır, hatta belki kendisinin bağışlanmasını istemeye hazır Rumeyza'ya daha çok kızmaya başlamıştı. Ona bir ders vermek gerekiyordu. O saçma sapan evliliği dışında da hoşlanabileceği ilişkiler olduğunu göstermek ve ezik kadın değerleriyle sürgit yaşamasını önlemek şarttı. Düşündüklerinin doğruluğuna inanarak ve zaman kaybetmek istemeyerek telefona sarılmış ve eve iki erkek arkadaşını çağırmıştı. Gidip masaya oturduğunda, Rumeyza'nın bir gün bu girişiminden dolayı Nilüfer'e teşekkür edeceğine inanıyordu.” (CA, s. 183-184).

4.1.3.2. Hayattan tat almak

Hazcılık değer tipinin alt değerlerinden olan hayattan tat almak değeri aslında genellikle ulaşılamasa da hemen herkesin arzuladığı bir durumu ifade eder. Her ne kadar ulaşılması zormuş gibi görünse de onu zorlaştıranların kişilerin kendileri olduğu muhakkaktır. Eğer bir insan küçük şeylerden bile mutlu olmayı becerebiliyorsa yaşam artık onun için çok daha zevkli bir süreç hâline dönüşmüş demektir. Bunun için öncelikle bireyler sahip olduklarının kıymetini bilmekle işe başlamalıdır. Zaten bir insan özündeki cevheri tespit edebilirse dışarıdaki hayatın güzelliklerini daha fazla görecektir ve bundan daha fazla tat almayı başarabilecektir.

Hayattan tat almak değeri romanda Nilüfer özelinde aktarılmaya çalışılmıştır. Nilüfer'in en mutlu olduğu dönem, çok kısa sürmesine rağmen Halil'le geçirdiği günlerdir:

“Sorumlulukların ve başka insanların düşünülmeceği bir boyutta hep bugün yaşanacaktı. Ertesi gün beklenmeyecekti. Ertesi gün geldiğinde o yarın değil, yine bugündü. Dün olan günün anılarını anımsatmayacak kadar kıskanç ve güzel bir gün olacaktı o da.

Tümü, tek bir olayla bile kararmayacak yedi aydınlık gündü. Gece bile karanlığı getirmiyordu. Dorian Grey'in pazarlığına Nilüfer'in en çok yaklaştığı günler... Olağandışının çekiciliğine kapılmaya hazırды. Metafizik olana, mistik olana her türlü ödünü vermek, bütün bir doğal yaşam süresine dağılacak kadar sevinci, deliliği, duyguyu ve zevki, zamanın ölçülmediği o günlerde yaşamak istemişti.” (CA, s. 117).

Yaşadığı onca sıkıntıya rağmen her seferinde hayata tutunmaya çalışan Nilüfer bunu bir türlü başaramamıştır. Kötü giden evliliğinden sonra kızının dünyaya gelmesiyle birlikte bir şeylerin değişeceği umuduna kapıldığı anlarda kızını kaybetmesi, bu duruma alışmışken karşısına çıkan Halil'in ani ölümü ve bunun da etkisinden kurtulup yeni çevreler edinmeye başladığı sıralarda Nahit'in sakat kalışında etkisinin olması onun dönülmez bir yola girmesine sebep olmuştur. Aslında bir ara arkadaşı Tahsin'le her şeye yeniden başlamaya karar vermişse de Nilüfer bu ilişkiden de beklediklerini bulamamıştır:

“Bu kış yalnız kalmayacağını, Tahsin'le birbirlerine dostlukla, sevgiyle bağlanacaklarını, artık yere sağlam basacağını ve değişeceğini ummuştı. İçinde bir şeylerin kıpırdadığını, bunun nicedir yitirdiğinin farkına vardığı türden şeyler olduğunu, gövdesini, kirlendiğini düşünmeksizin algılayabileceğini sanmıştı. Temizlenmiş olmayı, maddesel temizlik kadar somutlaşmış biçimde duymak istiyordu. Âşık olmak... Yok hayır, o kadar da hayalci değildi. İnsan şu kadar yıldan beri tanıdığı kişiye bu yaştan sonra öyle pat diye âşık olamazdı.” (CA, s. 8).

4.1.3.3. İsteklerine düşkün olmak

Bireysel değerlerden olan isteklerine düşkün olma, bireylerin hazzı ulaşmak için bedensel ve ruhsal isteklerini karşılamaya çalışmalarını ifade etmektedir. İncelediğimiz romanda da bireysel isteklerine düşkün birçok kahraman bulunmakla birlikte daha ziyade kadınların arzularının ön planda olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar da çoğunlukla cinselliğin ön planda olduğu istekler olarak dikkat çekmektedir.

Romanın başkahramanı Nilüfer, hayatındaki olumsuzluklardan sonra yaşadığı tüm ilişkilerde cinselliği ön planda tutmaya başlayan bir kadına dönüşmüştür. Hatta bir zaman sonra bu ilişkilerde baskın konumda olmaya çalışan Nilüfer, bu tavırlarıyla zaten sıkıntılı bir cinsel yaşamı olan Tahsin'in tepkisini çekmiştir:

“İnsanı korkutuyorsun sen.’ demişti. ‘Sanki ikimiz mal değış tokuşu yapıyoruz da sen, zararlı çıkmama çabası içindesin. Hep kendini düşünüyorsun. Karşında makine mi var?’

Sevişirken karşısındakini hiç düşünmediğini çoktan fark etmişti Nilüfer. Onun da bunu fark edeceğini hiç düşünmeksizin. Bir şeylere güzeli algılayarak birlikte erişmek değildi sorunu. En çok şeyi hemen o an almaktı. En iyisini, en iyi biçimde, bir profesyonel gibi.” (CA, s. 161).

Tahsin’den ayrıldıktan sonra geleceğe dair umutlarını iyice kaybeden Nilüfer yalnız kalmamak için evini tanıdık tanımadık herkese açmaya başlar. Evine gelen kişiler de tıpkı onun gibi isteklerine düşkün kişilerdir:

“Gittiği yerlerde, çevresine topladığı kişilerin parasını kendisinin ödemesinden doğal şey yoktu. Evine âdeta zorlayarak sürüklüyordu onları. Çevresinde, içkinin ve değer yozlaşmasının etkisiyle çiftler oluşuyordu. İlk kez gelseler bile bu evde bir odaya kapanabileceklerini, hemen o anda uyansa da cinsel isteklerini rahatça sürdürebileceklerini anlayan insanlardı onlar. Nilüfer bu sırada konuklarına kristal bardaklar, şişelerle içkiler, türlü türlü mezeler sunmak zorunda olduğunu düşünüyordu.” (CA, s. 32).

Romanın cinsel yönden isteklerine düşkün kadın kahramanlarından biri de Nilüfer’in arkadaşı Şaziment Hanım’dır. Kocasının yaşadığı iktidarsızlık yüzünden o da Nilüfer gibi cinsel yönden doyumsuzluk yaşamaktadır:

“Bunu sahi mi söylüyorsun doktor hanım? İsmail bana ne diyor biliyor musun? Senin bu azgınlığın yüzünden karı kısmından ikrah duydum da o yüzden böyle oldum, diyor. Asıl sen beni mahvettin diyor. Böyle yarı yollarda kalmamın sebebi senin gibi bir kariya düşmemdendir, diyor...” (CA, s. 55-56).

Şaziment Hanım, yaşadığı toplumdaki “içekapanık, ezilmiş ve değersiz görülen kadın tipinin aksine özel hayatı ile ilgili yaşadığı sorunları bile açıkça anlatacak kadar farklı yapıya sahip bir birey olarak dikkat çekmektedir:

“Nilüfer o günlerde Şaziment Hanımdaki aşırı temizlik tutkusunun, sigara dumanından oluşturduğu halkalara bakarak dalgınlığının, ansızın patlayan çangırtılı kahkahalarının, evin altındaki bakkalı rahatsız edip, onun kendisine sövmeye başlamasını beklemesinin ardında, güçlü bir dişinin bir türlü dindirilmeyen

doyumsuzluğunun sırtıttığını fark etmiş değildi. Çünkü Şaziment Hanım yaşlı bir kadındı gözünde.

...

Tahsin’le geçirdikleri tatilde, o da Şaziment Hanım gibi mi davranmıştı? Aç, doyumsuz, aşırı istekli ve o yüzden korkutucu?” (CA, s. 54).

İsteklerine aşırı derecede düşkün olan kişiler zaman zaman bu isteklerini kontrol edemeyebilirler. Bu tip durumlarda bireysel istekler toplum tarafından hoş karşılanmayabilmektedir. Bazen de bu durum bir hastalık derecesine ulaşabilir. Roman kahramanlarından Canöz bu duruma örnek teşkil etmektedir. Tahsin’in eşi Canöz, cinsel yönden aşırı istekli olup bu isteklerine kocası karşılık veremediğinden onu aldatmayı alışkanlık hâline getirmiş bir kadındır. Buna rağmen Tahsin, her defasında karısını bağışlayıp onun, bu istekliliğinin kabul edilmesi gereken bir hastalık olduğunu ve suçlanmaması gerektiğini söylemektedir:

“‘Aslında öyle fazla istekli bir kadın da değil’ demişti. ‘bana acı çektirmek için böyle davrandığını da sanmam. Beni sevdiğini bilirim. En çok bağlı olduğu insan benimdir. Öyle olunca, beni harcamayı bilinciyle istemediğini anlamak hiç zor değil. Bilmez misin ne iyi yürekli bir kızdır Canöz.’

Önceleri Tahsin’in karısının nemphoman olduğunu kimse bilmiyordu. Canöz açık yürekli, şen bir kızdı. Tahsin’in, “Öyle fazla istekli bir kadın da değil...” sözünün altında Tahsin’den gelen yetersizliğin gizli olduğu Nilüfer’in aklına bile gelmemişti” (CA, s. 133).

Romanda bedensel ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen kadınların dışında ruhsal yönden istekleri olan kahramanlar üzerinden de ilgili değer aktarılmaya çalışılmıştır. Vedat’ın başarılı olma isteği için sürekli çalışması, Halil’in karısının, kocasını koruma isteği, Hüseyin’in gamsız bir hayat sürme isteği gibi örnekler de romanda mevcuttur.

4.1.4. Uyarılım değeri

Uyarılım, Kaymakcan ve Meydan tarafından, “organizmanın değişim ve makul bir aktiflik seviyesini sürekli sürdürülebilmesi için uyarılması ihtiyacından kaynaklanır” (2012, s. 1577) şeklinde açıklanmıştır.

Uyarılım değerini ölçen alt değerler şunlardır: Heyecanlı Bir Yaşam, Değişken Bir Hayat ve Cesur Olmak. Alt değer sayısı diğerlerinden daha az olsa da *Cadı Ağacı* romanında Uyarılım ile ilgili birçok alt değer bulunmuştur. Heyecan, yenilik ve hayata meydan okuma hedeflerini barındıran Uyarılım ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.4.1. Heyecanlı bir yaşam

Tekdüze bir hayat zaman sonra sıkıcı hâle gelmekte ve bireyler bu yüzden yeni şeyler yapma ihtiyacı duymaktadır. Organizmik ihtiyaçlardan kaynaklanan heyecan arayışını birçok kişinin, hayatının bir döneminde dahi olsa arzuladığını söylemek mümkündür. Bir ormanda kamp yapma, safariye katılma, balon yolcuğu, sıra dışı sporlarla uğraşma, bisikletle veya karavanla dünya turu gibi etkinlikler bu heyecan arayışının sonucu ortaya çıkmış olmalıdır.

Heyecanlı bir yaşam değeri birçok değerde olduğu gibi Nilüfer'in yaşamı üzerinden aktarılmıştır. Sevgili olduktan sonra birlikte tatile çıkmaya karar veren Nilüfer ile Halil geride kalan hiçbir şeyi ve ileride olabilecekleri düşünmeden heyecanlı bir yolculuğa başlamışlardır:

“Kalabilecekleri bir yer bulup bulamayacaklarını bilemiyorlardı. Nerede konaklayabilirlerdi, öğrenmemişlerdi önceden. Birlikte tanınmanın sevinci yetiyordu galiba ikisine de. Yaşamak, hayvanca içgüdülerle yönetilen, belki kaba ama çok güzel bir şeydi.” (CA, s. 119).

Halil'i kaybettikten sonra onun acısını unutmak için Tahsin'le ilişki yaşamaya başlayan Nilüfer bu ilişkiden de beklediği karşılığı alamamıştır. Tahsin'den ayrıldıktan sonra ise birine bağlanıp sıradan bir hayat sürme isteği, yerini değişik heyecanlar yaşama arzusuna bırakmıştır. Bunun için Nilüfer'in kendisi gibi özgür ruhlu kişileri bulması gerekmektedir:

“Böyle, güneşin ve uzak kuşların karşısında yapayalnız mı durmalıydı? Gülmek isteyen, zorla gülen, iş yapar gibi ciddiyetle gülmeye kalkan, ama yine de gülen insanların arasında olmalıydı. Yalnız kalınca göçmen kuşların ardından saçma sapan şeyler kurup duruyor ister istemez. Bir daha yalnız gelmeyecek buraya. Burada veya başka yerde yalnız olmayacak. Kadın erkek, kimi bulursa, kim gülmek ve unutmak istiyorsa,

onları dolduracak arabasına. Nereye giderlerse gitsinler, nerede dururlarsa dursunlar, gülmeli, şamata çıkarmalı, gürültülerinden rahatsızlık duyduklarını belli edenleri alaya almalıydılar.” (CA, s. 23).

4.1.4.2. Değişken bir hayat

İnsan hayatında, doğal akışın dışında birçok değişiklik meydana gelir. Bunlar bazen insanın kendi isteğiyle gerçekleşirken bazen de istem dışı ortaya çıkar. *Cadı Ağacı* romanında da birçok kahramanın yaşamı çeşitli sebeplerle beklenmedik yönlerle doğru gitmiştir. Bu değişiklik bazen kişilere mutluluk getirirken çoğunlukla da onların yıkımlarına sebep olmuştur.

Değişken bir hayata sahip olma değeri genelde Nilüfer tarafından aktarılmıştır. Nilüfer, yaşadıklarıyla neredeyse bir anı diğerini tutmayan bir yaşama sahiptir. Çocuğunu kaybedip eşinden boşandıktan sonra âşık olduğu Halil'i de kaybetmesi çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştiğinden Nilüfer'in bu değişkenliği kabullenip buna ayak uydurması zor olsa da yine de bir süre daha mücadele ettiğini söylemek mümkündür:

“Çok şey değişiyor bugünlerde... Çiçin Bağlarını bırakıyor artık. Tahsin'in son bir iyilik ettiğini kabullenmesi gerek. O söylemeseydi, hâlâ tiksindiği o yere gidip gelecek, alçak kapıyı, kirli tülleri görmemek için için, içeri girerken başını eğip duracaktı. Hep orada kalacaktı üstelik. Şimdiyse Meşrutiyet Caddesinin doktorları arasına katılıyor. Lüks bir muayenehanesi olacak dekorasyonu bitince. İnsanların tipleri bile değişiyor bu semtte. Daha beyaz kadınlar, daha tombul, su gibi para içinde yüzen, entelektüel kadınlar, yazları saçlarını kısıcak kestirten, yaz sonunda mutluluklarını ve tatillerinin güzelliğini tenlerinin koyuluğuyla oranlayan kadınlar... Daha az gebe kalan, ama, gebe kalmış olmaktan yoksullardan daha çok korkan kadınlarla haşır neşir olacaktı artık.” (CA, s. 22).

Nilüfer'in Halil'in ölümünde sonra yaşadığı değişim romanın başka bir yerinde de şu şekilde aktarılmıştır:

“Kasap Nilüfer'le, Halil'in Küçük Ördeği arasındaki büyük değişimi Halil bilebilirdi ancak. Kendisi bilemezdi. Bilmese bile, kendi özünü yavaş yavaş kemirmiş, sonunda da yitmiş gitmiş olan o kadını özleyen de kendisiydi. O kadını, onun duygularını

hatırlıyordu. Öyle duyguları yoktu Kasap Nilüfer'in. Halil'i yitirdiği için talihli miydi, yoksa o ölüm, içindeki güzel şeyleri, duyguları, istekleri ve gücü yok edip onu kolaylıklara, geçici coşkunculuklara, yalnızlıklara doğru savurup attığı için talihsiz mi sayılırdı?" (CA, s. 69).

Sevdiklerini birer birer kaybeden Nilüfer, bunların acısını unutup yeni bir hayata alışmaya çalıştığı sırada onun için çok da önemli sayılmayacak Nahit'in sakat kalma olayı yüzünden toplum tarafından hedef tahtasına oturtulur. Bu olay Nilüfer'in arkadaşlarından ve sevdiklerinden tamamen kopmasına yol açmıştır:

"Çocuğunun ölümü müydü denge zincirinin kopmasına neden olan o halka, yoksa Halil'i yitirmesi mi? Bunlar, elinde olan, yenmesi olanağı olan şeyler değildi kuşkusuz. Dengesini bozan şeyler yalnızca bunlar da değildi. Nahit'in, yüzünü bir kez gördüğü o soluk benizli çocuğun, bir daha hiç yürüyemeyecek olması, pencere kıyılarına oturarak, anlamlı ve anlamsız tüm koşuşturmalara uzaktan bakmak zorunluluğunda kalmasına kendisinin neden olması da vardı. O yüzden kin duyuyordu Nahit'e. Bu kin, suçluluktan almış bugünkü hasta noktaya getirmişti Nilüfer'i. herkes o çocuğun Nilüfer'e kin duymaya hakkı olduğuna inanıyordu. Bu yüzden, görüldüğü yerde görülmezden gelen, her hâli dikkatle izlenen Nilüfer'di. Bir kamera gibi, hiçbir ayrıntıyı kaçırmayarak, bir konserde, yemekte, bir sergide sürekli izliyorlardı. Onlara dönüp, acı çekmiyormuş gibi kendini zorlayarak, yüreklice selam vermeye kalkıştığında gözleri ötelere dalıp gidiyordu." (CA, s. 72).

Değişken bir hayattan nasibini alan diğer bir kahraman da Nevzat'tır. Şaziment Hanım'ın oğlu olan Nevzat yoksul bir aileden gelmesine karşın bir yolunu bulup zengin olmayı başarabilmiştir. Bu durum annesi ve karısını fazla etkilemese de onun hayatında ciddi değişikliklere yol açmıştır:

"Beslemiştir bizim Nevzat karısını. Adamın anası benim eski bir dostumdu. Bu da uzun süre şoförlük yapmış. Belli ki kadını şoföre vermişler. Sonraları bizimki kim bilir hangi dümeni çeviriyor ki para içinde yüzmeye başlıyor. Karıysa hâlâ şoför karısı. Çocuk olsaydı, kadının bir şansı olurdu belki. Ama söylediklerine bakılırsa kadının evliliği için hiç umut yok. Artık Nevzat yeni bir karı mı alır yoksa elindeki kızlardan birini kendine mi alıkoyar... Neyse bu kendi bileceği şey" (CA, s. 60).

4.1.4.3 Cesur olmak

Cesaret, TDK sözlüğünde, “güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven, yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz pekliği, cüret ve atılganlık” (2011, s. 455) şeklinde tanımlanmıştır. Bir değer olarak cesaret ise insanın yaşamı boyunca karşısına çıkan güçlüklerle karşı mücadele azim ve kararlılığında olması gerektiğini ifade eder.

Bireysel değerlerden olan Cesaret, diğer birçok değer gibi bireylere küçük yaşlarda aktarılmaya çalışılmalıdır. Bu amaçla çocuklara, karşılaştığı problemleri çözebilme yetisini kazandırmaya ve onların kendi ayakları üstünde durabilmesini sağlamaya yönelik eğitim verilmelidir ki bu çocuklar ilerleyen yıllarda sahip oldukları cesaretle sorunların üstünden gelebilsinler. Aksi takdirde kendini gerçekleştiremeyen ve her zaman birilerine bağımlı bir şekilde hayatını devam ettirmeye çalışan bireylere dönüşürler.

Cesur Olma değeri romanda Nilüfer’in karakteri ve yaşadığı olaylar karşısındaki tavırları üzerinden aktarılmıştır. Kısıtlı imkânlarla rağmen karşılaştığı güçlükleri yenerek doktor olmayı başaran Nilüfer hayatının hemen her döneminde toplumdaki diğer kadınların aksine kararlarını kendi verebilen güçlü bir kişilik olarak öne çıkmaktadır. Onun, yaşamının son demlerinde bile bu özelliğini muhafaza etmeye çalışması çevresindeki kişiler tarafından takdir toplamaktadır:

“Suna’nın doğacağı gece, akşamüzeri sancı başladığında Nilüfer hiçbir yerde Vedat’ı bulamamış, sonunda taksi çağırıp valizini yüklenerek hastaneye tek başına gitmek zorunda kalmıştı. Annesi bile yoktu yanında. Doğumevinde arkadaşları,

‘Aferin Nilüfer... İşte doktor dediğin böyle olur, çantasını ve bebeğini alır gelir. Kimselere sıkıntı vermez. Hem canım, başkalarını rahatsız edecek kadar mühim mi bu iş?’ demişlerdi.

Saçma sapan sözlerdi bunlar ama bu sözler yüreklendirmişti Nilüfer’i.” (CA, s. 46).

4.1.5. Özyönelim değeri

Özyönelim değerinde temel hedef, bireyin sahip olduklarının farkında olması ve hedeflerini belirlerken bağımsız hareket edebilmesidir. Aynı zamanda özyönelim,

kontrol ve üstünlük (ustalık) için organizmayla ilgili ihtiyaçlardan, özerklik ve bağımsızlığın iç etkileşim gereksinimlerinden türetilmiştir (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6'dan Akt. Göldağ, 2015, s. 113).

Özyönelim değer tipini ölçen alt değerler şunlardır: Yaratıcı Olmak, Merak Duyabilmek, Özgürlük, Kendi Amaçlarını Seçebilmek, Bağımsız Olmak, Kendine Saygısı Olmak. Romanda bu değerlerle ilgili birçok bulguya rastlanmıştır. Güç değerini ölçen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.5.1. Merak duyabilmek

Merak sözcüğü TDK sözlüğüne göre, “bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek; bir şeyi edinme, yapma, bir şeyle uğraşma isteği; düşkünlük, heves; kaygı, tasa” (2011, s. 1654) anlamlarına gelmektedir. Bir değer olarak ele alınacak olursa kısaca anlama veya öğrenme isteği olarak tanımlanabilir.

Öğrenmenin ön şartlarından biri olan merak, bireylerin doğuştan sahip olduğu özelliklerdendir. Küçük yaşlarda dünyayı henüz algılamaya çalışan çocuklar gerek keşfederek gerek başta ebeveynleri olmak üzere yakınlarındaki kişilere sorular sorarak meraklarını gidermeye çalışır. Bu dönemde bilhassa ebeveynlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Çocuğun sordukları önemsenmeli, en az cevapları kadar değerli görülmeli ve asla geçiştirilmemelidir. Bu durum, çocuğun kendine güvenmesi, kendini tanıması, daha iyi ifade edebilmesi, sosyal yönden gelişmesi ve mutlu olması için büyük önem arz etmektedir.

Cadı Ağacı romanında merak duyabilmek değeri Ulucanlar Mahallesi'nde yaşayan kadınlar üzerinden aktarılmıştır. Mahallelerinde muayenehane açan Nilüfer, onların kafalarındaki kadın formatına uymadığı için hemen hepsinin dikkatini çekmiş ve onu büyük bir merak içerisinde gözlemlemeye başlamışlardır.

“Pencerenin önüne gidip kolunu dışarı çıkarsa, karşıdaki evin cumbalarına değilse bile pencere yanlarından sokağa doğru uzanmış demirlere takılı çamaşır iplerine dokunabilirdi. Biraz uzansa, yandaki evin bahçesinden sokağa uzanmış dutun yapraklarını yolardı. O daracık sokakta, üç metre ötesinde, sokağın ve mahallenin kadınları günlerce Nilüfer'i seyretilmişlerdi. Evin sahibi de misafirleri de saklamaya gizlemeye gerek duymaksızın doktor olduğu söylenen bu ufak tefek kızı, gerçek

olduğuna inanmak istemedikleri muayene masasını, kapının arkasında asılı yedek beyaz önlüklerini, masasındaki mikroskobu, ilaç dolabını, hangi işle uğraşırsa uğraşsın vazgeçemediği, bir takı gibi boynundan çıkarmadığı stetoskobunu gülünç bir film izliyormuş gibi, gülüşerek, eğilip birbirlerinin kulaklarına bir şeyler söyleyerek izlemişlerdi.” (CA, s. 49).

4.1.5.2. Özgür olmak

Herhangi bir şeyin etkisinde kalmadan bireyin kendi kararlarını verebilmesi ve dış faktörlerden bağımsız hareket edebilmesi şeklinde tanımlanabilecek olan özgürlük, Özyönelimi ölçen alt değerlerden birisidir.

Özgürlük, bireylerin her istediğini, istediği şekilde yapabileceği sınırsız bir alan olmamakla birlikte tamamen başkalarının kararlarıyla sınırlandırılacak bir yapı da değildir. Özyönelim ile alakalı diğereğerlerde olduğu gibi özgürlükte de asıl amaç bireyin kendisini gerçekleştirebilmesidir. Bu bireyler ise sadece kendilerine değil bütün insanlığa yararı olacak işlerle de meşgul olur. Medeniyetin günümüzde ulaştığı nokta düşünülürse bu seviyeye gelinmesindeki en büyük paylardan birinin özgürce karar verebilen kişilere ait olduğu söylenebilir.

Cadı Ağacı romanında özgürlük değeri çoğunlukla kadınlar üzerinden aktarılmıştır. Kadınların yaşadığı sıkıntıların birçoğunun temelinde onların özgürlüklerinin kısıtlanması olduğu anlaşılmaktadır. Kadın erkek arasındaki biyolojik farklılıklarla birlikte sosyolojik olarak da ciddi uçurumlar bulunması sorunsalının yanında toplumdaki asıl görevleri erkeklere iyi bir eş olmak, hizmet etmek, çocuk doğurmak ve namus kavramının da taşıyıcısı olmak kadınlara yüklenen ağır sorumluluklardan sadece birkaçıdır. Kendi iradesiyle evleneceği kişiyi bile seçemeyen kadınlara yüklenen bu sorumluluklar erkeklerden katbekat fazladır. Ancak buna rağmen yetki alanları neredeyse hiç yer kalmayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte kadınlara göre özgürlükleri sınırsız sayılabilecek erkeklerin de aslında tam anlamıyla özgür olmadıkları romanda değinilen diğereğer bir husustur:

“Kadın özgürlüğü yoktu da erkek özgürlüğü var mıydı? Böylesi özgürlüklerin gerekliliği bile tartışılabilirdi. Erkeklerin daha çok dışarı kaymalarında toplumun

onlara kadınlara göre belli ve artık bir oranda özgürlük vermiş olmasının etkisi vardı ama esas neden, evliliğin oluşturduğu inanılmaz yalnızlık duygusuydu.” (CA, s. 77).

Romanın kadın kahramanlardan Nilüfer, özgürlüğüne düşkünlüğü ile dikkat çekmektedir. Yaşadığı acı olayların sonrasında sürdürmeye çalıştığı yaşamını hiçbir kalıba koymayan ve içinde bulunduğu toplumdaki kadınların aksine her istediğini yapma hakkı olduğuna inanan Nilüfer, bu yüzden olumsuz eleştiriler alsa da kimsenin hayatına müdahale etmesine izin vermeyip özgürlüğün tadını çıkarmaya çalışmaktadır:

“Vedat giderken Nilüfer onu kliniğin kapısına kadar geçirmişti. Arkasından bakarken derin soluklar alıyordu. Soluk almak güzeldi, özgür soluklar çok daha güzeldi. Bir yılda en yakını olan üç insanı çıkarmıştı yaşamından ve birinden acı, birinden sevinç duymuş, öbürünü unutmayı yeğlemişti. Son beş yılı hiç yaşamamış olsaydı nerede olur idiye şimdi de, o kapının önündeydi işte.” (CA, s. 90).

Romandaki özgürlüğüne düşkün kahramanlardan birisi de Vedat’tır. Nilüfer’in hamile olduğunu öğrendiği zaman özgürlüğünün elinden alınacağını savunan Vedat, çocuğun aldırılması için eşine baskı yapmıştır. Çünkü henüz sorumluluk alabilecek durumda olmadığına ve doğacak çocuğun onları her anlamda kısıtlayacağına inanmaktadır. Sonraları bu durum değişse de başlangıçta takınılan tavır özgürlüğü muhafaza etmeye çalışılması bakımından tarafımızca kayda değer görülmektedir:

“Kocası, çocuğu ve annesiyle yaşadığı evde duyduğu yalnızlığa kimseyi inandıramazdı Nilüfer. Çocuğun doğumundan sonra Vedat, kızına olağanüstü düşkün bir baba oluvermişti. Tanıştığı, evlendiği günlerde Vedat çocuklardan hiç hoşlanmadığını söylerdi. Nilüfer gebe olduğunu haber verdiği zaman kızmış, küplere binmişti:

‘Yaşamak istiyorum ben Nilüfer... Anlıyor musun, yaşamak istiyorum. Boyunduruğa koşulmak istemiyorum. Karımı istiyorum yanımda, çocuk arabasını, bezleri, mamaları, çiş kokusunu, dağınıklığı değil... ’” (CA, s. 44).

4.1.5.3. Kendi amaçlarını seçebilmek

Bireyin kendi hedeflerini belirleyebilecek durumda olması o bireyin sahip olabileceği önemli yetkinlik alanlarından birisidir. Özellikle kişiler gelecekle ilgili hedef belirlerken, ziyadesiyle zorluk yaşasalar da, bu dönemde doğru kararları alabilirse ilerleyen yıllarda kendini gerçekleştirme adına ciddi adımlar atmış olacaktır. Bir değer

olarak ele alındığında ise kişilerin kendi hedeflerini seçebiliyor olması, onların toplum içerisindeki konumlarının belirlenmesi bakımından kıymetlidir. Bağımsız düşünebilen ve kararlarını özgürce alabilen fertler, toplum nazarında nispeten daha saygın bir konuma sahiptir.

Özyönelimi ölçen alt değerlerden olan kendi amaçlarını seçebilme *Cadı Ağacı*'nda sıklıkla kullanılmıştır. Bilhassa romanın başkahramanı Nilüfer küçük yaşlardan itibaren aldığı kararlarda kimsenin etkisinde kalmayıp bunlarla ilgili amaçlarını kendi başına belirlemeyi başarabilmiştir. Fakülteyi bitirdikten sonra birçok arkadaşının aksine asistanlığı seçmeyip özel bir muayenehane açarak doktorluk mesleğine adım atan Nilüfer, mesleğini icra edeceği yeri de kendi seçmiştir:

“Ulucanlar'daki, muayenehaneye dönüştüreceği yeri kendisi buldu. O sokakta yıllarca kalabilir, sıkıntı duymazdı. Zaten, Samsun'da böylesi bir sokağın çocuğu olarak doğmuş, büyümüştü. Evleri büyüktü ama yıkılmak üzereydi. İki katlı, bir yüzü caddeye, yan yüzü sokağa bakan, belki bir zamanlar güzel sayılmış bir yapıydı. Çökmek üzere olan üst katı hiç kullanmazlar, ön kısımdan gelen kirayla da geçinmeye çalışırlardı.” (CA, s. 48).

Yaşadığı sıkıntılı günlerin ardından hayatı alt üst olan Nilüfer, çaresizliğine rağmen gururundan asla taviz vermemiş, yanlış bile olsa kendi doğrularını savunmaktan geri durmamıştır:

“Bütün o zor, kendini bir çekime tutulmuşçasına amacına adanmış günlerden sonra, partiden uzaklaştığı noktaya gelmişti ama bu kendi kişisel sorunuydu. Aklını kullanmıştı ve çekilmişti sessizce. Onlara, kendisini atma şansını vermeden, çekilip gitmeyi, o dönemi yaşanmamış saymayı, unutmaya çalışmayı bilmişti.” (CA, s. 17).

Yaşamı boyunca hep güçlü bir kadın olarak kendi amaçlarını seçebilen Nilüfer'in zaman zaman başkalarına ihtiyaç duyduğu anlar da olmamış değildir. Ne var ki bu anların hemen hiçbirisinde çevresindeki insanlardan beklediği desteği bulamayan Nilüfer'in çaresizliği dikkat çekmektedir:

“Kuşlar ne zaman, nerde olmaları gerektiğini çok iyi biliyorlardı. Onların duraksamaları, tedirginlikleri yoktu. Hangi grupta nereye gideceklerini, oraya gidene kadar nerede konaklayacaklarını biliyorlardı. Hızlanmak, öne geçmek, yarı yoldan

dönmek, gitmekle gitmemek arasında bocalamak, düzenden kopmak yahut onu bozmak, yoktu.” (CA, s. 7).

Kendi amaçlarını seçebilme değeri, Nilüfer’in kardeşi kullanılarak da aktarılmaya çalışılmıştır. Çocukluğundan itibaren hemen her alanda ablasının gölgesinde kalan İsmet, bu durumdan ablasını da sorumlu tutmaya çalışmaktadır. Nilüfer’in tamamen iyi niyetle yaptıkları, kardeşi tarafından onu ezen lütuflar olarak görülmektedir. Ablasının onunla dertleşmeye gittiği gün gelecekle ilgili planlarından bahseden İsmet kendisinin de aslında isterse bir şeyleri başarabileceğini ispatlamaya çalışmaktadır:

“‘Bütün kitaplarımı aldım abla. Elden düşme, çok ucuz... Lise bitirmelere giriyorum.’ Çevresine bakmıştı bir an: ‘Akşamları ne yapacağımı bilmiyordu. Şimdi ders çalışacağım artık. Düşündüm taşındım, buradan kurtulmanın başka yolu yok. Hâlbuki buradan kurtulmayı nasıl istiyorum. Bilsen nasıl istiyorum abla.’

Her zaman gelip benimle, hatta daha önceleri bizimle oturabilirdin İsmet. Buradan kurtulman kolay. Sen kardeşim değil misin? Ben de yalnızım. Yapayalnızım...”

‘Anlatamadım galiba. Birinin yanında sığıntı olmak kurtulmak değil ki. Ben kendime göre bir düzen kurmak istiyorum. Yoksa senin evinmiş, yahut burasıymış. Bu değil derdim.’” (CA, s. 101-102).

4.1.5.4. Kendine saygısı olmak

Kısaca bireyin kendisinden hoşnut olması, kendine öncelik vermesi, güvenmesi ve saygı duyması olarak tanımlanabilecek özsaygı; bireyin başarı, huzur ve mutluluğunda mühim bir yere sahiptir. Kendine saygısı olan kişiler bu durumun verdiği özgüvenle gerek atacağı adımlarda gerek karşılaştığı problemlerin çözümünde özsaygısı düşük olanlara nazaran daha başarılı olmaktadır. O hâlde bireyler sağlıklı bir gelecek inşa edebilmek için özsaygısını yüksek tutmalıdır. Bunun için de her şeyden önce kendinde var olan yeteneklerin farkına varıp bunları nasıl geliştirebileceğinin yollarını bulmaya çalışarak neleri yapıp/yapamayacağını en başından belirlemelidir.

Özsaygı değeriyle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer husus da kişilerin kendilerini değerli görürken aynı değeri toplumun diğer fertlerine de vermeleri

gerekliliğidir. Özsaygı ancak bu şekilde bir değer olarak ele alınabilir. Aksi durumda hem bireye hem de topluma zarar verecek bir sürecin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Kendine saygısı olma, *Cadı Ağacı*'ndaki birçok kahraman aracılığıyla aktarılmaya çalışılan değerlerden biridir. Romandaki birçok karakter hayatta yakaladığı başarı ve mutluluğu özsaygılarına borçludur. Kendilerindeki cevherin farkında olan bu kişiler yaptığı başarılı işlerle romanın muhtelif yerlerinde yazar tarafından öne çıkarılmıştır. Bunlardan biri olan Nilüfer de yine romanın özsaygısı yüksek kahramanlarındandır. Her ne kadar hayatının büyük bir kısmında problemlerle uğraşmak zorunda kalsa da bu güçlükler karşısında hep kendine duyduğu saygının verdiği güçle ayakta kalabilmiştir:

“Yorgundu. Tahsin gözünde tek kurtuluştı. Ama yanlış hareket etmişti. Önceden her şeyi konuşmalıydılar Tahsin’le. Bunu yapmamıştı, çünkü doğal akış içinde oluşsun istemişti ilişkileri. Yanıldığını çok kötü biçimde anlamıştı. Keşke, yaşadıklarını anlatmış olsaydı, ona nasıl bir çıkmaz noktaya geldiğini, bu noktanın bir duvar değil, en azından bir uçurumun başı olduğunu, orada, öne arkaya sallanarak, hiçliğe düşmekle ayakta kalmak ve yere sağlam basmak arasında gidip geldiğini, yardım gelmezse her an başının döneceğini söyleseydi. Bunları anlatmasına engel olan neydi? Onuru mu? Onurunu çok kişinin karşısında, çok olayda yok saymıştı. Yine de... Onuruydu galiba. Düştüğçe, kırıldıkça pekişen bir gizli güç, toprağın altında baş vermeyi bekleyen bir yumru gibi özünü bırakmamış ve çürümemiş bir onurdu bu.” (CA, s. 161).

Romanda düşük özsaygıya sahip bireyler de yazar tarafından eleştirilmiştir. Bunların başında Nilüfer’in kardeşi gelmektedir. Ablasının yaptıkları ve yakaladığı başarının karşısında ezilen İsmet, bu durumu takıntı hâline getirmiştir. Yine Şaziment Hanım’ın kocası da eşinin karşısında ezilen, ezilmeye mahkûm, zavallı biridir. Romanın özsaygısı düşük bir diğer kahramanı da Nilüfer’in Tahsin’le çıktığı tatilin dönüşünde otobüste karşılaştığı yaşlı adamdır. Gençliğinde yaşadığı birçok zorluğa göğüs germesine rağmen çocukları büyüdükten ve karısına büyük bir miras kaldıktan sonra artık evde bir sığıntı durumuna düşen yaşlı adam bir türlü bu prangadan kurtulmayı başaramamıştır. Kurtulmak bir yana, her ne kadar şikâyetçi olsa da, bu duruma katlanmak onda alışkanlığa dönüşmüştür:

“Gidiyordu artık. Defalarca eğilip özür diliyordu. Karısının evinde sığıntı olarak yaşamaktan başka seçeneği olmadığı sonucuna varacak kadar eskimiş, yalnızlaşmış, onurunu yitirmişti. Bu adam aldatmış mıydı Nilüfer’i? Bunu söyleyebilir miydi? Peki, aldatmamış mıydı?” (CA, s. 175).

4.1.6. Evrenselcilik

Genel olarak, geçerliliğin ve doğruluğun ölçütü olarak tüm insanların onayını temele alan, tüm insanların onay dışında hiçbir otorite kabul etmeyen görüş (Cevizci, 1999, s. 323) şeklinde tanımlanan Evrenselcilik tüm insanlığın ve doğanın selametini dilemek olarak da açıklanabilir. Burada üzerinde durulması gereken husus bütün toplumların üzerinde uzlaştığı kuralların bulunması ve bunların dışında başka bir değişkenin dikkate alınmayacak olmasıdır. Tüm insanların üzerinde anlaştığı bu kurallar genellikle sözlü olmasına karşılık genel geçer bir yapıya sahiptir.

Esasen bir felsefe terimi olan Evrenselcilik, Schwartz Değer Ölçeği’nde bir değer tipi olarak kendine yer bulmuştur. Bu ölçekteki bazı değerler dünyada lokal olarak görülse de evrensel değerlerin tüm insanlığa hitap ettiği düşünüldüğünde bu değer tipinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Küreselleşmenin de etkisiyle evrensel boyutlara ulaşabilen değerler; toplumlar ve kültürler arası yakınlıkları arttırmış, kişilerin birbirine olan bakışlarını olumlu yönde değiştirmiştir. Bu değişim aynı zamanda doğaya da yansımıştır. Böylece birçok evrensel doğa savunucusu kurum ve kuruluş ortaya çıkmış ve dünyanın hemen her yerinde doğanın korunması adına çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Doğaya karşı oluşan bu farkındalık, teknoloji çağında olup bu yüzden ziyadesiyle yıpranan dünyamız için de bir umut hâline gelmiştir.

Evrenselciliğin motivasyonel hedefini Schwartz, “bütün insanlar ve doğanın refahı için, anlayış, takdir, hoşgörü ve korumak” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt: Göldağ, 2015, s. 114) şeklinde açıklamıştır. Evrenselcilik değer tipini ölçen alt değerler ise şunlardır: Açık Fikirli Olmak, Erdemli Olmak, Toplumsal Adalet, Eşitlik, Dünyada Barış İstemek, Güzelliklerle Dolu Bir Dünya, Doğayla Bütünlük İçinde Olmak, Çevreyi korumak ve İç Uyum (Huzur). Bu ölçütlere göre romanda Evrenselcilik ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.6.1. Açık fikirli olmak

Açık fikirli olma, kişilerin düşüncelerini herhangi bir kalıba sokmadan ve olduğu gibi muhataplarına aktarması olarak tanımlanabilir. Açık fikirli bireyler bu yönleriyle toplumun güvenini kazanma ve karşısındaki kişileri etkileme konusunda hünerrlidir. Bir değer olarak bakıldığında ise düşüncelerini özgür biçimde açıklayabilen bireylerin çoğunluğu oluşturduğu toplumlarda kişiler arası ilişkilerin daha sağlıklı temellere oturmuş olduğu görülecektir.

Adı geçen değer, romanda bazı kahramanlar aracılığıyla verilmiştir. Bunlardan Şaziment Hanım, kapalı bir toplum yapısında yetişmesine rağmen diğer kadınlardan farklı olarak özgürlüğüne düşkün bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle düşüncelerini de açık bir şekilde anlatabilmektedir. Hatta eşiyle yaşadıklarını bile çekinmeden ve tüm ayrıntılarıyla anlatmakta bir beis görmemektedir:

“Otun ardına takılmış öküz bu benimki. Bazı bazı kızdırayım, iki tane tokat patlatsın diye istediğim bile oluyor. Nasıl bir erkek bu doktor hanım? Sanki canını almaya gelmişim gibi pısıyor o zaman. Bir de üstüne üstlük erkekliğine de bir şey olmuyor mu? Zaten evvel eski matah bir şey değildi ya, şimdilerde artık hiç çekilmez oldu. Hadım mı olur insan durduğu yerde yahu? Dün gece, başka şeyden değil, sırf bu yüzden, açtım ağzımı yumdum gözümü. Ne dedim biliyor musun? Senin bu hallerini herkese anlatacağım, dedim. Ne yapacaksan yap, doktora git, hocaya okun, ilaç al, macun yapturt... Sesim de iyiden yükselmiş mi o arada? Sus karı sus... Allah belanı versin senin. Vururum seni, vallahi vururum seni, diyor ama sesi ağlamaklı. İnsanın acınası gelmiyor da kafasının ortasına yumruğu vurmak geliyor. Vururmuş... kolay mı o? Vuramaz, elini bile kaldıramaz. Ne eli be... kafasını bile kaldıramaz ya, ne olacak bu adamın halleri doktor hanım? Sen bu adama bir çare bulamaz mısın? Bir ilaç milaç veremez misin?” (CA, s. 53).

Şaziment Hanım'ın özgüveni ve düşüncelerini açıkça anlatabilmesine başka bir bölümde de şu şekilde değinilmiştir:

“Övünmek sayma amma doktor hanım, benim gibi akıllı bir karı dünyaya öyle çok gelmez. Ben istesem, yalnız bizimkini değil, şu sokaktaki bütün erkekleri parmağımda oynatırım. Erkekler aslında öyle az şey ister ki. Her biri kendini- tövbe yarabbim...- bir

çeşit Tanrı sanır ha... İşte buradan tutacaksın erkeği. Azıcık pohpoh... İsteddiğini yaptırmazsan..." (CA, s. 53).

Çinçin Mahallesi'ndeki kapalı toplum yapısına rağmen kadınların hassaten cinsel ilişkilerini hiç çekinmeden Nilüfer'e anlatabilmeleri romanda şu ifadelerle aktarılmaya çalışılmıştır:

"Şaziment Hanım haksızlığa uğramış ve hakkını alamamış olarak görüyordu kendini. Hakkından vazgeçmiyordu üstelik. Hiç utanmıyor, her ilişkisini apaçık anlatıyordu. Nilüfer, Çinçin kadınlarında o açıklığı görmüştü. Bu gerçeklik nereden başlıyor, nerede bitiyordu? Değil mi ki, insanın hayvansal yanındı, düşünmekle, bilmekle ilintisi olmayacağını sanıyorlardı belki." (CA, s. 55).

Romanın bir diğer kahramanı Tahsin de açık sözlülüğüyle dikkat çekmektedir. Nilüfer'e yönelik eleştirilerini çekinmeden söyleyebilen Tahsin bu yönüyle Nilüfer'in gerçeklerle yüzleşmekten ziyade yıkım sürecine girmesinde etken olmuştur:

"Tahsin, gözünü kırpmadan, hiç kuşku duymadan bağıırıyordu:

"Duygusuzsun sen. Duygusuz, bomboş bir yaratık. Sana neden kasap adını taktıklarını çok iyi anladım artık. Beni yıllarca aldatmışsın. Yalınkat, maddeci ve hasta bir kadınsın. Bir zamanlar var mıydı içinde bir şeyler, şimdi bundan da kuşkuluyum, bilemiyorum... Çok kurnaz olduğunu yıllardan beri görüyordum. Önceleri kurnaz değil, zeki olduğunu sanıyordum. Şimdi artık fark etmiyor. Bütün yakınların içinde en aptal ben olduğum için en uzun süre beni aldattın. Ah Nilüfer! Neler bekliyordum senden, neler bekliyordum? Kendimi Hocanın yerine koyduğum bile oldu" (CA, s. 29).

4.1.6.2. Doğayla bütünlük içinde olmak

Teknoloji çağının getirmiş olduğu tekdüze, stresli ve çoğunlukla yapay olan hayatın yorduğu insanlar bundan kurtulmanın yolunu doğayla bütünlüşmekte bulmuştur. Yaşadığı ortamdan uzaklaşıp doğayla iç içe olmaya ihtiyaç duyan insanın bu çabası fitratı gereğidir. Özellikle köyden kente göçün etkisiyle kalabalıklaşan büyük şehirlerde neredeyse nefes almanın bile zor olduğu bir ortam oluşmaya başlamıştır. Bu da insanları olumsuz yönde etkilemiş ve onların doğal yaşama dönme heveslerini arttırmıştır.

Evrensel bir değer olarak düşünüldüğünde ise doğayla bütünlük içinde olma ve doğal olana yönelme isteği toplumların ulaşmaya çalıştığı bir doğrultu hâline gelmiştir.

İnsanın temel ihtiyaçlarından olan; beslenmede organik ürünlerin tercih edilmesi, barınmada evlerin az katlı ve dış cephelerinin doğaya uygun olarak yapılması ve giyinmede yine doğal ürünlerin kullanılması bunun sonuçlarındandır.

Doğayla bütünleşme değeri romanın başkahramanı vasıtasıyla aktarılmıştır. Yaşadığı sıkıntılardan sonra kendine yeni bir hayat kurma düşüncesiyle doğayla iç içe olmayı da amaçlayarak göl manzaralı bir ev satın alan Nilüfer burada huzur aramaya çalışmaktadır. Ancak zaman sonra buradan da elini eteğini çeken Nilüfer'e bahçıvan tarafından söylenen şu sözler doğayla bütünleşmenin zahmetli ancak sonuçları itibarı ile eğlenceli bir uğraş olduğunu göstermektedir:

“Çiçeğe de ağaca da sevgi vereceksin hanımım. Tıpkı insana vermek zorunda olduğun gibi. Sen, durup bahçeni başkalarının bahçeleriyle karşılaştırıyorsun. Herkesin saatlerce uğraştığını niye görmüyorsun? Burası kıraç yer, çok bakım ister. Ama sen, bir gün su mu verdin, bir kuru yaprak mı kopardın bahçenden? Ağacı kurt basmış mı basmamış mı, farkına vardın mı? Vardın da içinden bir tel mi sızladı? Hiç bakmayacaksan, benim haftada bir gelmem yetmez bu bahçeye. Üç geleyim, her gün geleyim...” (CA, s. 24).

4.1.6.3. Çevreyi korumak

Çevre; en basit tanımıyla kişilerin içinde yaşadığı yer, civar ve muhit olarak tanımlanabilir. Birbirinden bağımsız düşünülemeyeceğine göre insan ve toplumun sağlık, mutluluk ve refahı için çevrenin korunması bir mecburiyettir. Yaşanılabilir bir çevreye sahip olmak için de toplumların bütün fertlerine düşen birtakım görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bunlar kısaca şu şekilde sıralanabilir: tüm fertlerde çeşitli etkinliklerle bir çevre bilinci oluşturulması, doğal kaynakların gereksiz ve aşırı tüketiminin engellenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, yeşil alanların korunup bunlara yenilerinin eklenmesi, doğayı tahrip etmeyen ve ona uygun bir kentleşmenin tercih edilmesi, geri dönüşüme gereken önemin verilmesi, biyolojik çeşitliliğin artırılması...

Romanda çevreye duyarsız ve çarpık bir yapılaşmanın kötü sonuçları şu cümlelerle aktarılmıştır:

“Önce Kocatepe Camiinin oraya çıktı. Çamur içindeydi her yan. Aşağıya vurdu, Olgunlar Sokağını geçti, Karanfil Sokağa saptı. Bu sokağın öğrencilik yıllarındaki görünümünü anımsamaya çalıştı. Ne güzel bir sokaktı o günlerde. Baharda, bu sokağın güzelliğini görmek için gelirdi. İki yanındaki salkımlar beyaz köpük gibi açarlardı. Apartmanların önlerinde bahçeler vardı. Şimdi sokak yenileniyordu sözde. Yenilenmek demek, daha çok kat, daha çok araba park yeri, daha bozuk kaldırımlar, daha doğrusu kaldırımsızlık demek. Kaç tane eski yapı kalmış? Koca teraslı sağlam yapılar...” (CA; s. 137).

4.1.6.4. İç uyum (Huzur)

Sözlükte “dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç” (TDK, 2011, s. 1117) olarak tanımlanan huzur sözcüğü insanın kendisi ve çevresiyle barışık olması şeklinde de izah edilebilir. Huzuru sağlayabilmiş bireylerin sorunlarla mücadelede nispeten başarılı oldukları görülmekle birlikte böyle bireylere sahip ulusların da gelişmişlik bakımından diğer uluslara göre daha ileri bir seviyeye ulaştığı bilinmektedir. Bu yönüyle huzur, birey ve toplumun selameti için gerekli değerlerden biri sayılabilmektedir.

Bahsedilen değer romanda Nilüfer üzerinden aktarılmıştır. Yorucu günlerden sonra huzurlu bir hayat arayışına giren Nilüfer bu amaçla birtakım yeni kararlar almaya başlamıştır. Bunun için de çareyi kalabalıklardan uzaklaşıp yalnızlığın sükûnetine sığınmakta bulmuştur:

“Yaz gelir gelmez, Çinçin’deki sarı boz yapışkan tozla kaplanan barakanın kapısını erkenden kilitliyor, yapının dış yüzündeki bir zamanlar beyaz olan badananın üstüne, biri pencere altına, diğeri kapının sol yanına, enine ve boyuna kırmızı yağlıboyayla yazılı “DOKTOR” ları görmek istemeyerek, biraz durup gecikirse, son anda bakması gerekecek bir hastayla karşılaşmaktan korkarak arabasına atlıyor, kırmızı, fazla büyük ve pek uyumlu olmayan harflerin uçlarından aşağıya doğru damlacıklar halinde akmış ve kurumuş boya lekelerini sildirmesi yahut boyayla kapattırması gerektiğini yalnız o sırada düşünüyor, göl kıyısındaki evine koşuyordu.” (CA, s. 23).

Yaşadığı kaybedişlerden sonra Nilüfer her şeyden uzaklaşma arzusuna kapılır. İsteği ona yaşadığı acıları unutturacak bir şeyler bulmak olan Nilüfer bu sayede huzuru yakalayabileceğine inanmaktadır:

“Belki de yalnızca yapmak istediği şeyleri önüne hiç engel çıkmaksızın yapmaktı istediği. Bir sarhoşluğa kaptırmak kendini, öyle bir sarhoşluk ki sürüp gitsin, kafasını ve midesini rahatsız etmesin, duygularını uyuştursun... Bütün bunlar özbenliğiyle ilgili şeylerdi. Onu yok sayabilse bir. Hiçbir destek araca gereksinme duymayacaktı o zaman. Nasıl, manastıra kapanan, gövdesini en ağır, tiksiniç görevlere adayan, küçüldükçe ve küçültüldükçe ruh yüceliğine varan rahibeler varsa, nasıl Yunus kırk yıl süreyle, odun taşımayı yükünmeksizin kabullenmişse, bu işi en iyi yapmakta mutluluğu bulmuşsa... O da ters yanından alarak aynı yere varabilirdi belki.” (CA, s. 72).

4.1.7. İyilikseverlik

Herhangi bir karşılık beklemeksizin ihtiyaç sahibi bireylere yönelik yapılan yardımları ifade eden iyilikseverlik, toplum açısından önemli değerlerden biridir. Bu değerlere sahip toplumlardaki kişiler kendilerini daha güvenli, huzurlu ve mutlu hisseder. Çoğunlukla karşılıklı çıkar üzerine kurulan ilişkilerin hâkim olduğu toplumlarda ise bu güven duygusu yerini yalnızlığa, korkuya ve bireyselliğe bırakır.

İyilikseverlik, Schwartz Değer Ölçeği’ndeki toplumsal yönü daha ağır basan değerlerdendir. Bu değerın motivasyonel hedefini ise Schwartz, “bir kişinin sıklıkla kişisel ilişkilerde olduğu kişilerin refah ve huzurunu geliştirmesi ve korumasıdır” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt. Göldağ, 2015, s. 114) şeklinde açıklamıştır. İyilikseverlik değer tipini ölçen alt değerler ise şunlardır: Yardımsever Olmak, Dürüst Olmak, Bağışlayıcı Olmak, Sadık Olmak, Sorumluluk Sahibi Olmak, Gerçek Arkadaşlık, Olgun Sevgi, Manevi Bir Hayat, Anlamlı Bir Hayat.

Bu ölçütlere göre romanda Evrenselcilik ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.7.1. Yardımsever olmak

Cadı Ağacı romanında yardımseverlik çoğunlukla Nilüfer’in hayatı ve yaptıklarından yola çıkılarak verilmeye çalışılmıştır. Kendisi de zor şartlar altında büyüyen Nilüfer hekim olup özel muayenehane açtıktan sonra yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan mahalleliye karşı başlangıçta farklı bir bakış açısına sahiptir:

“Çalıştığı süre içerisinde Nilüfer’e en ağır gelen şey, ayda yılda gelen hastalardan para almak oldu. Vedat hem evi geçindiriyordu hem de muayenehanenin hem kirasını ve giderlerini ödüyordu. Çoğu gün bir ilaç reprezentantının bile uğramaması yüzünden, yapayalnız bekliyordu. Üzüliyordu insanlara yardım edemediği için. Yine de seviyordu orayı.” (CA, s. 42).

Nilüfer romanın bir başka yerinde de mahalleliye karşı yine yardımsever bir tavırla karşımıza çıkmaktadır. Ona göre bilerek cahil bırakılmış bu insanlara gerekli değer verildiğinde onların belli seviyelere ulaşması mümkündür. Ancak bu düşüncesi de zamanla değişecektir:

“Herhalde yaşamının hiçbir döneminde, günlük alışkanlıkları ve yakınlıkları dışında kalan insanları o günlerindeki kadar acıyla, onlara bir şeyler veremediği için üzüntüyle düşündüğü olmamıştı Nilüfer’in. Onlara yakın olmayı, yardım etmeyi yürekten istemişti. Başaramamış olması kendi suçu muydu? Daha sonra, çok sonra, başka hesaplarla, başka koşullarda onlarla bağ kurmuş, onları önemsemediği için kendini kabul ettirmişti.” (CA, s. 49).

Yaptığı bütün iyiliklere rağmen bunların karşısında duydukları, Nilüfer’i âdeta bir yıkıma sürüklemiştir. Ona göre mesleğindeki asıl amaç para kazanmak değil çaresiz insanların derdine derman olabilmektedir. O böyle bir erdeme sahipken diğerlerinin bu yapılanların kıymetini bilmek bir yana alaycı bir şekilde takındığı tavırlar romanda şu cümlelerle eleştirilmiştir:

“O günlerde, her hastalıklarına koşan, haftada bir gün gecenin geç saatlerine kadar ücretsiz muayene yapan, çocuklarını seviyormuş gibi sağlıklarıyla, yedikleri ve giydikleriyle, gülüşleri ve ağlayışlarıyla ilgilenen “doktor hanım” onların gözünde, gerçekte, yorgunluktan ayaklarının üstünde duramadığı günlerde bile “Kasap Nilüfer”miş” (CA, s. 17).

Nilüfer elinden geldiğince herkese yardım ederken onun elinden kimsenin tutmaması da ayrıca dikkate değerdir. Yardımlaşmanın öneminden bahseden şu ifadeler bu değeri daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

“İnsanı yalnızca kendisi mi kurtarabilir? Şimdiye kadar hep başkalarından yardım beklemişti. Bile bile beklemişti. İşinin koşullandırması buna neden olabilirdi... Parayla da olsa, yardım ediyordu insanlara. Onlar niçin aynı şeyi kendisi için yapmasınlardı?

Şimdilerde, giderek batağa saplandığının farkındaydı. Hiç mi yardım etmek isteyen çıkmayacaktı ona?” (CA, s. 71).

4.1.7.2. Dürüst olmak

Dürüstlük, bireylerin her şartta ve durumda davranışlarındaki doğruluk yönünden tutarlılığı ifade eden kavramlardan biridir. Bir değer olarak ele alındığında, buna sahip olmayı başarabilen kişiler ise toplumda sevilen, kendine güvenilen ve sözünün eri olarak öne çıkmakta ve hemen herkes tarafından saygı ve kabul görmektedir. Aynı zamanda kişiler arası ilişkileri düzenleyen önemli normlardan biri olarak da dikkat çeken dürüstlük, küçük yaşlardan itibaren aileler tarafından çocuk eğitiminde kullanılması gereken değerlerdendir. Bu şekilde yetiştirilmiş bireyler okul dönemi ve sonrasında bilhassa iş hayatında tercih edilebilirlik açısından önceliklidir.

Romanda kaçak durumda olan Nahit'i evinde saklama teklifini hiç düşünmeksizin kabul eden Nilüfer, sözünü yerine getiremeyince zaten arasının iyi olmadığı çevresi tarafından iyice dışlanmıştı. Oysa en başından dürüst davranabilmiş olsa sadece birkaç kişinin sınırlı eleştirilerine maruz kalacakken bu olaydan sonra onu tanıyan tanımayan herkesin diline düşmüştü:

“Hüseyin'i çok kısa süre, yalnızca iki gün sonra o günkünden çok daha korkak bir Nilüfer olarak göreceğini aklına getiremezdi. Midesi hâlâ bulanıyordu. Acaba Hüseyin'in arkasından koşsa, “Bağışla, yapamayacağım. Konuşmak kolaymış, yapmak çok zor. Bir başkasını bul.” deseydi. Gitmiş miydi, yetişemez miydi ardından? Nasıl davranırdı Hüseyin? Hüseyin'e hiç borcu yoktu. İnsanın yapamayacağı şeyler hep vardı. Olurdu, kaçınılmaz şeydi bu.

...

En kolay ve dürüst yolu izlemesi ne kolaydı oysa. O yolun sonucuna da kolayca katlanabilirdi insan. Çünkü son değişirdi: çevresindeki güvensizlik şimdikininki yüzde biri kadar olmazdı. Önünde sonunda kimi duyar kimi duymaz, duyanların da kimi inanır, kimi inanmazdı.” (CA, s. 151-152).

4.1.7.3. Bağışlayıcı olmak

Günlük yaşamda kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde yaptığı hataları peşinen cezalandırmaması, görmezden gelmesi veya göz ardı etmesi olarak açıklanabilecek bağışlayıcılık, önemli erdemlerden biridir. Hata yapmanın insana özgü bir davranış olduğu düşünüldüğünde hiç kimsenin kusursuz olmadığı aşikârdır. İşte bağışlayıcılık değeri de tam olarak bu durumlarda ehemmiyet kazanır. Yapılan yanlış ne kadar büyük olursa olsun onu hoş görebilecek, anlayışla karşılayabilecek ve affedebilecek bir yapıya sahip olunmalıdır. Aksi hâlde, herkes eninde sonunda hata yapacağına göre, birbirine tahammülü olmayan bireyler arasında çatışmalar yaşanacak ve bu da toplumda ayrışmalara ve huzursuzluğa yol açacaktır. Hele bireyselliğin her geçen gün artıp kişilerin kendini toplumdan uzaklaştırmak için bahane aradığı günümüzde, bu değerın karşılık beklenmeden yaşatılmaya çalışılması gerekmektedir.

Romanın başkahramanı Nilüfer yaşadığı bütün olumsuzlukları bertaraf etmeye çalışırken yaptığı bir hata yüzünden çevresi tarafından affedilmeyerek kaderine terk edilmiştir. Bu erdemi gösteremeyen toplum, Nilüfer'in bütün dengelerini kaybederek ölümüne kadar gidecek süreçte etkili olmuştur:

“Nahit'in yaşayacağı anlaşıldıktan sonra, yani o geceden beş gün sonra, Hüseyin'le konuşabilseydi, daha doğrusu Hüseyin Nilüfer'in konuşmasına izin verseydi... Vermemişti. O ezik görünüm altındaki gizli güç ortaya çıkmıştı. İnatçılığı, ödünsüzlüğü, hiçbir ayrıntıyı öğrenme gereksinmesi duymayışı Nilüfer'i korkutmuştu. Bir kez göz göze gelmişlerdi yalnızca, ardından Nilüfer ölmüştü onun için.” (CA, s. 152).

4.1.7.4. Sadık olmak

TDK sözlüğüne göre “ içten bağlılık ve sağlam, güçlü dostluk” (2011, s. 2000) anlamlarına gelen sadakat, insan ilişkilerinin sağlam temeller üzerine oturtulmasında büyük bir role sahiptir. Zira bir bireyin ailesine, yakınlarına, arkadaşlarına veya işine sadık olması; onun mutluluğu, huzuru ve başarıyı yakalamasında etkin rol oynar.

Bir değer olarak değerlendirildiğinde ise kişilerin sahip olması gereken önemli niteliklerden biri konumundaki sadakat en küçük birim olan aileden başlayarak tüm toplumu etkilemek gibi bir fonksiyona sahiptir. Ailenin kutsal sayıldığı toplumlarda bu kurumun sağlıklı temellere oturtulabilmesi için temel önceliklerden birinin sadakat

olduğu bilinmektedir. Eşlerin birbirine olan bağlılığı sağlandığı takdirde bu durum evlilik kurumunu ayakta tutacak, bedensel ve ruhsal yönden sağlıklı çocukların yetiştirilmesine dolayısıyla da sosyal ve kültürel birikimlerin gelecek kuşaklara güvenli bir şekilde aktarılmasına katkı sağlayacaktır.

Sadakat, romanın muhtelif yerlerinde aktarılmaya çalışılan değerlerdendir. *Cadı Ağacı*'nın başkahramanı Nilüfer, hayatındaki tek aşkı olan Halil'e büyük bir sadakatsle bağlanmıştır. Halil öldükten sonra bile mezarlığını sürekli ziyaret etmek suretiyle ona olan bağlılığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu durum mezarlığın bekçisinin de dikkatini çekmiştir:

“Çok fazla hakkınız geçmiştir bana hanım kızım. Ona karşılık ben de beyefendinin ve usulünün mezarlarının bakımıyla meşgul olurum. Yine de sizin hayırlarınıza karşılık olacak gibi değil benim ihtimamım. Taaccüp ederim, bu güzel mezara sizden başka gelen yoktur. Hiç mi yakınınız yok sizin? Yani, siz kerimelerinden başka kimsesi yok mu idi? Zaten hep söylerler ya, kız evlat hayırlıdır diye. Doğru... Çok doğru...” (CA, s. 10).

Sadık olma değerini yansıtan kahramanlardan biri de Şaziment Hanım'dır. Nilüfer'in komşusu olarak onun her anında yanında olmaya çalışan Şaziment Hanım'ın yaptıkları, arkadaşlıkta sadakatin önemini anlatması bakımından kıymetlidir. Bu durum romanda şu şekilde işlenmiştir:

“Şaziment Hanım o uzun kahve sohbetleri süresince Nilüfer'e ve Suna'ya hırkalar örmüş, tığla örtüler işlemiş, Nilüfer'in küçük armağanlarından ağlayacak kadar mutlu olmuş, küçük oğlu Nevzat'ın köprücük kemiği kırıldığında bir taksiye atarak hemen hastaneye götürmesinden duyduğu borçluluğu her yerde, herkese anlatmış, Nilüfer'in getirdiği olmaz değer kazanmış, evinden getirip Nilüfer'in çalışma masasının karşısına yere attığı minder oturup tombul bacaklarını her zamanki gibi açarak örgü ipini boynundan aşırıp en zor saydığı örnekleri model alıp Nilüfer'e gerekli saydığı şeyleri, banyo lifi, mandal torbası, sandığa konulacak çamaşırlar için lavanta kabı, hatta oklava kılıfı örmüş, işlemiş, övünçle sunmuştu. Her akşam muayenehanenin kapısını Nilüfer'in ardında kalarak Şaziment Hanım çekmiş, kilidini sıkı sıkı kontrol etmişti.” (CA, s. 56).

Romanın sadakatiyle ön plana çıkmış karakterlerinden biri de Nilüfer'in arkadaşlarından Rıza'nın karısı Rumezra'dır. Kocasıyla evliliğinde yaşadığı sorunlardan dolayı sık sık kavga eden Rumezra bunlardan birinde Nilüfer'in evine

sığınarak artık özgür bir kadın olmak istediğini ifade eder. Başlangıçta kulağa hoş gelen bu durum Nilüfer'in yaşamındaki seviyesizlikle karşılaşınca endişeye dönüşür. Hele Nilüfer'in eğlenmek için iki erkek arkadaşını evine davet etmesinin ardından böyle çarpık bir durumu kabul edemeyeceğini anlayan Rumeysa kocasına sadık olması gerektiğini anlayarak yuvasına dönmeye karar verir:

“Neler söylüyorsun sen? Saçmalıyorsun, çok içmişsin Nilüfer... Hiç olur mu böyle şey? Yapabilir misin? Yok canım... Aklınca şaka ediyorsun. Hiç hoş değil ama. Sevmedim bunu, hoşlanmadım hiç... Ben... Benim çocuklarım var. Onlara görevlerim var. Eğlence meğlence istemiyorum. Yok... Bu sarhoş şakası. Bilirim, bilmez miyim, sizin şakalarınız yalnızca sizin hoşunuza gider.’ Konuştukça Nilüfer'in şaka etmemiş olduğuna inanmış olmalı, üstünden çıkarıp öylece attığı bluzuna ve eteğine uzanıyordu.

‘Çocuklarım... Çocuklarım var benim. Onların yüzüne nasıl bakarım.’” (CA, s. 185).

Sadakati temsil eden bir diğer kahraman da Nilüfer'in bahçıvanıdır. Nilüfer'in göl kenarındaki evinin bahçe işleriyle uğraşan Bahri Usta onun tüm ilgisizliğine rağmen işine olan sadakatiyle romanda yer almıştır:

“Benden iyisini bulamazsın doktor hanım. Bu bahçeyi ben yaptım. Unuttun mu ağaç fidanlarını ben seçtim, diktim. Çiçekleri elimle ekim, budadım. Çocuğum gibi burası. Ama yetişemiyorum. Sen de hiçbir şey yapmıyorsun. Parmağını kımıldatmıyorsun. Yine de...” (CA, s. 24-25).

4.1.7.5. Sorumluluk sahibi olmak

Sorumluluk sahibi olmak, insanın yükümlülüklerinin farkında olup bunları yerine getirmeye çalışması ve bunu yaparken de karşılaşılabileceği her türlü sonucu kendisinin üstlenmesi şeklinde tanımlanabilir. Kişilik gelişiminin önemli aşamalarından olan sorumluluk sahibi olmak, bireylere küçük yaşlarda kazandırılması gereken davranışlardandır. Bunun için aileler ilk yıllardan itibaren çocuklarına sorumluluklar vermeli ve onların kendi başına bir şeyler başarabilmesine imkân sağlamalıdır.

Çocuklara bu eğitim verilirken sorumluluğun diğer bir yönünün ise başkalarının hakkına ve kararlarına saygı göstermek olduğu ayrıca anlatılmalıdır. Sosyal bir varlık olan insan, sosyalleşme sürecinde içinde yaşadığı toplumun normlarını bilmeli ve davranışlarını bunlara göre şekillendirmelidir. Unutulmamalı ki herkesin birbirine karşı

yükümlülükleri bulunmakta ve bunlar yerine getirilmediği takdirde taraflar arasında problemler yaşanmaktadır.

Sorumluluk, *Cadı Ağacı*'nda birçok kahramanın taşıdığı bir değerdir. Bunlardan Nilüfer, hayatındaki yıkımın henüz başlamadığı yıllarda sorumluluklarının farkında olan biridir:

“Evini bile Çinçin Bağları’na taşımayı düşünmüştü. Yolsuz, susuz, çürük briket yığınlarından oluşan o yerde yaşayacak ve bir gün... Bir gün her şeyi değiştirme çabasında sonuna kadar direnmiş bir insan olarak geniş yığılara tanıtıldığında, yalnızca gülümseyecek ve ‘Neden böylesine abartılıyor çalışmalarım anlamıyorum, ben yalnızca bir insan olarak görevim, yaptım.’ diyecekti” (CA, s. 141).

Nilüfer, mesleğine karşı sorumluluklarının da farkında olan biridir. Nahit olayının üzerine söylediği yalanın bir parçası olmakla birlikte hekim sorumluluğunun neler olduğunu aktarması bakımından şu bölüm dikkate değer görülmektedir:

“Doktorum ben. Yeminim var. Kanaması dinmek bilmeyen bir hastamın başında kaldım. Çok tehlikeliydi durumu. O yüzden, çocuğun beklediğini bile unutmuşum. Hatırlasam da yanından ayırlamazdım zaten” (CA, s. 153).

Suna'nın dünyaya gelmesinden sonra babası Vedat kızına aşırı düşkün bir baba olup çıkmıştır. Başlangıçta bir bebeğin sorumluluğunu alamayacağını savunan Vedat çocuğunun doğumuyla birlikte üstüne düşen görevleri fazlasıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak bu durum Nilüfer'i rahatsız etmektedir. Ona sorumluluklarını hatırlatma görevi ise anneye düşmüştür:

“Vedat’ın çocuğa duyduğu hastalığa benzer tutkunluğu hafifletmeye, çabası yetmedi. Vedat, çocuğun bir de annesi olduğunu kabullenmiyor gibiydi. Suna’nın varlığı Nilüfer’i dışladığı gibi, Vedat’la annesi arasında sürekli bir çekişme, gizli bir düşmanlık ve kıskançlık nedeni oldu giderek. Kocasının sevgisi, saldırgan, hak tanımaz, söz geçmez türden açık bir bencillikti. Annesi damadına açıktan karşı çıkmıyor, ama bıkıp usanmadan kızını suçluyordu. Ona göre, Nilüfer’in çocuğa Vedat’tan daha çok ilgi göstermesi gerekirdi. O bir kez soruyorsa, Nilüfer on kez bakmalıydı. Birtakım yasaklar koymalıydı Vedat’a.” (CA, s. 47).

4.1.7.6. Gerçek arkadaşlık

İnsanlar, yaşamın çeşitli dönemlerinde sevincini, mutluluğunu, hüznünü veya yalnızlığını paylaşacağı kişilere ihtiyaç duyar. Bunlar bazen yol arkadaşlığı gibi kısa süreliğine bazen de iş arkadaşlığı gibi mecburiyet gereği oluşur. Bir de herhangi bir çıkarın olmadığı, her şeyin paylaşıldığı, ihtiyaç duyulduğunda en büyük desteğin görüldüğü kişiler vardır ki bunlar gerçek arkadaş olarak nitelendirilir. Dostluk da diyebileceğimiz gerçek arkadaşlıklar belli bir zaman ve yaşanmışlıklardan sonra kendiliğinden ortaya çıkıp uzun yıllar varlığını devam ettirmekle birlikte içerisinde; samimiyet, güven, sadakat, dürüstlük gibi değerleri barındırması yönüyle de kıymetli bir yere sahiptir.

Gerçek arkadaşlık değeri romanda Nilüfer'in arkadaşları aracılığıyla aktarılmıştır. Bunlardan Tahsin uzun zamandır tanıdığı ve ona en yakın arkadaşlarından:

“Tahsin, yıllardan beri tanıdığı, fakülteye başladığı gün FKB’de aynı sıraya oturduğu, ilk neşteri aynı gün, onunla birlikte aynı tiksintiyle eline alan, Halil Hoca’nın o yılın mezunları arasından kendisine asistan olarak seçmesi yüzünden kendisi seçilmiş kadar sevinç duyduğu, övündüğü, bir ara doktorluğu bırakıp tiyatro öğrenimi yapmaya kalkışan, bu hevesinden güçlülükle caydırabildiği, biraz deli, çokça coşkulu ama en çok da akıllı ve insan olan arkadaşı değil artık. Nilüfer bir kardeşi olmasına karşın, yıllarca erkek kardeş olarak hep Tahsin’i düşünmüştü. Nedenleri ve ilişkilerinin niteliği ne olursa olsun, birbirlerine daima yakın ve açıktılar. O kadar ki, sevdasının farkına vardığında ama bunu kendi kendine bile söylememeye çalıştığında, onu yüreklendiren yine Tahsin’di.” (CA, s. 11-12).

Tahsin ile Nilüfer fakülte zamanlarından beri birbirlerine o kadar yakın olmuşlardır ki neredeyse aralarında gizli saklı hiçbir şey kalmamıştır. Bu ilişki gerçek arkadaşlığa en güzel örneklerden biridir:

“Bunun için utanman gereksiz. Bana yalan söylemen için neden yok. “Yok, hayır, yanıyorsun, hocayla aramızda bir şey yok, yalnızca saygı duyduğum için...” filan demeye hazırlanıyorsun. Bak ne kadar içten konuşuyorum ben. Dostunum senin. Senin hakkın olan şeylerin farkındayım. Seninle konuşmak istememin nedeni, dikkatli olman. Hem Hocaya karşı, hem de başkalarına karşı. Başkaları, böylesi bir sevgiyi

anlayacaklar, anlamayacaklar, kullanacaklar ve inanmayacaklar, ne olursa olsun yıpratmaya çalışacaklar. Halil Hocaya karşı ise apaçık ol. Hani o benim sevgili arkadaşım Nilüfer var ya, hep o yüzünle görün.

...

“Sağ ol Tahsin,” demişti sesi taraz taraz. “Benim iyiliğimi istediğini biliyorum. Ama kendimi bile bilmiyorum. Her şey duman içinde, her şey karmakarışık. Eğer, bir sorunum olursa senden başka kimim var danışacak?” (CA, s. 12-13).

Nahit olayından sonra hemen herkesin üstüne gelip onu suçladığı zamanlarda da Nilüfer’in yanında sadece onun gerçek arkadaşı Tahsin olmuştur:

“‘Çok talihsiz bir olay bu gerçekten’ demişti. ‘Çok üzıldüm Nilüfer. Bence, aynı koşulları yaşamayanların, gerçekten kahramanlık yapmayanların, böyle zalimce suçlamalara kalkışmamaları gerek. Ben, yiğitliğe bile, salt yiğitlik olarak, olayların akışıyla değil, bilinçle yapıldığı zaman inanırım. Öyle olmasa, pek kolay şey olurdu yiğitlik. Asıl söyleyeceğim şey ise, ağlaşmayı bırakmanın zamanının gelip geçtiği. Alay ediyorlar, görmüyor musun? Büsbütün üzmemek için uğraşıp duruyorlar. Bunu anlayamayacak kadar aptallaştın mı yoksa?’” (CA, s. 160).

Nilüfer’in gerçek arkadaşlarından biri de Şaziment Hanım’dır. Eğitim ve kültür seviyesi yönünden aralarında ciddi farklılıklar olsa da komşulukları kısa zamanda arkadaşlığa dönüşen bu karakterlerin, başından geçen olayların benzerliğinden olsa gerek, birbirine olan yakınlıkları şu şekilde anlatılmıştır:

“Aslında Şaziment Hanımı anlatmak istiyordu. Hiç gereği olmadığını biliyordu. Şaziment Hanımı alaya almak içinden gelmiyordu. Sanki yaşantısının bir döneminde insanlar hep önemsenmiş, başka bir dönem açıldığında onlar kapalı bir yerde sıkışmış kalmışlardı. Şaziment Hanım da o mutlu günlerinden, büyük acıların ve değişimlerin öncesi acemiliklerinden kalma, giderek güzellenen bir anıydı yalnızca, şimdi artık yitmiş gibi. İlişkileri, büyük değer ve düşünce farklılıkları ve bulundukları toplumsal katmanlar yönünden dengesizdi ama yine de aralarında gerçek bir dostluğun bulunduğunu ikisi de sezmişlerdi. O yüzden o dönem kapandıktan sonra, Şaziment Hanım hakkında onun kocasıyla bile konuşmamıştı.” (CA, s. 61).

4.1.7.7. Olgun sevgi

Sevginin ulaşabileceği son nokta olarak adlandırılabilir olgun sevgi birtakım yaşanmışlıklardan sonra en saf hâliyle ortaya çıkan duygudur. Bu duygu; içinde bencilliği, gündelik hırsları, veya kıskançlığı değil paylaşmayı, karşılıksızlığı ve empati yapmayı barındırır. Ulaşması meşakkatli olup uzun zaman alsa da sonuçları itibarı ile sahip olabilen herkesi doyurup mutlu edebilecek bir zenginliğe sahiptir. Maddiyata dayalı ilişkilerin sıklıkla yaşandığı günümüzde bu duygu olgunluğuna ulaşabilmenin de önemli bir değer olduğu düşünülmektedir.

Romanda olgun sevgi değeri ekseriyetle Nilüfer ile Halil arasındaki ilişki üzerinden iletilmiştir. Fakülteden hocasına âşık olan Nilüfer evli bir erkekle ilişki yaşaması sebebiyle toplum tarafından eleştiri oklarının hedefi olsa da bir an bile Halil'den vazgeçmeyi düşünmemiştir. Zira Halil, bir sevgili olarak Nilüfer'in karşısına yaşadığı büyük acılardan sonra çıkmış ve daha önce kimseden görmediği yakınlığı ona göstermiştir:

“Yirmi yedi yaşındaydı. Yaşına göre, fazla diye nitelendirilecek acılardan sonra, doğruyu, yanlış ayırma yetisini yitirdiği bir dönemdeydi. Başını güveneceği birinin göğsüne dayamayı özliyordu. Sevdaya düşeceği aklına bile gelmemişti. Ama âşık olmuştu. Yaşamının salt bir ilkel eylem olarak her canlı için büyük değer taşıdığını unuttuğu bir zamanda, hazırlıksız ve isteksizken yoğun bir sevgiye düşmüştü. Düşmek... Kendi dışında oluşmuş bir anlamı vardı bu sözcüğün. Oysa böyle değildi. Dışarıdan gelmemişti, içinde doğmuş, serpilmiş, duyu organlarının boyutlarını büyütmüş, bir tür hastalık gibi, kol budak salarak içini kuşatmıştı. Dışa vurup çevresini de sardıysa bile, bu sonradan olmuştu.

O sevgide zaman yoktu. Başlangıcını da bitişini de tam ayırt edememişti çünkü. Nasıl belli etmişti kendini, ne kadar sürmüştü, yıllar öncesinde, Halil'in ölümüyle bitmiş miydi, yoksa şimdi bile, bir biçimde sürdüğü söylenebilir miydi?” (CA, s. 8/9).

Nilüfer ile Halil'in yaşadıkları aşk aynı zamanda ikisine de bazı değerleri katarak onları zenginleştirmiştir:

“Daha sonra, kimsenin, gözlerinde oluşan derinliği fark etmemiş olmasının nedeni, duygusuzlaşmış olmasından mıydı, yoksa Halil, sevgisi yüzünden mi gerçekte var olmayan bir zenginliğin Nilüfer'de bulunduğunu sanmıştı. Halil yanılmış bile olsa,

ölürken yanıldığını bilmiyordu. O günlerde Nilüfer de kendini zengin buluyordu. Mutluydu, mutluluğu hüznü değil, coşkuluydu. Halil'e hep dokunmak, hiç çözülmemek isteğiyle doluydu. Şimdi, aradan yıllar geçtikten sonra güzel şeylerle ilgilenmişse, içindeki boşluğu bu yolla dolduracağını düşünmüş olmasındandı. Halil'le beraberken dünyanın güzelliğini fark etmişti. O gittikten sonra, onun ardında bıraktığı şeylerin güzelliğini daha çok ve daha bilinçle anlamıştı. Ne kadar sürmüştü o dönem? Ne zaman artık mekanikleşmişti beğenisi ve duyguları? Ne zamandan beri sığlaşıp duruyordu?" (CA, s. 29).

4.1.7.8. Anlamli bir hayat

Kişiler, doğumdan başlayıp ölüme kadar geçen sürede hep bir hedefe ulaşabilmek için çaba gösterir. Bu çabalar çoğunlukla temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olsa da çoğu kişinin, hayatını daha anlamli bir hâle getirmek için mücadele ettiği de yadsınamaz bir gerçektir.

Gündelik yaşamın sıkıcılığı ve sıradanlığı zaman sonra kişileri bunaltmaya başlar. Çalışma hayatının stresi, çeşitli sağlık problemleri veya ekonomik kaygılar kişilerin hayattan beklentilerini azaltmasına yol açar. İşte bu durumlarda hayatın anlamli hâle getirilmesi önemli motivasyon kaynaklarından biri sayılır. Kişinin kendine kısa vadeli hedefler koyması, hayata farklı pencerelerden bakması, onu rahatsız eden şeylerden uzaklaşmaya çalışması, sevdikleriyle daha fazla vakit geçirmesi ve sosyal sorumluluk benzeri projelere katılması hayatının anlamli hâle gelmesine katkı sağlayacaktır.

Anlamli bir hayat, romandaki çoğu kahramanın sahip olmaya çalıştığı bir değerdir. Nilüfer de hayatının bir döneminde onu anlamli hale getirmek için yaptıklarıyla bu değerın aktarılmasına katkı sağlamıştır. Özellikle muayenehane açtığı dönemlerde mesleğinin gereklerini layıkıyla yerine getirmeye çalışması onun bu çabalarının bir göstergesidir:

"Ben kendimi bir gün kanıtlayacağım onlara. Beni önemseyecekler elbette. Onlarınkine benzer bir yoksulluktan çıktığımı, onlara yardım etmek için ayaklarına gittiğimi öğrenip, inanacaklar. Hiçbir uzmanlık dalı çekmiyor beni doğrusunu istersen. Ben kesik saracağım, tansiyon düşüreceğim, iğne yapacağım, çocuk hastalıklarına bakıp onların ve ana babalarının korkularını gidereceğim. Bu kadar, evet, hepsi bu kadar, onların

yanında olacağım. Öyle burnu büyük, çift telefonlu, sekreterli, hastabakıcılı, moda dergilerinin, gâvurca magazinlerin yığıldığı muayenehanem olsun istemiyorum ki” (CA, s. 44).

Romanda yaptıklarında tek bir amaç gütmeyip bunların ötesinde doyuma ulaşmak isteyen kahramanlardan biri de Halil’in Nilüfer’e çiçek aldığı kişidir. Mezuniyeti farklı bir bölüm olmasına rağmen atanamayınca kendini mutlu hissedeceğini düşündüğü mesleğe adayan çiçekçi kız, hayatta her şeyin maddiyat için yapılmaması ve insanların hayatına anlam katacak işlerle de uğraşması gerektiğini düşünmektedir:

“Kızın ilk müşterisiydiler, çayını içmişlerdi. Onun ayakta kaldığını gören Halil kalkmak isteyince kız onu omuzlarından bastırarak oturtmuştu. Anlatmıştı: Bu kentte öğretmenlik yaptırtmazlardı ona. Bir büroya tıklamak istemiyordu. Güzel şeyler yapmak istiyorlardı kocasıyla, dolu dolu yaşamak, insanlara güzel şeyler vermek istiyorlardı. Hiç değişmeyen, sürekliliğiyle insanı bunaltan bir iş değil, yaratıcı, üretken olmalıydılar. Öylesi bir iş oluşturana kadar burada çalışacaklardı. Çiçek satmayı nişanlıyken nişanlısının her gün verdiği tek bir çiçeğin getirdiği sevinci başkalarına da yaşatmak için düşünmüştü.” (CA, s. 123).

Hayatına anlam katmaya çalışan bir diğer kahraman da Nilüfer’in Kaş’ta tatildayken pansiyonda tanıştığı Hüseyin’dir. Ziraat fakültesinde öğretim üyesi olan Hüseyin farklı karakter yapısıyla dikkat çekmekle birlikte hayata yüklemeye çalıştığı anlam bakımından da önemli mesajlar vermektedir:

“Beni bağışlayın Nilüfer Hanım. Ben çevreme bakmam, bakınca güzellik bulayım diye bakmam. Hiçbir pragmatist benim kadar yabancı kalmamıştır güzelliklere. İçimde estetik duygusu oluşmamış galiba. Bu, benim suçum değil. Yapı sorunu. Gülmesini bile bilmem ben, fark ettiniz mi? Çok sevinmekten korkarım. Üzülürsem, bir tür ferahlık duyarım. Yaşamak öyle ciddi bir iş ki. Çok düşünüyorum, başkaları gibi olayım diye gayret etmeye karar veriyorum. Yapamıyorum. Yemeğimi beş dakikada yerim, altıncı dakika ziyandır gözümde. İçki içmeye kalkışsam, sızuncaya yahut kusuncaya kadar içerim. Bunlardan biri kısa sürede olur... Şimdi dinleniyorum sözüm ona. Rahatlığımı bozan şey, böyle bomboş oturmakla günah işlediğim inancı. Çok para harcamak da aynı inancı veriyor. Sizi gözlemeye başladığımdan beri, ne çok günah işlediğinizi düşünüyorum...” (CA, s. 146-147).

4.1.8. Gelenekselcilik

Gelenek, TDK sözlüğünde “bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon” (2011, s. 920) şeklinde tanımlanmıştır. Felsefe Sözlüğü’nde ise “bir topluluğun, mevcut toplumsal ve değer sistemini çok büyük sarsıntılar yaşamadan koruyup devam ettirmek amacıyla, kendinden önceki kuşaklardan devraldığı, belli bir dönüşüme uğratarak sonraki nesillere aktardığı, başta inançlar, düşüncüler ve kurumlar olmak üzere her türlü sosyal pratik” (Cevizci, 1999, s. 373) anlamına gelen gelenek özetle geçmişten günümüze taşınan değerler bütünü olarak da ifade edilebilir.

Gelenekselcilik ise “Mannheim’in *ütopya* adını verdiği yeni bir dünya kurmak üzere tasarlanmış sert ideolojilere karşılık mevcut geleneksel düzeni, bir şekilde sürdürmeye yönelen ana yumuşak ideoloji olarak belirir” (Gencer, 2013, s. 260). Bu yaklaşımın içerisindeki temel belirleyici ve yönlendiriciler kültürel ve dini motiflerdir. Gelenekselcilikte kurallar belirlenmiş, sınırlandırılmış ve mutlak bir sonuca bağlanmış olup bunlar köken itibarı ile kutsal sayıldığından değiştirilmesi veya güncellenmesi pek mümkün olmayan bir yapıyı ihtiva eder.

Gelenekselcilik, Schwartz Değer Ölçeğindeki, kültürel ve dini yönü ağır bastığı için, yerel sayılabilecek değerlerdendir. Bu değer tipinin tanımlayıcı hedefi Schwartz tarafından, “bireyin kültür ve dininin sağladığı fikir ve gelenekleri kabul etme, uygulama, saygı göstermesi” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt. Göldağ, 2015, s. 114) şeklinde belirlenmiştir. Gelenekselciliği ölçen alt değerler ise şunlardır: Alçak Gönüllü Olmak, Dindar Olmak, Hayatın Bana Verdiklerini Kabullenmek, Geleneklere Saygılı Olmak, Ilımlı Olmak ve Dünyevi İşlerden Elayak Çekmek.

Romanda Gelenekselcilik ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.8.1. Alçak gönüllü olmak

Her türlü bencillik, gurur ve kibirden arınmış olmayı ve nefsin terbiye ederek kendini üstün görmemeyi temele alan alçak gönüllülük, birçok kültür veya dine olması gerektiği savunulan değerlerdendir. Burada üzerinde durulacak husus, bireyin kendini olduğundan az veya yetersiz görmesi değil bilakis kendi değerlerinin farkında olması ancak bunu başkalarına karşı bir üstünlük aracı şeklinde görmemesidir. Bir iç olgunluk da sayılabilecek bu duruma ulaşmak için ise bireylerin kişisel hırslarından uzaklaşması gerekir.

Mütevazılık, romanda pek sık kullanılmamış olsa da bazı bölümlerde varlığını hissettiren değerlerdendir. Bunu da yine Nilüfer karakteri aktarmaya çalışmıştır. Türlü zorluklar içinde geçen çocukluk yıllarından sonra saygın bir mesleğe kavuşan Nilüfer muayenehane açtığı ilk yıllarda mahalleliye hitap edebilmek için mütevazı bir yaşam tarzı benimsemiştir:

“Oralarda yaşayanların önceki ve şimdiki yaşamlarının geçtiği yerlerden farksız görünümde, kirli, tozlu, basık, karanlık bir muayenehanenin çok daha iyi iş yapacağı sonucuna varmıştı.” (CA, s. 18).

4.1.8.2. Dindar olmak

Din; Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum (TDK, 2011, s. 668) olarak tanımlanırken dindarlık ise mensubu olduğu dine ve onun kurallarına bağlılığı ifade eder. Din olgusu insanlık tarihindeki en eski konulardan biri olmasına rağmen dinî olguların incelenmesi modern sayılabilecek bir konudur (Hökelekli, 2010, s. 15'ten Akt: Sönmez, 2016, s. 559). Din ve dindarlık konusunda araştırma yapan sosyologlar bu alanda tek tip tanımlama veya sınıflandırma yapılamaması sebebiyle birtakım zorluklarla karşılaşmış olsalar da bunları ortaya çıkarabilmek ve ölçebilmek için yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır.

Dindarlık konusundaki başat araştırmalardan biri Allport ve Ross tarafından 1967 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada geliştirilen dindarlık ölçeği de bu alanda en fazla kullanılan ölçeklerden biridir. Ölçek orijinalde İç-güdümlü ve Dış-güdümlü dindarlık olarak iki yapıyı ölçmek için tasarlanmıştır. İç-güdümlü dindarların dindarlıklarının samimi ve içten olduğu ve hiçbir çıkara dayanmadan yaşandığı varsayılmıştır. Yani

dindarlık kendi içinde değerli görüldüğü için tercih edilmektedir. Buna karşılık Dış-güdümlü dindarlık, insanların sosyal ilişkilerinde yalnız kalmamak gibi dini kişisel bir amaca yönelik olarak kullandıkları dindarlık biçimini ölçmek için hazırlanmış bir ölçektir. Burada din kendi başına değerli görüldüğü için değil kişinin çıkar sağlama emellerine hizmet etmesi için kullanılmaktadır (Ok, 2011, s. 539). O hâlde dindarlığı değerlendirirken tek tip bir yapıdan değil kişiye göre değişen bir dindarlık anlayışından bahsetmek gerekir. Bu da diğer birçok değer gibi kişilerin vicdaniyla alakalı ve gösteriştense uzak olduğu zaman kıymet kazanabileceği anlamına gelmektedir.

Dindarlık *Cadı Ağacı*'nda Ulucanlar'daki mahallelilerin yaşantıları üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Çoğunlukla yoksul ve eğitimsiz insanlardan oluşan mahalledeki insanlar dinlerine, onun kurallarına ve hassaten “namaz” a içten bağlıdırlar:

“İşte o evin az ötesinde, buradakine benzer bir kahve vardı. Oradaki adamlar da onayladıkları şeyi kısa bir gülüş yahut baş sallayışı, kızgınlıklarını ise bir homurtuyla belli ederlerdi. Ne kadar az konuşturlardı öyle. Akşam ezanıyla birlikte evlerine kapanır, hiçbir Cuma namazını kaçırmazlardı. Tertemiz, kâğıt gibi ağarmış, yağını kaybetmiş ayaklarına kaba, kalın çoraplarını kaç kez giyer çıkarır, ayaklarını kaç kez yıkarlardı.” (CA, s. 48).

Romanın başka bir bölümünde ise bu insanların dindarlık anlayışları eleştirilmektedir. Kendi sorumluluklarının hiç olmadığı yanlış bir kader algısına sahip bu kişilerin dindarlığı yukarıda açıklaması yapılan Dış-güdümlü dindarlığa örnek gösterilebilir:

“Bu insanlar, sıkı sıkı tembihlediği sağlık önlemlerinde, küçücük, yapılması çok kolay şeylerde bile inanılmaz bir aldırılmazlık içindeydiler. Tanrı, içlerinde olması gereken değil, çevrelerini saran her şeyin düzenleyicisi olduğundan, her davranışlarını yalnızca onun cezalandırmasına yahut ödüllendirmesine bırakıyor, ilaçlarını almıyor, nedeni sorulduğunda yalnızca omuz silkiyor yahut da Nilüfer'in gözlerinin içine baka baka yalan söylüyorlardı.” (CA, s. 142).

4.1.8.3. Hayatın bana verdiklerini kabullenmek

Gelenekselciliği ölçen alt değerlerden biri olan hayatın verdiklerini kabul etme, aslında kaderci bir yaklaşımın tezahürü sayılır. İnsanlar kendileri için her şeyin en

iyisini arzulamakla birlikte zaman zaman ellerinde olmayan durumlarla karşılaştığında buna itiraz etseler de sonuç değişmeyince buna çaresizce boyun eğerler. İlk bakışta kolaycılık gibi görünen kabullenme hâli esasen gelenekselci yaklaşımın bir sonucu olup kişilerin mücadele azmini olumsuz etkileyebilecek bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı ortaya çıkan, hiçbir olayda sorumluluk kabul etmeyip her şeyin bir kader üzerine gerçekleştiğine inanma hâli ise birey ve toplum için felakete yol açar.

İnsanın elinde olmayan durumları kabullenmek zorunda kalmasına romanda birçok örnek verilmiştir. Bunlardan biri de yaşadığı olumsuzlukların sonucunda intihar etmesine rağmen çocukluk ve gençlik yıllarındaki acı direncinin yüksekliğiyle dikkat çeken Nilüfer’dir. Elim bir olaydan sonra kızını kaybeden Nilüfer derin bir keder yaşasa da bunu atlatmayı başarabilmiştir:

“Yataktan kalktıktan sonra evi dolduranlar kendisini konuşturmaya çalışmışlardı. Suna o zaman tüm yokluğuyla çıkagelmişti. Suna yoktu artık. Pencereden düşmeyecekti hiçbir zaman. Nilüfer başının üstünde, dokuz on metre yüksekliklerde durup gezinen bir dünyayı görmeyecekti. Kendisini oyalamaya çalışanlar acı çekmediğini anlamamışlardı. Oysa o bir şeyi görmüştü: Hiç kimse, acının en büyüğünü yaşarken bile bunu sürekli duymuyordu.” (CA, s. 86).

Romanda, kendine düşen hayatın kabullenilmesi değeri Nilüfer’in Ulucanlar Mahallesi’ndeki esnaf komşularından olan fotoğrafçı tarafından şu çarpıcı sözlerle aktarılmıştır:

“‘Ah benim saf kızım.’ demişti. ‘Bütün bunlar, bu tabanı toprak dükkân, bu pis pencereler, dahası, benim şu pis kılığım bile, müşteriye artıran şeyler. Benim fiyatlarımı Kızılay’ın en lüks stüdyosuyla karşılaştı, daha ucuz olmadığını görürsün. Aynı fiyata yaparım ben işi. Ankara’nın köylüsü gelir buraya gelir. Ona göre Ankara hâlâ babasından, dedesinden duyduğu eski Ankara’dır. Yenişehir onun yeri değildir. O buralara gelir. Benim dükkânımı görünce, böyle bir yerde hele yaşlı başlı bir adamın kendisine kazık atmayacağına inanır. Buraya, kovulmayacağından emin, rahat rahat girer. Beş on kuruş tenzilât yapmamı isterse hatırını kırmayacağımı, ‘peki, şimdi öyle olsun da ayağın alıssın.’ diyeceğimi bilir. Hiç boş kalmaz bu dükkân. Çünkü, köylü gelir, gecekondu oturan gelir. Çocukturlar onlar be kızım. Üstelik öyle ince eleyip sık dokumazlar. Ne verirsen ellerine, sevinir giderler. Benim büyük oğlum, buralara burun kıvrırdı, gitti, Kızılay’ın göbeğinde bir stüdyo açtı. Benim yarım kadar bile kazanamaz.

Hâlbuki benim dükkânımın adı bile yok. FOTO ... Bu kadarı bana yetiyor. Yetiyor metiyor da değil, Tanrı'ya bin kez şükür, rahat doyuruyor, artıyor. Şimdi ben buraya para harcasam, eski müşteriler bile, ayağımızı silip mi girsek yoksa pabuçları mı çıkarsak, belki de en iyisi başka bir uygununu arasak, diye tedirgin olurlar. Tedirgin müşteri dersen, bir gelse, bir daha gelmez, komşusunu hiç yollamaz.''' (CA, s.20).

Hayatın bana verdiklerini kabullenme değerinin açıklama bölümünde bahsedilen iradenin tamamen devre dışı bırakıldığı kader anlayışı Ulucanlar'da kendini göstermektedir:

“Onlar, Tanrı'nın bir kapıyı örtse diğerini açacağına, deldiği boğazı aç koymayacağına inanan, bu inançla ellerine geçenle yetinen, çocuklarına da kendilerine verilen terbiye gibi terbiye vermeye çalışan ama en önce çocukları yüzünden yenilecek olanlardı.” (CA, s. 41).

4.1.9. Uyma

Psikoloji terimlerinden olan konformizm veya uyum, “kişinin fikirlerini, yargılarını ya da eylemlerini başkalarının fikirleri, yargıları ya da eylemleriyle veya bir sosyal grubun ya da durumun normatif standartlarıyla eşleştirmesi” (<http://www.psikolojisozlugu.com>) şeklinde tanımlanmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan, yaşadığı topluma ve onun kurallarına uyma çabası gösterdiği takdirde o toplum tarafından kabul görüp kendisine değer verilmektedir. Bu süreçte bazen bireyler istemeyerek de olsa çoğunluğun görüşüne göre kendilerini konumlandırmaktadır. Uyumlu olma çabası her ne kadar çatışmaları engelleyip fertlerin kendini güvende hissetmesini sağlasa da bütün önceliklerini ve doğrularını bir kenara bırakıp körü körüne topluma uyma gayreti kimi zaman olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. O hâlde uygu sürecinde, bireysel yaratıcılığı ve özgür düşüncüyü kısıtlamayacak ancak toplumun da önceliklerini dikkate alarak asgari müştereklerde buluşulacak bir sürecin oluşması sağlanmalıdır.

Bu değer tipinin tanımlayıcı hedefini Schwartz, “diğerlerini üzecek, zarar verecek ve beklentilerini veya normlarını ihlal edecek eylem, eğilim ve dürtülerini kısıtlamak” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6'dan Akt. Göldağ, 2015,

s. 114) olarak açıklamıştır. Uymayı ölçen alt değerler ise şu şekildedir: Kibar Olmak, İtaatkâr Olmak, Anne/Babaya ve Yaşlılara Değer Vermek ve Kendini Denetleyebilmek.

Buna göre romanda Uyma ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.9.1. İtaatkâr olmak

Kendisine verilen emir veya görevleri itiraz etmeden kabullenme hâlidir itaatkârlık. Bu durum bir acizlik, güçsüzlük veya bağımlılık belirtisi gibi görünse de uyum sürecinde olması gereken kaidelerden biridir aslında. Bir değer olarak itaatkârlık ise bireylerin aile, eğitim, çalışma veya sosyal hayatlarında huzurlu bir ortama sahip olabilmeleri için herkesin riayet etmesi gereken kuralların olduğunu bilmesidir. İşte bu kurallara uyma zorunluluğu da bir nevi itaatkârlık olarak kabul edilebilir.

İtaatkâr olma, *Cadı Ağacı*'ndaki birçok kahramanın sahip olup hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin gösterildiği değerlerdendir. Şaziment Hanım Nilüfer'le yakınlaşmasından sonra onun en yakın dostlarından biri konumuna gelmiştir. Bunda Şaziment Hanım'ın itaatkâr tavırlarının da etkisi olmuştur:

“O günden sonra, her gün aynı saatte, ayarlı bir çalar saat düzeniyle gelmeye başladı. Tek gözlü hava gazı ocağında kahvelerini pişirir, uzaktan görüldüğünden daha ince bir sigarayı kendisine, biraz daha kalınını Nilüfer'e sarmaya koyulurdu. Ender bile olsa, Nilüfer'e bir hasta geldi diye çocuk gibi sevinir, akıl verir, nilüfer'in bilinçsizce verdiği getir, götür biçimindeki emirlerini bitmeyen tez canlılığıyla, sağa sola çarparak, müthiş hoşlanarak yerine getirirdi.” (CA, s. 52).

İtaatkârlığın bağımlılığa dönüşmesi halinde nasıl tehlikeli bir duygu olduğundan da romanda ayrıca bahsedilmiştir. Nilüfer'in otobüs yolculuğu esnasında tanıştığı yaşlı adam ekonomik bakımdan karısının gerisine düşmesiyle birlikte adeta onun kölesi konumuna gelmiştir. Bu durumdan kurtulmak için de herhangi bir çaba göstermeyen adam çaresiz bir şekilde hayatına devam etmeye çalışmaktadır:

“Karşısındaki bu zavallı, bu her yanı titreyen ihtiyar kadar düşünceli olmamıştı, yazık. Çok yazık... Dünkü ak saçlı sarhoş, kırgın erkek, bu sabah, bir uşak gibi yumuşak, sessiz, pişman ve herkesten, her koşulda özür dilemeye hazır bir kuklaya dönmüştü. Anlamıyordu yahut unutmuştu: Dün haklıydı, bugün ise hiçbir yalnızlığı gidermeyecek,

hiçbir haksızlık duygusunu oluşturup pişman etmeyecekti. Onlar, Nilüfer'in de çok mutsuz olduğu o yazlıkta oturanlar, bu adamın kapıyı vurup gitmeyeceğini, geri döneceğini biliyorlardı. O, omuzlarını dikleştirmeye çalışarak evden çıkarken, bu gerçeği bilmeyen tek kişiydi.

Gidiyordu artık. Defalarca eğilip özür diliyordu. Karısının evinde sığıntı olarak yaşamaktan başka seçeneği olmadığı sonucuna varacak kadar eskimiş, yalnızlaşmış, onurunu yitirmişti.” (CA, s. 175).

4.1.9.2. Anne/Babaya ve yaşlılara değer vermek

Bütün çocuklar, dünyaya geldiği andan itibaren anne babasının bakımına, ilgisine ve sevgisine muhtaçtır. Ebeveynler ise çocuğunun sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir aile ortamında büyümesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Anne babanın ayrıca aile içerisinde saygı ve sevgi ortamını tesis etmek, tüm fertlerin sorumluluk bilincine sahip olmasını sağlamak ve kendini değerli hissedeceği bir yapıyı oluşturmak gibi görevleri de vardır. Böyle bir ortamda yetişen çocuklar da muhtemeldir ki ebeveynlerine ve ailenin diğer üyelerine gerekli değeri verecektir.

Bu değer tipinin diğer boyutu ise yaşlılara değer vermektir. Çocukluktan itibaren bütün bireylere bir gün kendilerinin de yaşlanacağı ve bu sürecin hayatın değişmez bir gerçeği olduğu ve yaşlıların birikimlerinden ve hayat tecrübelerinden yararlanılması gerektiği anlatılmalıdır.

Cadı Ağacı'nda anne baba rolünde; Nilüfer'in annesi, Şaziment Hanım ve kocası bir de Nilüfer'in otobüste tanıştığı yaşlı adam bulunmaktadır. Bunlardan Nilüfer'in annesi, torunu Suna'nın ölümüne sebep olana kadar kızı tarafından yeterli değeri görmekteyken bu olaydan sonra adeta varlığı unutulmuş birine dönüşür. Yine otobüsteki yaşlı adam da annelerinin etkisiyle çocuklarının gözünde herhangi bir değere sahip değildir. Ancak Nevzat, annesi ruh sağlığına kaybetmiş olmasına rağmen onu el üstünde tutarak bu değeri temsil eden kahramandır:

“Abla be... Bizim karının çocuğu olmuyor, anlıyor musun? Kısır... Boşayayım diyorum, hem acıyorum hem de anam: Ulan, keserim seni... diyor. Keseceğinden korkumuzdan değil ya, gönlünü kırmak istemiyorum” (CA, s. 61).

4.1.9.3. Kendini denetleyebilmek

Kişinin kendini kontrol etmesi ve yönetebilmesi anlamına gelen bu değer daha fazla arzulanan durumlar için önem bakımından alt sıralarda görülenlerin kısıtlanmasıdır aynı zamanda. Uyum sürecinde kişilerin kendini denetleyebilmeleri ise birey ile toplum arasındaki ilişkinin selameti açısından önem arz etmektedir. Zira özdenetim yapamayan veya yapmamakta ısrarcı olan bireyler bu tavırları yüzünden düzene zarar verecekleri gerekçesiyle toplum tarafından dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

İncelenen romanda kendini denetleyebilme yönüyle öne çıkarılan kahraman Nilüfer'dir. Yaşadığı sıkıntılı günlerde onu, kendini kaybetmekten alıkoyan durum özdenetimdir:

“Tümünden maddesel yapıya yönelik bir meslek seçmiş olmasına karşın içindeki Nilüfer, maddenin ötesinde başka bir öz, DNA'ların oluşturduğu yapının içinde, henüz bulunmamış, kolay da bulunamayacak, bir yıldız gibi uzak ve parlak bir insan değerleri topluluğu aramıştı hep. Son yıllarda vazgeçmiş olmasına karşın uzun süre aramıştı yahut... Derinlerinde, tam anlayamadığı, hiç anlatamayacağı, içinde de dışında da var olan o parlak şey, o öz, iyiliğine de kötülüğüne de çalışmış olsa, şimdiden sonra huzuru bulmasına yardım etsin diye bekliyordu.” (CA, s. 69).

Her yaşadığı acıdan sonra biraz daha kendini kaybeden Nilüfer yine de ayakta kalmayı başarabilmiştir. En zayıf anında bile kimsenin desteğine ihtiyaç duymadan sorunlarla mücadele etmeyi başarabilen Nilüfer bu özelliğini kendini denetleyebilme yetisiyle kazanmıştır. Hayatına intiharla son vermiş olmasına rağmen daha önceleri aklına gelen bu fikirden hep kendini denetleyebilme özelliğiyle kurtulmuştur:

“Ölüm çevresinde olduğu sürece hep korkutucu bir olaydı ama şu an değil. Bir deprem olurse şimdi, göl, tüm sazları, içinde barındırdığı balıkları, sürüngeleleri, sıcak ve soğukkanlı hayvanları, börtü böceği ve suyuyla üstüne gelse, kapsa ve çekilip yer altında yitse... Olanları görmeden, son anda yaşamak isteğine tutulmadan, ne olduğunu anlamadan bir anda, “bir sayha” olarak yok olsa... Yahut şimdi kalkabilse yerinden, evine gitse, bileklerine birer jilet... İnce keskin bir sızı süresince acı duysa. Ardından yapılacak tek iş beklemektir. Damdaki depoda şimdiye iyice ısınmış olan suyu küvete doldursa, bileklerinde jiletin açtığı ince, derin ama yaşamakla ve ölmekle ilgili

görünmeyen kesiğe baktığında kanı görmese. Görse ne olurdu, incecik, yaranın üstünü ancak kapatacak kadar, bir kızıl çizgiydi nasılsa. Sol elindeki kesik düzgün olurdu. Sağ bileğindeki çocukluğundan kalma yaranın üstünde jilet zorlanır, sıkışmış dokuların çevresinde kayar, yumuşak bir eğri çizerdi. Etkisi az, ölümü yavaşlatan bir çizgi. Kırık...

Yapamazdı böyle bir şeyi, pembeleşen, sonra kızaran bir küvet dolusu suyun içinde sonuna kadar nasıl kalabilir insan? Doktorluğu tutabilir. Kendisi için değil, yemin ettiği insan yaşamı için.” (CA, s. 73).

4.1.10. Güvenlik

Güvenlik, TDK tarafından “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” (2011, s. 1013) biçiminde tanımlanmıştır. Buradan yola çıkarak birlikte yaşayabilmenin ve toplumsal düzenin tesisi için birtakım tedbirlerin alınması gerektiği ve bunların da devlet otoritesinin görevi olduğu söylenebilir. Öyleyse kişilerin can ve mal güvenliği başta olmak üzere dünya görüşleri, inançları, yaşam tarzları ve başkasına zarar vermeyen her türlü özgürlükleri yine devlet garantisi altında olmalıdır. Bütün bireyler, devlet tarafından haksızlığa uğramayacağından emin olup suçsuz yere başına bir olumsuzluk gelmeyeceğine de yürekten inanmalıdır.

Güvenlik değerinin tanımlayıcı hedefini Schwartz, “toplumun, ilişkilerin, kendinin güvenliği, uyumu ve tutarlılığıdır” (Schwartz, 1992, s. 5-11 ve Schwartz, 2009, s. 3-6’dan Akt. Göldağ, 2015, s. 114) şeklinde açıklamıştır. Bunu ölçen alt değerler ise şu şekildedir: Ulusal Güvenlik, Toplumsal Düzen, Temiz Olmak, Aile Güvenliği, İyiliğe Karşılık Vermek, Bağlılık Duygusu, Sağlıklı Olmak.

İncelediğimiz romanda Güvenlik ile ilgili tespit edilen alt değerler, bunların açıklamaları ve metinden örnekleri aşağıya sıralanmıştır:

4.1.10.1. Ulusal güvenlik

Ulusal güvenliğin tanımı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda “devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması”

(www.mevzuat.gov.tr) şeklinde yapılmıştır. Buna göre bir devlet anayasal düzenini ve ulusal varlığını koruyabilmek için nereden gelirse gelsin her türlü tehdidi bertaraf etmek üzere ulusal ve uluslararası sözleşmelerden kaynaklı birtakım haklara sahiptir.

Ülkemiz açısından ise bilhassa son yıllarda ulusal güvenliğimizi tehdit eden birçok iç ve dış gelişmenin yaşandığı bilinmektedir. İçinde bulunduğumuz coğrafyanın jeopolitik yapısının da etkisiyle bu sorunların geçmişte olduğu gibi gelecekte de başımızı ağrıtabileceği maalesef öngörülebilmektedir. Bu bölgedeki devletlerin; birçok bakımdan geri kalmış olup büyük bir pazar olarak görülmesi, sahip olduğu yeraltı kaynakları ve çok eski zamanlardan kalıp ilahi dinler tarafından kutsal sayılan tarihi değerlere sahip olması gibi sebeplerle sürekli bir iç ve dış karışıklığa itildiği aşikârdır. Devletimiz de bölgedeki tüm bu olumsuzluklara rağmen lider ülke vasfını koruyup ulusal güvenliğimiz için bölünmez bütünlükten taviz vermemeli, bu sayede bölgenin yaşadığı yapısal sorunlardan olan iç çekişmelerle zaman kaybetmemelidir. Halk da ulusal güvenliğin sağlanması yolunda üstüne düşen görevi eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmalıdır.

Romanda ulusal güvenlik değeri fazla işlenmemekle birlikte dönemin siyasi şartlarından bahsedilirken dolaylı olarak bu değere de atıfta bulunulmuştur. Kendisi sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip olmasına rağmen hayatının son demlerinde her ideolojiden kişilerle arkadaşlık yapmaya başlayan Nilüfer'in Nahit olayından dolayı herkes üstüne gelirken "sağcı" diye tabir edilen arkadaşları tarafından ulusal güvenlik gerekçesiyle haklı görüldüğü bile olmuştur:

"Bu kadar mıydı? Nasıl olurdu bu kadarla kalması? Nahit'in ölmemiş olmasına hayıflananlarla da karşılaşmıştı. Onlarla birlikte olmuştu. Bunlar, karşı görüşteydiler. İçlerinde doktor, sanatçı, öğretmen, işadamı, her meslekten olanlar vardı. Okumuşlardı. Nilüfer'in korkaklığını bağışlamaları söz konusu edilemezdi. Çünkü Nilüfer Hanım, korkak değildi. Bilinçli ve yürekli bir milliyetçiydi. O yüzden bir anarşisti kanun güçlerine teslim etmişti." (CA, s. 158).

4.1.10.2. Toplumsal düzen

Toplumla yaşamının bireylere yüklediği bazı görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Bunlar, genel olarak toplumsal düzeni sağlamak amacıyla geçmişten

bugüne getirilmiş kurallardan oluşmakta ve tüm fertlerin bu kurallara riayet etmesiyle değer kazanmaktadır.

Hemen her toplumda ortak kabul yoluyla oluşturulmuş bu düzene bireysel tutku, hırs veya hevesleri sebebiyle muhalefet eden kişilerle karşılaşılabilir. Diğer fertlerin huzur ve güvenliği için toplum da kendini ve düzenini savunmak için birtakım önlemler almak zorundadır. Bu önlemler öncelikle düzeni bozmaya yönelik eylemler meydana gelmeden alınmaya başlanmalıdır. Yetersiz kalınması durumunda ise suça meyilli kişilere karşı en küçük tolerans tanınmadan toplumsal baskı artırılıp gerekirse cezalandırma yoluna gidilmelidir. Bunu yaparken de bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasına, hukuk dışına çıkılmasına ve keyfiyetçi ve rövanş alma duygusuna sahip hiçbir yaklaşıma izin verilmemelidir.

Toplumsal düzenin önemi *Cadı Ağacı*'nda ele alınan hususlardan biridir. Çoğu zaman Nilüfer tarafından eleştirilip uygulamadaki yanlışlıklardan dolayı önemsizmiş gibi görülse de esasen o da bu değerın toplumun ve bireylerin huzuru için gerekli olduğuna inanmaktadır:

“Yine de, ahlak kuralları hoş görür mü? Herkes her istediğiyle her istediğini yapsa, toplumda oluşan başıbozukluk, düşüş, değerlerin yitmesi bizi nereye götürür?”

Çizgiyi çekerdi o zaman. Okumuşluğu, düşünmüşlüğü ve sonunda hiçliğe varmışlığıyla:

‘Kim nereye giderse gitsin, bize ne. Toplum neymiş be... Kleopatra zamanında yaşasaydık, kardeşimizle evlensek bile toplumun gıkı çıkmazdı. Borjiyalar zamanında kan bozulur diye düşüneceklerdi, ama korkudan seslerini çıkaramayacaklardı. Toplummuş... Toplum, zayıfları ezer, güçlülere boyun eğer. Toplum için tek önemli şey budur. Her zaman böyledir. Kimine iftira der toplum, kimini de recmeder. Benim kimle yattığımdan topluma neymiş? Bunun altı üstü, kapalı bir yer, bir yatak ve bir karıyla erkek arasında olmuş bitmiş bir iş değil mi?’

Keşke bunlara başkalarını inandıracağı yerde kendini inandırıyaydı.” (CA, s. 76).

Halil'in ölümü ve Nahit'in yaralanma olayından sonra bütün dengesini kaybedip ne yaptığını bilmeyen bir kadına dönüşen Nilüfer çevresinin uyarılarını dikkate almayarak toplumsal düzene aykırı hareketlerde bulunmaya devam etmektedir. Buna rağmen o bile toplumda belli bir düzenin olması gerektiğinin farkındadır:

“İyi ki kadınların üstünde erkeklerden daha büyük bir toplumsal baskı vardı. Onların alkolik olma olasılığı böylece azalıyordu. Kendi üstünde toplum baskısı yoktu. Özgürdü. Aman ne iyi...

Toplum baskısının yararı vardı demek. Her şeyin bir şeylere yararı vardı. Yalnızca Nilüfer’in varlığı için neden yoktu.” (CA, s. 165).

4.1.10.3. Aile güvenliği

Toplumun küçük olmasına rağmen önemli yapı taşlarından olan aileler, bütün fertler için en güvenli ortamlardandır. Bilhassa çocukların dünyaya geldiği andan itibaren ihtiyaç duyduğu temel gereksinimleri karşılaması ve kendini güvende hissettiği yer olması sebebiyle sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi adına büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bununla birlikte kaybolmaya yüz tutan ve yozlaşan değerlerin muhafaza edilip gelecek nesillere aktarılması da aileye düşen görevlerdendir.

Aile güvenliğinin sağlanabilmesi için öncelikle herkesin kendini özgürce ifade edebildiği, gönül rahatlığıyla tüm problemlerini anlattığı ve bunların çözümü için ortak çarelerin üretildiği bir ortamın oluşturulması gerekmektedir. Özellikle çocukların güven duygularının gelişmesi bu huzur ortamına bağlıdır. Gözden kaçırılmamalıdır ki aile toplumun sigortasıdır ve onda başlayacak güven zedelenmesi toplumu derinden etkileyecektir.

Aile güvenliği romanda üzerinde sıklıkla durulan değerlerden olup aktarımında genellikle bu yapıdan uzak kalan Nilüfer kullanılmıştır. Saygın bir meslek ve ekonomik özgürlüğe sahip güçlü bir kadın olan Nilüfer buna rağmen bir aile ve onun güvenli ortamının eksikliğini hep hissetmiştir:

“Çevresindeki evler arttıkça bu evde daha büyük yalnızlık duymaya başlamıştı. İlk zamanlar aklına bile gelmeyen ürküntü giderek büyüyordu. Giderek, evleri dolduranların aileler olduğunu, onların kendisini sıkıştırdıklarını düşünüyor, yalnızlığından korkuyordu. Evine gelmiş olmanın sevinci o yüzden kısa sürüyordu. Bir sürü hazır yemek alıyordu. Onların kâğıtlarını açıp dolaba yerleştirirken, buraya geldiği için pişmanlık duyduğunu anlıyordu. Bu daha başlangıçtı. İkinci ve akşam geçecekti, korkunç gece gelecekti. Bağışlanmaz yalnızlığın suçluluğunu çektirecek gecelerdi her biri.” (CA, s. 24).

Çocukken babasını kaybedip ilk yıkımını yaşayan Nilüfer büyüyüp kendi yuvasını kurduktan sonra da kızının ölümüyle aile kavramından tamamen uzaklaşmıştır. Çünkü bu olayın akabinde önce kızının ölümünden sorumlu tuttuğu annesiyle sonra da kocasıyla yollarını ayırmış ve bir daha huzurlu bir aile ortamına sahip olamamıştır. Buna rağmen Nilüfer'in annesi onu uzaktan da olsa koruyup kollamaya, bunu da oğlu İsmet aracılığıyla yapmaya çalışmaktadır.

“Öyle birbirimize bakıyoruz. O otobüste, ben aşağıda. Eliyle çağırdı beni. Yanında oturana, azıcık ötede bir yerde otur, oğluma vasiyetimi yapacağım dedi. Sonra bana: İsmet, dedi. Bizim bildiğimizden daha çok dertleri vardır Nilüfer'in. Bakma onun kuvvetliymiş gibi görünmesine. Kuvvetli görünmek için hep kendini kasar o. Çocukken bile ağlamazdı, sıkardı dişlerini, gözlerini açardı, insanın gözünün içine bakardı. Önceleri inattan sanırdım. Değil. Ağlamaktan anlamaz o. Sen küçüğü de olsan, erkeksin. Ona göz kulak ol. Onun evindeyken çektiklerimizi unut. O, böyle şeyleri anlayamaz. Yaşasaydı anlardı. Biz yaşamasaydık, anlayamazdık. Ona istese de istemese de yardımcı ol. Anne, ben zavallı bir şoför parçasıyım, diyecek oldum. Vasiyetimi yapıyorum, sözümü kesme dedi. İkinizi de tanıyorum ben. Ona yardım edeceksin. O istemese bile. Ah!.. O ne zavallıdır bilsen... Seni bana emanet etti anamız.” (CA, s. 107).

4.1.10.4. İyiliğe karşılık vermek

Yapılan iyiliklere kayıtsız kalmamayı ifade eden bu durum esasen her toplumda karşılığı olduğu düşünülen değerlerdendir. Derecesi ne olursa olsun yapılan iyilikler unutulmayıp zamanı geldiğinde buna aynı şekilde karşılık verilmelidir. Ancak buradan iyiliğin sadece karşılıklı bir yardımlaşma hali olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Ne şartta olursa olsun ihtiyaç sahiplerine karşı yardım elini uzatmak ödenmesi gereken bir borç değil sadece insanlığın gereği olan bir değerdir.

İyiliğe karşılık verme, *Cadı Ağacı*'nda kendisinden sıklıkla bahsedilip yüceltmeye çalışılan değerlerden olup bunun aktarımında ise birçok kahraman kullanılmıştır. Mesleğinin ilk yıllarında hastalarına hiçbir karşılık beklemeden yardımda bulunan Nilüfer bu erdeme sahip kişilerdendir. Ancak muhatapları için bu söylenenler geçerli değildir. Zira onlar yapılan iyiliğe nankörlükle karşılık vermiş ve bu durum şu cümlelerle eleştirilmiştir:

“Kasap Nilüfer adını takanlar nasıl unutuyorlardı yaptığı iyilikleri? Bu sıfatı hemen o an Tahsin uyduruyor olamaz mıydı sanki? Olabilir, uydurur. Uydurmaz... Bunu söyleyen Tahsin olmasaydı, duyduğu kine ve kızgınlığa karşın hemen inanmazdı. Kim söylerse söylesin; ister Tahsin, ister ötekiler, o kuru yüzlü, ince bacaklı erkekler, şiş göbekleriyle çocukluktan çıkmadan, birdenbire kendilerini şiş göbekli kadınlar olarak bulmuş kızlar, onların oluşturdukları raşitik çocuklar ve onlar da çocukluktan çıkmadan anaları ve babaları gibi oluşturdukları yeni raşitik çocuklar, köylerden akın akın gelenler, kentin uzaklarından bakarak ortasına doğru sokulan, böcekler gibi çoğalan, insan demeye dilinin varmadığı o yoksul ve çaresizler ordusu, Nilüfer’i yıllar boyunca aşagılamlışlardı demek .” (CA, s. 17-18).

Buna rağmen yapılan en küçük yardımı bile aradan yıllar geçmesine rağmen unutmayan kişilerin varlığından da bahsetmek mümkündür. Bu kişilerden olan Nevzat’ın, yıllar sonra karşılaştığı Nilüfer’i tanıyıp onun yaptığı iyiliği daha unutmadığını belirtmesi bir vefa örneğidir:

“Artık ayıp etmeye başladın ablam. Ben Şaziment Hanımın oğlu değil miyim? Hani şu hayatını kurtardığın Nevzat. Ulucanlar’da senin muayenahanenin karşısındaki evde oturduk ya biz. Anamla arkadaş değil miydiniz? Ablamsın diye, ablacığım. Sırf onun için. Benim lokantamda nasıl para alınmış senden? Sen ki canımı kurtarmışken... Allah ’ına kurban. Yıkma gönlümü, payimal etme şu kadar kişinin içinde...” (CA, s. 39).

4.1.10.5. Bağlılık duygusu

Bağlılık, herhangi bir varlık ya da kavrama karşı gösterilen sevgi, duygusal yakınlık veya ilgi duyma durumunu ifade eder. Çoğunlukla kişiler arası bağlılıkla ortaya çıkan bu duygu başka bir canlıya, inanca, ideolojiye veya kutsal görülen bir kavrama da yönelebilir. Aşırıya kaçılmadığı sürece birey ile muhatabı arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırma gibi bir özelliğe de sahip olan bağlılık bu yönüyle bireylerin varlığına ihtiyaç duyduğu değerlerdendir.

İncelenen romanda bağlılık duygusuyla hareket eden çokça kahraman bulunmaktadır. Bunlardan Nilüfer, yaşadığı buhranlardan sonra kurtuluşu birilerine bağlanmakta bulup biriyle aşk yaşarsa düzeleceğine inandığından Tahsin’le yakınlaşmaya başlamıştır:

“Yok hayır. Şimdi de gerçekleri saptırmaya çalışıyor. Ne kadar yıpranmış olursa olsun, içinde güzel bir şeylerin canlı kalmasını gereksindiği için Tahsin’e tutunmak istemişti. Özveride bulunacaktı, bunun için hazırlanmıştı. İnsan yalnız yaşayamıyordu. Hele o hiç başaramıyordu bunu. Bir şeyler yaratmayı becerebilseydi keşke. Beceremiyordu.” (CA, s. 30).

Tahsin’den umduğunu bulamayan Nilüfer yalnızlığını giderebilmek için bu kez başkalarını kullanmaya başlamıştır. Ancak bu yapılanlar bağlılık duygusunu bir değer olmaktan çıkarıp yozlaşmış, çarpık ve seviyesiz ilişkiler için bir kılıfa dönüşmesine yol açmıştır:

“O güzelim mutfağını belki bir daha görmeyeceği insanlar için karmakarışık ediyor, dağlar kadar bulaşık biriktiriyor, salatalar yapıyor, mezeleri süslüyor, iştah açıcı biçimde servise hazırlıyor, buz kırıyor, müzik setinin hoyratça, plakların özensizce kullanıldığını görüyor, kızmıyor, hüznüleniyordu. Bu hüznün Halil’in sözünü ettiği hüzne benzemediğini biliyordu: Korkunç bir yalnızlık ve yapayalnız bir hüznle. Elleri kolları dolu mutfaktan çıkarken, hüzn yüzünden uçup gidiyordu. Bir iç derinliği var mıydı, yoksa Tahsin’in söylediği doğru muydu? Bilemiyordu. Bir nedeni varsa bile gelip geçici bir şeydi hüzn. Kendi kendisine yetmesini önleyen bir şey. İnsanlar, yalnızlığını unutmak için başvurabileceği, içkiden daha iyi araçlardı gözünde.” (CA, s. 32).

Romanda bağlılık değerinin yüklendiği bir diğer isim de Vedat’tır. Nilüfer’in hamile olduğunu öğrendiğinde buna aşırı tepki gösteren Vedat kızının dünyaya gelmesiyle tanınmaz bir adama dönüşmüştür. Bir anda bütün dünyası hâline gelen kızına tam anlamıyla bağlanmıştır:

“Kızının hastane odasındaki karyolasının başına ilk kez oturan Vedat, şaşırtıcı bir adamdı. Tapınma buydu. Tapınma, en yüce noktasında bedenın tüm fonksiyonlarını yitirmesine neden olan bir hareketsizlikti. Yalnızca bir şeye yöneliş ve bundan duyulan mutluluğun yüzden ayrı bir resim olarak yeniden çizilmesi insan yüzüne.

Vedat doğrulduğunda, Nilüfer bir an onun düşeceğini sandı. Sallanıyordu. Ayakları gövdesini taşıyamıyor gibiydi. Hareketlerine engel olamıyordu, şimdi tapınma diye nitelendirdiği görünüm bedenine de yayılmıştı. Sürükleniyormuş gibi Nilüfer’in yatağına yaklaşmıştı:

‘Sana minnet duyuyorum Nilüfer’im... Galiba duygularımı en iyi ‘minnet’ sözcüğü anlatabilir. Evet, minnet duyuyorum. Böyle güzel bir çocuğumuz olacağını bildiğin için bana karşı koymuş olmalısın. Ama, senin bile onun böylesine kusursu bir yaratık olabileceğini bildiğini sanmam. Yine de korudun onu, bana, babasına karşı. Sağ ol küçük karım benim...’” (CA, s. 46).

Bağlılık duygusunun aşırıya kaçması halinde bağımlılık ve saplantıya dönüşeceği yukarıda açıklanmıştı. İşte Vedat’ın kızına olan bu bağlılığı da ailede huzursuzluğa yol açmıştır. Çünkü Vedat kızının bir annesi yokmuş gibi davranırken Nilüfer de bir şey yapamayarak kızından uzaklaşmaya başlamaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Nilüfer’in annesi de kızına Suna’yla daha fazla vakit geçirmesi için telkinde bulursa da işin içinden çıkamamaktadır:

“Vedat’ın çocuğa duyduğu hastalığa benzer tutkunluğu hafifletmeye, çabası yetmedi. Vedat, çocuğun bir de annesi olduğunu kabullenmiyor gibiydi. Suna’nın varlığı Nilüfer’i dışladığı gibi, Vedat’la annesi arasın da sürekli bir çekişme gizli bir düşmanlık ve kıskançlık nedeni oldu giderek. Kocasının sevgisi, saldırgan, hak tanımaz, söz geçmez türden açık bir bencillikti. Annesi damadına açıktan karşı çıkmıyor, ama bıkıp usanmadan kızını suçluyordu. Ona göre, Nilüfer’in çocuğa Vedat’tan daha çok ilgi göstermesi gerekirdi. O bir kez soruyorsa, Nilüfer on kez bakmalıydı. Birtakım yasaklar koymalıydı Vedat’a.

...

Vedat, günün olur olmaz saatlerinde eve geliyor, telefon ediyor, iş yolculuklarına çıkmak durumunda kaldığında, olanak bulduğu ilk yerden arıyor, uyanıksa kızının sesini, ağlayışını, uyuyorsa soluğunu dinlemek istiyordu. Nasıl önlenebilirdi hastalığa varan böylesi bir düşkünlük.” (CA, s. 47-48).

4.1.10.6. Sağlıklı olmak

Kanuni Sultan Süleyman’ın “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi/ Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” dizelerinden de anlaşılacağı üzere dünyadaki en büyük servettir sağlıklı olmak. Genel tabirle “her şeyin başı” olarak nitelendirilen sağlık, kaybetmeden kıymetinin bilinmesi gereken esenlik halidir başka bir deyişle.

Sağlıklı olmak, sadece bedenın değil bireyin aynı zamanda ruhen ve sosyal yönden de iyi durumda olmasını ifade eder. Zaten bu üçünün birlikteliği sağlandığı takdirde sağlık bir değer olarak anlam kazanmaktadır.

Cadı Ağacı romanında sağlıklı olma değeri birçok kahraman vasıtasıyla verilmiştir. Bunlardan Halil, yakalandığı amansız hastalık sebebiyle sağlığından olup kısa zaman içinde hayatını kaybetmiştir. Halil'in ansızın gelen ölümü Nilüfer'i de ruhsal yönden etkilemiştir. Bütün dünyası alt üst olan Nilüfer yaşadığı bu ruhsal bozukluğın etkisinden uzun zaman geçmesine rağmen kurtulamayınca hayatına son vermiştir.

Sağlıklı olmanın ne kadar önemli bir değer olduğunu gösteren kahramanlardan biri de Şaziment Hanım'dır. Çocuğunun ölümünden sonra bir türlü kendine gelemeyen Şaziment Hanım zaman sonra ruh sağlığını yitirmeye başlamıştır. Bu durumu kocası şu sözlerle anlatmaktadır:

"Daha oğlanın öldüğü yıl iki tane muhabbet kuşu almıştım kendisine. Herkesi bıraktı, onlarla konuşmaya başladı. Ben var mıyım, yok muyum, oğlu evleniyor mu, yeni bir iş mi kuruyor, yine kocaya verdiğimiz kız gurbette rahat mı değil mi, haberi yok. Kuşun biri öldü diyelim. Hemen gidip yenisini alıyorum. 'Nerede benim asıl kuşum, ne oldu ona?' bile demiyor, farkında değilmiş gibi başlıyor yeni kuşla konuşmaya. Acaba buna bir çare yok mudur? Hastaneye götüremiyoruz. Doktora çıkaramıyoruz. Gelmez miydiniz bizim oğlanın evine, bir görmeye onu?" (CA, s. 62-63).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Değerler, amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede bize neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söyleyen standartlardır. Ya da toplumsal olarak arzu ettiğimiz şeyler hakkında paylaşılan soyut fikirlerdir. Sonuçta değerler bize iyi, kötü, güzel, çirkin, ahlâkî ve gayri ahlaki şeyler hakkında ölçütler sunar (Bozkurt, 2006, s. 93). Bu ölçütler de bireyleri olumlu biçimde yönlendirip uyum sürecinde yaşanabilecek problemleri asgariye indirir.

Bir değerın toplum tarafından kabul edilebilir olması için çoğunluğun onayını alması gerekir. Çünkü değerler toplumların üzerinde uzlaştığı olgulardır. Bu açıdan değerler ciddiye alınır, kişiler değerleri ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması için gerekli görür. Değerler coşkularla birlikte bulunur. Kişiler değerler için özveride bulunur, dövüşür, hatta ölür. Değerler üzerinde büyük bir çoğunluk uzlaştığı için insan zihninde soyut olarak yer etmiş kavramlardır (Fichter, 1999'dan Akt. Akpınar, 2015, s. 10). Bu yüzden ortak miras sayılıp herkes tarafından özenle korunmalıdır.

Değerlerin anlamlı hâle gelmesi için genç kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bu aktarımda faydalanılması gereken başlıca kaynaklar da edebî eserlerdir. “Edebiyat ve eğitim, insanla insan topluluklarıyla ilgilenip uğraşma bakımından birbirini tamamlayan, birbiriyle yakından ilişkili olan iki alandır. Çünkü edebiyatın da eğitimin de konusu insandır” (Kavcar, 1999, Akt: Sucu, 2012, s. 43).

Yaptığımız çalışmada Çağdaş Türk Edebiyatı'nın başarılı kadın yazarlarından olan Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* adlı romanını sosyal değerler yönünden inceledik. Ölçek olarak da akademik çalışmalarda fazlaca kullanılan Schwartz Değer Ölçeği'ni kullandık. Ulaştığımız sonuçlar şu şekildedir:

Cadı Ağacı romanı Ayla Kutlu'nun değer yönünden en zengin eserlerindendir. Schwartz Değer Ölçeğindeki elli yedi değerden kırk biri romanda tespit edilmiştir. Bu da romanın sosyal değer bakımından ne kadar zengin olduğunu kanıtlayan bir veridir.

Romanda Schwartz Değer Ölçeği'ndeki on değer tipinin hepsine rastlandığı görülmüştür. Bu değer tiplerinden sadece Hazcılık ve Uyarılmanın bütün alt değerlerine rastlanmıştır. Bu sonucun böyle çıkmasında da değer sayısının az olmasının rolünün bulunduğu düşünülmektedir.

Cadı Ağacı'nda en fazla aktarılan değer tipi İyilikseverliktir. Bu değerle ilgili sekiz adet alt değer tespit edilmiş olup bunlardan yardımseverlik, sadık olmak, gerçek arkadaşlık ve olgun sevgi fazlaca kullanılmıştır. Ayrıca açık fikirli olma, itaatkâr olma, iyiliğe karşılık verme ve bağlılık duygusu, sosyal güç sahibi olma, otorite sahibi olma, zengin olma, sosyal saygınlık, hayattan tat alma, zevk ve isteklerine düşkün olma değerleri de yine sıklıkla karşımıza çıkan değerlerdendir. Bununla birlikte romanda; dindarlık, alçak gönüllü olmak, çevreyi korumak gibi değerler ise diğerlerine nazaran daha az yer tutmaktadır.

Romanda adı geçen değerlerin aktarılmasında kullanılan kahramanlara da değinmek gerekir. Çoğu değer Nilüfer tarafından aktarılmasında onun yetiştirme tarzı, mesleği ve hayata çok yönlü bakabilmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Nilüfer'in dışında Tahsin, Halil Hoca ve Şaziment Hanım da birçok değer aktarılmasında ciddi rol üstlenmiştir. Hepsinin ortak yönü ise Nilüfer'e olan yakınlıklarıdır.

Seçilen mekânlarla aktarılan değerler arasında da paralellik bulunmaktadır. Tıp fakültesinde; başarılı olma, yetkin olma, sosyal saygınlık gibi değerlerin; Ulucanlar ve Çinçin gibi yoksul mahallelerde; itaatkâr olma, alçak gönüllü olma, kendine düşen hayatı kabullenme, dindar olma, bağlılık duygusu gibi değerlerin; zenginlerin yaşadığı muhitlerde ise sosyal güç sahibi olma, kendi amaçlarını seçebilme, hırslı olma, sözü geçen biri olma, hayattan tat alma ve isteklerine düşkün olma gibi değerlerin kullanılması bu duruma örnek sayılabilir.

Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* adlı romanı değer bakımından oldukça zengin olup değer aktarımına uygun bir eserdir. Ancak romandaki eğitsel değerlerin azlığı, kullanılan argo sözler ve cinsel içerikli bölümler romanı eğitim sürecinde kullanılabilirlik yönünden eksik kılmaktadır. Seviye olarak çocuklara hitap etmese de

yetişkinler için zevkle okunacak ve milli ve daha ziyade evrensel değerleri ortaya çıkarması bakımından önemli bir eserdir *Cadı Ağacı*.

5.2. Öneriler

1. Okullarda millî ve manevi değerlerin kazandırılacağı etkinlikler düzenlenmeli; bu konuda öğrenci, öğretmen ve ailenin gerekli bilince sahip olması sağlanmalıdır.
2. Değer aktarımı için her şeyden önce çocuk ve gençlere birinci derecede model olan ebeveyn ve öğretmenler, aktarılmaya çalışılan değerlerin davranışa dönüşebilmesi için onlara örnek olmalıdır.
3. Değerler eğitimi kapsamında kullanılacak edebî metinlerin uygunluğunun tespiti için okullarda komisyonlar kurulup yapılan akademik çalışmalar da bu komisyonlar tarafından dikkate alınmalıdır.
4. Değer aktarımında her sınıf seviyesi için uygun kurmaca metinler seçilmeli bu konuda gerekli kişi, kurum veya kuruluşlarla iş birliği yapılmalıdır.
5. Modern Türk Edebiyatı'nın güzide kadın yazarlarından Ayla Kutlu'nun romanları sosyal değerler yönünden epey zengin olduğundan akademik çalışmalarda daha fazla yer bulmalıdır.
6. *Cadı Ağacı* romanı eğitsel değerler yönünden yeterli olmasa da Ayla Kutlu'nun çocuk kitapları değerler eğitimi için akademik çevrelerce incelenerek bu alandaki boşluk doldurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, A. (2015). *Yağmur Dergisindeki hikâyelerde değerler eğitimi: 2004-2014*. Yüksek lisans tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Albayrak, F. (2017). *Köktürk ve Uygur dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- Atasü, E. (2000). *Benim Yazarlarım*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, A. (2005). *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğrencilerinin değer hiyerarşileri ile İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer hiyerarşilerinin karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, S. (2011). *Feminist eleştiri yöntemiyle Ayla Kutlu'nun öyküleri üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Barış, D. A. ve Ece, A. S. (2015). Kültürel değerlerin aktarılmasında çocuk tekerlemeleri “tekerlemelerimizi biliyor muyuz?”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 343-368.
- Bilsky, W. and Schwartz, S. H.(1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, 8, 163-181.
- Bodur, H.E. (2012). *Modern Türkiye’de sosyolojik araştırmalarda değerlerin yeri: yapı ya da değer yönelimli davranışın önceliği sorunu*. Değerler ve Eğitimi- II sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Bozkurt, V. (2006). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Ankara: Ekin Kitapevi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çevik, ÇY. (2014). *Türkçe öğretim programlarında değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri’nin değerler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010), Temel değerlerin ölçümü: portre değerler anketinin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(25), 17-25.

- Doğan, D. M. (2011). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Erol, E. E. (2014). *Tarık Buğra'nın hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Ertuş, A. (2009). *Ayla Kutlu'nun öyküleri üzerine bir inceleme*. Yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Eryeşil, O. (2015). *Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk şiirlerinde evrensel değerler*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Fichter, J. (1994). *Sosyoloji Nedir?* (Çev. Nilgün Çelebi). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.(1999)
- Gencer, B. (2013). Modern dünyada gelenek ve gelenekselcilik. *Liberal Düşünce*. 18(69-70), 243-268.
- Göldağ, B. (2015). *Ortaöğretim kurumlarında okul kültürü yoluyla değerler eğitimi (Malatya ili örneği)*. Doktora tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Göldağ, B. (2015). Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve değer algıları. *Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi*, 8(4), 1-15.
- Gülizar, J. *Cumhuriyet*, 30.08.1985, s. 4.
- Gündüz, O. (2016). Çağdaş Türk Romanının sorunları ve romanda yeni açılımlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 784-800.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güven, H.D. (2007). *Ayla Kutlu'nun romanlarında anlatım teknikleri*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hızlan, D. *Hürriyet*, 16.08.1983.
- <http://blog.milliyet.com.tr> Son erişim tarihi 10 Ağustos 2017.
- <http://www.mevzuat.gov.tr> Son erişim tarihi 3 Eylül 2017.
- <http://www.psikolojisozlugu.com> Son erişim tarihi 6 Eylül 2017.

<http://www.pisikonet.com> Son erişim tarihi 15 Haziran 2017.

Karaca, NT. Edebiyatımızın Kadın Kalemleri, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.

Karadağ, R. (2014). Okuma ilgisi, tutumları ve alışkanlığı konusunda yapılmış çalışmaların lisansüstü tezlere dayalı analizi: YÖK ve ProQuest veri tabanları örnekleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 1-17.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınları.

Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2012) Yerel-evrensel ikileminde ilköğretim DKAB ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1577.

Korkmaz, A. (2013). Değerler sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 53.

Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.

Kutlu, A. (1983). *Tutsaklar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (1986). *Cadı Ağacı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (1986). *Kaçış*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (1987). *Hoşça Kal Umut*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (1994). *Kadın Destanı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (1996). *Bir Göçmen Kuştı O*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (2001). *Emir Bey'in Kızları Bir Göçmen Kuştı O (2)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kutlu, A. (2007). *Zaman da Eskir*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Lekesiz, Ö. (2001). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Meral, D. N. (2014). *Ayla Kutlu'nun "Cadı Ağacı ve Asi... Asi" romanları ile Doris Lessing'in "The Summer Before The Dark ve The Sweetest Dream" romanlarının kadın karakterler ve kadın sorunları açısından karşılaştırmalı incelemesi*. Yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

- Mutluay, R. (1980). *1979'da Roman ve Hikâyemiz*. Varlık Yıllığı, s. 15-38.
- Naci, F. (1981). *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ok, Ü. (2011). Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(2), 528-549.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özensel, E. (26-28 Kasım 2004). *Liseli kız ve erkek öğrencilerin değer Yargıları ve Türk toplumunun temel toplumsal kurumlarına bakış açıları*, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Özkırımlı, A. *Cumhuriyet*, 28.07.1983, s. 4.
- Poyraz, H. (26-28 Kasım 2004). *Değerlerin kuruluşu ve yapısı*. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances In Experimental Social Psychology*, 25,1-65.
- Schwartz, S. H. (2009). Basic Human Values. Papper presented Cross-National Comparison Seminar on the Quality and Comparability of Measures for Constructs in Comparative Research: Methods and Applications, Bolzano (Bozen), Italy.
- Soykan, Ö. N. (26-28 Kasım 2004). *Genel geçer bir ahlak olanaklı mıdır?*. Değerler ve Eğitimi Sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Sönmez, A. Ö. (2016). Dindarlığın ölçülebilirliği üzerine geliştirilen dindarlık ölçekleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 36, 557-578.
- Sucu, A. Ö. (2012). *Mesnevilerin edebiyat eğitiminde değer aktarım aracı olarak kullanılması*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Tekin, M. (2003). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turna, M. (2011). *1980 Türk romanında değerlerin çözülmesi*. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Urhan, V. (26-28 Kasım 2004). *Toplumsal değişme sürecinde kişilik ve ahlaksal değerler*. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumunda sunulmuş bildiri, İstanbul.
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsani erdemler-İslami erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51-69.
- Yardımcıel F. (2015). *Bir çocuk edebiyatı yazarı olarak Aysel Gürmen'in eserleri üzerinde ilettiği değerler bakımından incelemeler*. Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yaşar, Ş. (2007). *Ayla Kutlu'nun roman ve hikâyelerinde yapı incelemesi*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitime genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yılmaz, O. (2013). *Fatih Erdoğan'ın eserlerinin eğitsel değerler açısından incelenmesi*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- 1980 Yılında Edebiyatımız. (01.01.1981). *Cumhuriyet*, s. 5.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Alper ÇAVUŞOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum, 15.03.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği-2004
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi-2017
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Kars Kümbetli İ.O. (2004-2008 Türkçe Öğretmeni) Erzurum Şükrüpaşa O. (2008-2012 Türkçe Öğretmeni) Erzurum Başçakmak O. (2012-2015 Türkçe Öğretmeni) Erzurum Tuzcu M.S.O. (2015-2017 Türkçe Öğretmeni)
İletişim	
E-Posta Adresi	alpercavusoglu2525@hotmail.com